

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Kamila Marie Křečková

**Ludmila Benigna ze Šternberka. Duchovní svět
i všední starosti barokní šlechtičny**

Ludmila Benigna of Sternberg. Spiritual life and worldly matters
of a baroque noblewoman

2024

Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na první stránce této práce poděkovala svému školiteli PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D., za trpělivé vedení během samotného psaní i předtím při hledání a upřesňování tématu, za všechny konzultace ne zrovna snadných ani jasných pramenů, pečlivé revize textu a cenné kritické i motivující připomínky. Mé poděkování patří také pracovníkům archivů za umožnění bádání v nezpracovaných fondech – z Archivu Národního muzea hlavně PhDr. Mileně Běličové, z pracoviště SOA Třeboň v Jindřichově Hradci jeho tehdejší vedoucí Mgr. Haně Železné a především Mgr. Stanislavě Novákové pořádající rodinný archiv Paarů za písemné přiblížení jeho obsahu. Na tamní korespondenci Šternberků mne před několika lety upozornil Mgr. Richard Vlasák, MTh.

Dále bych ráda poděkovala všem, kdo mi při psaní práce něčím výrazněji pomohli: PhDr. Jiřímu M. Havlíkovi, Ph.D., za odpovědi na mé otázky ohledně interakce jezuitů se šlechtici a za fotografie originálu Tannerovy šternberské sbírky, PhDr. Aleně Bočkové, Ph.D., za rady nejen k latině, Ing. Mgr. Michalu Vokurkovi, Ph.D., upozornění na fundaci kaple Panny Marie Einsiedelské i jiné dobré nápady a také PhDr. Jaroslavě Hausenblasové, Ph.D., za inspiraci pro nahlížení na téma této práce z jiné perspektivy v rámci specializačního semináře. Za zprostředkování fotografií z bechyňského zámku vděčím Nicole Šťákové, MA.

Za morální podporu a vytvoření zázemí děkuji rodičům a Mirkovi!

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. května 2024

Kamila M. Křečková

Abstrakt

Diplomová práce se na příkladu Ludmily Benigny ze Šternberka (okolo 1612–1672), jejíž osobnost je místy komparována s osobnostmi jejích současnic, věnuje některým aspektům duchovního světa aristokratky doby raného baroka v prostředí zemí Koruny české. Zejména na základě příručky *Duchovní cvičení* sv. Ignáce a pozdějších řádových předpisů se autorka pokouší nastínit roli soukromého jezuitského zpovědníka urozené ženy; podle dopisů zpovědníků ze šternberského archivu popisuje, jak vypadala konkrétní duchovní formace ovdovělé Ludmily Benigny. Dotýká se též jazykového vzdělání šlechtičen té doby a jimi čtené literatury. S duchovním životem souvisí také představa tzv. dobré smrti, příprava na ni a druhý život podporovatelek Tovaryšstva v jezuitských textech.

Dále práce představuje dobový ideál vdovského života a na konkrétních příkladech porovnává ideální a skutečné i právní a společenské postavení vdovy ve společnosti. Ukazuje, že Ludmila Benigna, známá v uměleckohistorické literatuře jako mecenáška, stavitelka a dobrodínka několika řádů, v mnohém následovala záměry zemřelého manžela a jeho rodu.

Klíčová slova

Ludmila Benigna ze Šternberka, roz. Kavková z Řičan; (barokní) zbožnost; jezuitský řád; zpověď a její význam; duchovní formace aristokratky; vdovský stav; patronace; rekatolizace; 17. století

Abstract

The thesis deals with some aspects of spiritual world of early baroque aristocrat women in the Lands of the Bohemian Crown, on the example of Ludmila Benigna of Sternberg. In some parts, her personality is compared with those of her female contemporaries. The role of a private Jesuit confessor of noblewomen is outlined, namely on the basis of the *Spiritual Exercises* of St. Ignatius of Loyola and later rules of the Jesuit order. A particular spiritual direction of the widowed Ludmila Benigna is described, with the use of confessors' letters from the Sternberg family archive. The language education of noblewomen of those times and the literature they read are mentioned as well. Spiritual life also relates to the idea of a good death, preparation for it, and the second life of Jesuits' patronesses in Jesuit texts.

Further, the period ideal of a widow's life is presented in the thesis. The ideal and real status, and the legal and social status of a widow in the society are compared, providing specific examples. Ludmila Benigna, known in the artistic and historical literature as a benefactor, builder, and philanthropist supporting several religious orders, is shown to have followed many intentions of her deceased husband and his family.

Key words

Ludmila Benigna of Sternberg, née Kavka of Říčany; (baroque) piety; Jesuit Order; confession and its meaning; spiritual direction of an aristocrat; widowhood; patronage; recatholization; 17th century

Obsah

1. Úvod	5
1.1. Cíle práce, badatelské otázky a představení protagonistky	5
1.2. Představení dalších dvou stěžejních osobností	6
2. Poznámka k metodologii, práci s prameny a některým termínům	8
2.1. Metodologie	8
2.2. Práce s prameny a ediční poznámka	9
2.3. Poznámka ke tvarům jmen a některým termínům	11
3. Představení pramenů a přehled dosavadního bádání	13
3.1. Prameny nejen osobní povahy, jejich dochování, uložení a edice	13
3.2. Přehled bádání, hlavní odborná literatura a další zdroje	18
4. Život Ludmily Benigny ze Šternberka do roku 1648 a starší rodové tradice	23
4.1. Dcera rekatolizačního komisaře Jana Kavky z Říčan	23
4.1.1. Výchova a jazykové schopnosti Ludmily Benigny, jejích sourozenců a současnic	25
4.1.2. Kavkové z Říčan a jezuitský řád	29
4.2. Žena předčasně zemřelého mecenáše Františka Karla ze Šternberka	32
4.2.1. Šternberkové a pražská novoměstská kolej	37
5. Ludmila Benigna ze Šternberka jako vdova a poručnice svých dětí	40
5.1. Šternberkové za švédského obsazení Hradčan	40
5.2. Vdovský stav a poručnictví	42
5.3. Hospodářské a vrchnostenské starosti poručnice a vdovy	45
5.4. Společenský život ovdovělé šlechtičny	48
5.5. Péče o výchovu a vzdělání synů	49
5.6. Předání panství synům a šternberské sňatkové strategie	52
5.7. Restituce hraběcího titulu Šternberkům	54
5.7.1. P. Jan Tanner jako „šternberský historiograf“	56
5.8. Rezidence: galerie a knižní sbírka	58
5.8.1. Bechyňská galerie portrétů a Karel Škréta jako šternberský dvorní malíř...58	
5.8.2. Knižní sbírka	62
6. Duchovní život barokní šlechtičny	64
6.1. Role zpovědníka u urozené ženy v 17. století	64
6.1.1. Role zpovědníka, svátost pokání a jezuitský řád	64
6.1.2. Vztah šlechtice a zpovědníka naznačený v <i>Duchovních cvičeních</i>	66
6.1.3. Vztah šlechtice a zpovědníka v jezuitských řádových ustanoveních a v praxi	69
6.1.4. Zpovědníci (urozených) žen v jezuitských řádových ustanoveních	71
6.1.5. Ideál katolické vdovy v době baroka	74
6.2. Ludmila Benigna ze Šternberka jako duchovní dcera jezuitů	79
6.2.1. Zpovědníci, důvěrníci, kaplani, misionáři a další jezuité v blízkosti bechyňských Šternberků. Představení osobností	79
6.2.2. Kontakt mezi šlechtičnou a jezuitou a úvaha o dochování korespondence...83	
6.2.3. Duchovní vedení Ludmily Benigny ze Šternberka jezuitou	85

6.2.4. Doporučování četby a posílání knih	91
6.2.5. Duchovní vedení a výchova Ludmiliných dětí	93
6.2.6. Další témata z korespondence: probační dům v Telči, snahy o glorifikaci P. Lancicia a jiné novinky ze života	94
7. Ludmila Benigna ze Šternberka jako „patronka na nebesích“. Aneb šlechtična a smrt	97
7.1. Příprava na smrt a setkávání s ní	97
7.2. Smrt, pohřeb a elogium	100
7.3. Testament a šternberské sanktuárium	104
8. Závěr	108
Seznam pramenů a literatury	115
Seznam zkratk	126
Seznam a vysvětlení použitých edičních značek	127
Seznam příloh	127

Obrazová příloha

1. Úvod

1.1. Cíle práce, badatelské otázky a představení protagonistky

Práce věnovaná Ludmile Benigně ze Šternberka¹ se na příkladu této konkrétní historické osobnosti, místy porovnávané s jejími současnicemi, zabývá především tématem zbožnosti a duchovního rozhledu včetně vzdělání „české“ urozené ženy 17. století,² přesněji určitého typu urozené ženy – ovdovělé aristokratky s vazbami na jezuitský řád. Rozbor duchovního života doplňuje práce nástinem světských starostí, jako bylo hospodaření na panstvích nebo péče o výchovu dětí, protože i ty byly součástí myšlenkového světa raně novověkých žen. Oddělovat „duchovní“ od „světského“ se, zvláště v popisované době, dá totiž někdy jen těžko.

Ludmila Kateřina Benigna (okolo 1612–1672) byla dcerou konvertity Jana Kavky z Říčan, horlivého rekatolizátora nabyvšího svaté pověsti v textech jezuitských autorů. Stala se manželkou Františka Karla ze Šternberka, kterého ztratila za tragických okolností roku 1648. Jako vdova potom sedmnáct let, než její synové dosáhli plnoletosti, spravovala z pozice poručnice šternberské dominium. Je známa jako podporovatelka jezuitů a fundátorka jezuitského noviciátu na Novém Městě pražském i jiných církevních staveb. Z vdovského období jejího života se dochovala většina pramenů, zejména korespondence, mezi níž jsou dopisy od Ludmiliných jezuitských zpovědníků P. Godefrida Schuberta a P. Jana Tannera.

Na základě nejen těchto pramenů si má práce klade za hlavní cíl nastínit, jak vypadalo jezuitské duchovní vedení ovdovělé šlechtičny a jakou roli a vliv mohl v jejím životě osobní zpovědník mít. V čem spočívala reciprocita vztahu mezi jezuitou a patronkou řádu? Smělejší úmyslem s otevřeným výsledkem je i pokusit se zrekonstruovat, kolik zpovědníků Ludmilu Benignu doprovázelo, kdo jimi byli, co stálo u výběru duchovního otce a co zapříčinilo jeho změnu.

Druhým cílem je nejen představit Ludmilu Benignu ze Šternberka jako fundátorku, ale také se zamyslet nad tím, nakolik byla podpora řeholních domů a kostelů iniciativou samotné vdovy a nakolik to můžeme vnímat jako pokračování v plánech předčasně zemřelého manžela. Co se dá zjistit o náboženském smýšlení v rodině Kavků z Říčan? Jaký byl vztah

¹ V poznámkách pod čarou dále také jako LBŠ.

² Poněkud zavádějícím pojmem „barokní šlechtična“ zvoleným v názvu práce pro stručnost myslím šlechtičnu žijící v době pobělohorské, lépe řečeno v době, kdy můžeme o náboženském prožívání aktérů mluvit jako o „barokní zbožnosti“. K tomuto termínu Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 12. Označením „česká“ myslím obecně šlechtičnu jakékoli jazykové příslušnosti žijící v hlavních zemích Koruny české, ať už zde narozenou nebo sem provdanou.

Ludmily Benigny k ostatním řádům, poutním místům a k lokálním kultům na šternberských panstvích?

Dalším záměrem práce je představit na témže příkladu specifika, výhody a nevýhody vdovského stavu. Jaký byl jeho ideální obraz a jaké bylo právní postavení vdovy a poručnice? Lišilo se od něj skutečné Ludmilino postavení a nároky na ni kladené? V souvislosti s péčí matky-poručnice o potomky se text zaměřuje také na otázku spolupráce mezi Ludmilou Benignou a jezuitou P. Tannerem při ideové reprezentaci katolického rodu Šternberků.

V závěru se práce pokusí i o úvahu, kolik toho o skutečném náboženském životě Ludmily Benigny ze Šternberka vypovídají dochované prameny a do jaké míry se jedná především o zachycení ideálního modelu. V čem se dá její příklad zobecnit i pro ostatní urozené ženy té doby?

Naopak není cílem této diplomové práce systematicky představit zmíněnou aristokratku jako hospodařící vrchnost, proto zde nebudou využity například archivy jednotlivých měst panství nebo archivy příslušných velkostatků. Stejně tak můj výzkum neusiluje ani o to, zcela vyčíst Ludmilinu rodinnou korespondenci. Obojí zůstává výzvou pro další badatele.

1.2. Představení dalších dvou stěžejních osobností

Ludmila Benigna ze Šternberka je v práci komparována nejčastěji se svou vrstevnicí Františkou Slavatovou a s o generaci mladší Marií Maxmiliánou Hýzrlovou, proto bych je zde v úvodu také ráda představila.

Telčská fundátorka jezuitského domu třetí probace Anna Marie Františka (1609–1676) pocházela z míšeňsko-rakouského rodu hrabat z Meggau.³ Jako neprovdaná dívka byla Františka dvorní dámou císařovny Eleonory Gonzaga a s vídeňským dvorem zůstala spjata i později po boku manžela, hraběte Jáchyma Oldřicha Slavaty z Chlumu a Košumberka, se kterým měla sedm dospělosti se doživších dětí. Ovdověla náhle ve svých 36 letech a znovu se neprovdala, pod vedením osobního zpovědníka se zaslíbila Bohu. Později působila ještě nejméně dva roky jako nejvyšší hofmistryně dvora mladého arcivévody Leopolda, po svém návratu z Vídně pobývala nejčastěji na Jindřichově Hradci a v Telči.⁴

³ Její otec Leonard Helfried získal český inkolát, později Řád zlatého rouna a úřad nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda II. Jiří M. HAVLÍK, *Slavatové*, in: Ivana Čornejová – Jiří M. Havlík – Josef Hrdlička a kol., *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši*, Praha 2020, s. 83–131, zde s. 83–108.

⁴ Tamtéž.

Druhá žena – známá jako hrdinka románu *Tovaryšstvo Ježíšovo*⁵ – Marie Maxmiliána Eva Terezie (nejspíš 1633–1690) z hraběcího rodu Žďárských ze Žďáru ovdověla během svého života dvakrát. Poprvé jako asi dvacetiletá po krátkém manželství se starším Jindřichem Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka, podruhé roku 1666, kdy zemřel její druhý manžel baron František Kryštof Hýzrle z Chodů. Také Marie Maxmiliána poté složila slib čistoty. Košumberská mecenáška jezuitů se zasloužila o stavbu nejprve kaple a později chrámu pro obraz Panny Marie Pasovské na kopci Chlumku a o vznik tamní jezuitské rezidence. Jezuitům (údajně k nelibosti příbuzných) na sklonku života darovala košumberské panství se zámek. Kromě manželů přežila Marie Maxmiliána také všechny své děti.⁶

Marii Maxmiliánu pojí s výše jmenovanými ženami kromě podobného osudu a pověsti zbožné vdovy také rodinná pouta skrze sňatkové strategie: oba zmínění Slavatové byli bratřenci a Mariina sestra Polyxena Ludmila Žďárská ze Žďáru, která bude v práci také zmíněna, se stala manželkou Ignáce Karla ze Šternberka, nejmladšího syna Ludmily Benigny. Skrze své jihočeské statky byly Františka Slavatová a Ludmila ze Šternberka sousedkami.⁷

⁵ Jiří ŠOTOLA, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Praha 1969.

⁶ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka. Epizoda z dějin protireformace*, in: Jindřich Francek (ed.), *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, Jičín 1995*, s. 85–94. Marie Maxmiliána je v literatuře, snad i pod vlivem románu, označována častěji jako *hraběnka* než *baronka*, hraběcí titul se však pojí s jejím rodným predikátem. „Hraběnka Hýzrllová“ je nepřesné.

⁷ Františka Slavatová v letech 1656–1665 držela Opařany přímo sousedící s Ludmilou spravovanou Bechyní. Jindřichohradecké panství také leželo v těsné blízkosti, to však spravoval její švagr. J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 99.

2. Poznámka k metodologii, práci s prameny a některým termínům

2.1. Metodologie

Diplomová práce svým přístupem propojuje širěji pojaté dějiny žen⁸ a dějiny šlechty s dějinami církevními, podle toho volí také své hlavní prameny – kromě korespondence ze šternberského rodinného archivu využívá i texty jezuitské řádové proveniencie. Jedná se o mikrosundu do duchovního života jedné historické osobnosti, na jejímž příkladu se však práce pomocí komparace snaží ukázat některé obecnější rysy postavení ženy-šlechtičny v raném novověku.

K volbě především Františky Slavatové a Marie Maxmiliány Hýzrlové pro srovnání s Ludmilou Benignou ze Šternberka vedlo to, že obě byly podobně jako ona mecenáškami jezuitského řádu, měly jezuitské zpovědníky, ovdověly relativně mladé, před 40. rokem života, a – což je též podstatné – jejich osudy jsou zpracovány v odborné literatuře.⁹ Komparací si také pomáhám tam, kde chybí prameny k popisu některých okolností života Ludmily Benigny.

Má práce byla značně inspirována směrem nových kulturních dějin, které s dějinami žen úzce souvisí a díky kterým se v historiografii dostalo větší pozornosti tématům, jako jsou v této práci spiritualita, kultura čtení a dopisování si nebo v souvislosti s možným slibem čistoty i problematika těla.¹⁰ Dále je práce příspěvkem k dějinám myšlení, či možná spíše k dějinám dobových ideálů, protože dochované prameny jsou nemálo ovlivněny tehdejším diskurzem, který svým způsobem sami jezuitští učenci spoluutvářeli hagiografickými spisy o příkladných ženách.

⁸ Při formulování otázek na mne měla mimo jiné vliv kolektivní práce *Dějiny žen na západě*, zejména její 3. díl: Arlette FARGE – Natalie Zemon DAVIS – Georges DUBY – Michelle PERROT (edd.), *A History of Women in the West III. Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, London 1993.

⁹ Paralel v působení zpovědníků u těchto tří žen si všímá také Jiří M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623–1773*, in: Václav Chroust – Zdeňka Buršíková – Karel Viták (edd.), *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti. Bohuslav Balbín a jeho doba. Barokní jezuitské Klatovy 2014 – sborník příspěvků*, Klatovy 2014, s. 116–137, zde s. 130.

Pro krátkou dobu vdovství a menší pozornost badatelů jsem nezvolila například „matku“ brněnského kostela Nanebevzetí Panny Marie Helenu z Tovarů. Blíže k této fundátorce: Lenka ČEŠKOVÁ, *Jezuité a jejich mecenáši při výstavbě a výzdobě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně kolem roku 1600*, in: Hana Jordánková – Vladimír Maňas (edd.), *Jezuité a Brno. Sociální a kulturní interakce koleje a města (1578–1773)*, Brno 2013, s. 21–75.

¹⁰ O těchto tématech blíže: Peter BURKE, *Co je kulturní historie?*, Praha 2010, s. 79–98; Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie*, Praha 2002, s. 59–65, 69–72 a 75–78; pro témata z českých dějin je metodologicky zajímavý sborník Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.

Vliv antropologického přístupu se odráží v členění práce, jednotlivé menší části převážně odpovídají sociálním rolím urozené ženy v 17. století, jako jsou v tomto případě dcera, manželka, vdova, matka, poručnice a správkyně panství, duchovní dcera a fundátorka. Na základě jednotlivých rolí dcery a manželky jsem hledala informace z „nesamostatného“ období Ludmilina života, ke kterému existuje daleko méně materiálů, skrze literaturu a prameny týkající se jejího otce a manžela.

Práce se výrazně dotýká též genderových témat, ovšem genderový přístup jsem nezvolila jako jednu z hlavních metod. Problematika se zde odráží například v postavení ženy-vdovy ve společnosti nebo v tom, kdo více a jakým způsobem ovlivňoval duchovní život šternberské rodiny, jestli manžel nebo manželka. Záměrně však perspektivou *gender studies* nepřistupuji ke vztahům mezi Ludmilou Benignou a jejími zpovědníky primárně jako ke vztahům mezi ženou a mužem. Vznikl by tak dle mého názoru pohled velmi zkreslený. Lidé uprostřed 17. století přemýšleli a vnímali tento vztah odlišně, než jak bychom ho mohli vnímat my dnes. Zpovědník byl v tomto případě především prostředníkem ve vztahu věřící ženy k Bohu. Genderový aspekt byl jen součástí daleko složitějšího vztahu duchovního otce a duchovní dcery, do nějž se promítal také přístup kněze (z neurozené rodiny) k aristokratické laičce a postoj člena řádu k jeho mecenáši.

2.2. Práce s prameny a ediční poznámka

V diplomové práci dávám přednost citacím z dobových pramenů před jejich parafrázováním, často také oba přístupy kombinuji. Aby citace nenarušovaly čtivost výsledného textu, postupuji u rukopisných pramenů i u tisků tak, že české prameny transkribuji a cizojazyčné (latinské, německé a francouzské) překládám do českého jazyka, přičemž v poznámkovém aparátu uvádím jejich transliteraci (u latiny s prvky transkripce). Snažím se tak zachytit co nejvěrnější podobu citovaného pramene, abych ponechala čtenáři možnost srovnání s překladem, který je sám o sobě již interpretací. Při užívání obou forem přepisu vycházím, až na některé zde zdůrazněné výjimky, ze *Zásad vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti* od kolektivu autorů pod vedením Ivana Šťovíčka.¹¹ Zkratky ve všech jazycích rozepisuji v hranatých závorkách [],¹²

¹¹ Ivan ŠŤOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

¹² Na rozdíl od Šťovíčka a kol. zdůrazňuji všechny rozepsané zkratky pomocí hranatých závorek i v případě transkripce českých pramenů. Tamtéž, s. 53.

stejně značím také všechny editorské zásahy do textu, jako je například vypuštění části textu [...].¹³ V případě citací vydaných pramenů ponechávám podobu zvolenou jejich editorem, avšak pro srozumitelnost rozepisují zkratky; v hlavním textu ponechávám jen ty dodnes používané (např. „P.“ pro pátera, kněze).

České historické prameny transkribuji tak, aby výsledný text odpovídal současným pravidlům českého pravopisu a současné interpunkci, přitom aby zůstaly zachovány jeho jazykové zvláštnosti dané nejen dobovou jazykovou normou, ale i případnými specifiky pisatele. Nejedná se tak o převod do současné gramatiky, ale o zachycení původních tvarů a jejich znění pomocí současných pravopisných prostředků (ponechávám tvary jako např. „slyšán“ nebo „smrtdlný“). Předlohu převádím do současné grafické soustavy písma, spřežky podle výslovnosti transkribuji pomocí diakritiky (např. predikát „rziczanfka“ přepisují jako „Říčanská“).¹⁴

Při transliteraci cizojazyčných pramenů též přepisují zastaralé tvary písmen do jejich současné grafické podoby (např. *f* převádím na *s*). U německých pramenů důsledně zachovávám pravopisné, gramatické a všechny další zvláštnosti textu, jako je i původní interpunkce nebo psaní velkých a malých písmen.¹⁵ Hranice slov ponechávám též podle originálu.

Při přepisu latinských pramenů transliteraci kombinuji s prvky transkripce. Některé grafémy (zejména *i*, *y*, *j*, *u*, *v*, *w*) přepisují podle jejich funkce ve slově (např. genitiv „Ignatij“ přepisují na „Ignatii“, „Nouitiatus“ na „Novitiatus“, „vt“ na „ut“). Ve využívaných latinských rukopisných pramenech je lze totiž (zvláště *u* a *v*) někdy těžko odlišit.¹⁶ Vlastní jména psaná latinským tvarem převádím do současného pravopisného tvaru („Jesus“ nebo „Joannes“ na „Iesus“ a „Ioannes“), ostatní tvary vlastních jmen transliteruji (např. „Wenceslaus“). Dvojznaky přepisují pomocí dvou grafémů (např. ligaturu *æ* jako *ae*). Akcenty v přepisu vypouštím, tremata (např. v názvu „Boëmia“) ponechávám. Písařské zkratky jako *&* a *-us*, *-um* nebo *-m* na konci slova pro jejich velkou četnost rozepisují bez závorek, všechny ostatní zkratky a stažení (v latině i ty známé jako „P.“ nebo „illma“) rozvádím v hranatých závorkách. Interpunkci, hranici slov a velká a malá písmena transliteruji dle originálu. Jedině

¹³ Vysvětlení značek v edicích tamtéž, 50.

¹⁴ Tamtéž, s. 53–57.

¹⁵ Tamtéž, s. 50–51. (Transkripční zásady pro německé prameny uvádí na s. 61.)

¹⁶ Jinak je spíše tendence ponechávat originální podobu odpovídající hláskové kvalitě znaků (jde-li konsonant, polokonsonant či o vokál). Přehledná a podrobná ediční pravidla latinského tisku podává Alena BOČKOVÁ, *Historia S. Joannis Nepomuceni. Zpráva historická o životě sv. Jana Nepomuckého aneb Podoby barokního překladu*, Praha 2015, s. 146–153. Srov.: I. ŠTŮVÍČEK a kol., *Zásady vydávání*, s. 62–64.

v případě použití majuskulí pro zvýraznění jmen božské Trojice a svatých je přepisují minuskulí s velkými počátečními písmeny.

K překladům – v dopisech psaných jezuitu se pro oslovení Ludmily Benigny ze Šternberka používá v němčině onikání (3. osoba pl.), které nahrazuji českým ekvivalentem, vykáním. V latině se zajímavě střídá onkání (3. osoba sg.) s vykáním (2. os. pl.), obojí překládám doslovně podle předlohy.

2.3. Poznámka ke tvarům jmen a některým termínům

Při psaní o historických osobnostech vybírám pro odlehčení textu u všech jen jedno nebo dvě jména – jejichž počet v době baroka stále narůstal –, a to buď ta ustálená v literatuře, nebo ta, kterými jsou osoby v pramenech nejčastěji jmenovány nebo kterými se samy podepisovaly.¹⁷ Přitom je, s výjimkou citací, převádím do českého současného tvaru (místo ve starší literatuře užívaného *Lidmila* ze Šternberka píše *Ludmila*; jména jezuitů většinou také počešťuji, snad jedině u *Nicolase Lancicia* používám místy pro variaci také tento známější latinský tvar). Jména umělců ovšem ponechávám ve tvaru zažitém v kunsthistorické literatuře. V případě významnějších osobností této práce uvádím v jedné z prvních zmínek všechna jména i rodné predikáty žen.

Tvar jména Ludmily Benigny (třetím prostředním Kateřiny) ze Šternberka se v literatuře různí, hlavně pokud jde o predikát. Zatímco například Petr Mařa volí tvar *Ludmila Benigna Šternberská z Řičan*,¹⁸ já jsem se v této práci rozhodla používat kratší *Ludmila Benigna ze Šternberka* tak, jak se sama v českých dopisech podepisovala.¹⁹ (V jí adresovaných dopisech bývala nejčastěji uváděna jako *ze Šternberka, rozená Kavková z Řičan*.) V případě ustálených jmen v predikátech, jako jsou například *Slavatové* z Chlumu a Košumberka, používám pro ženy přechýlené jméno *Slavatová*.

Pro zjednodušení pojmenování širší rodiny Konopišťských Šternberků, do které byla Ludmila Benigna provdána (tedy rodin Františka Karla ze Šternberka, Františkova otce Adama a jeho druhé manželky Marie Maxmiliány rozené z Hohenzollernu a Františkova prostředního syna Jana Norberta) zavádím v této práci termín *bechyňská větev Šternberků*, ačkoliv není v odborné literatuře zažitý. Chtěla bych tak tuto část rozrostlého rodu odlišit od

¹⁷ Nejsou to vždy první dvě, v generaci Ludmily Kateřiny Benigny a jejího manžela Františka Matyáše Karla šlechtici sami často používali první a třetí jméno.

¹⁸ Petr MAŘA, *Svět české aristokracie*, s. 1045.

¹⁹ Tvar *ze Šternberka* též vystihuje Ludmilino postavení jako hlavy rodiny z pozice „mocné otcovské poručnice“ lépe než *Šternberská*.

ostatních členů konopišťské větve (Adolfa Vratislava ze Šternberka, jeho bratra Štěpána Jiřího a bratrance Jana Štěpána a jejich rodin).²⁰ Pro lepší orientaci zařazuji do příloh zjednodušený rodokmen.²¹

Přestože „bechyňským“ Šternberkům²² patřila i jiná panství a pobývali střídavě na několika sídlech, myslím, že Bechyni můžeme po pražském paláci označit jako hlavní rodinnou rezidenci, přinejmenším ze symbolického hlediska.²³ V Bechyni, kterou získal roku 1597,²⁴ budoval Adam ze Šternberka rodinnou hrobku v tamním františkánském klášteře (ač byla více využita až v pozdějších generacích) a na bechyňském zámku byla a dodnes je umístěna rodinná galerie portrétů. Přestože panství zdědil mladší syn Jan Norbert, nejstarší Václav Vojtěch měl mít podle slov rodinného zpovědníka v úmyslu, „že se při rozdělování majetku bude snažit získat Bechyni.“²⁵

Ráda bych také vysvětlila užívání terminologie označující urozené ženy v této práci na konkrétním příkladu Ludmily Benigny ze Šternberka. Protože roku 1661 byli Šternberkové povýšeni do hraběcího stavu, můžeme ji jmenovat *hraběnkou*. Pro období Ludmilina života před tímto rokem se však *hraběnka* nehodí, ačkoliv byl titul Šternberkům podle restitučního diplomu „navrácen“ (blíže v kap. 5.7.). Jako *aristokratku* ji označuji až v období po sňatku s Františkem Karlem ze Šternberka, příslušníkem mocného panského rodu, jehož členové zastávali vysoké zemské úřady.²⁶ Díky získanému hraběcímu titulu se rodina Ludmily Benigny mezi aristokracií udržela i nadále. Panský rod Kavků z Říčan mezi tuto elitní vrstvu české šlechty neřadím. Pojem *šlechtična* je nadřazený oběma ostatním a používám ho nejen pro období dívčina života před svatbou, ale také jako synonymum *urozené ženy*. Termíny střídám i za účelem obměny slovní zásoby.

²⁰ Přízvisko *Konopišťský* si přestali psát v 16. století. František PALACKÝ (aut.) – Zdeněk STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, Moravský Beroun 2001, s. 83. Pro mladší generace se někdy, hlavně v populárně naučném prostředí, používají termíny „větev zelenohorská“ (pro Václava Vojtěcha a jeho rodinu) a „častolovická“ (pro Adolfa Vratislava).

²¹ Přesná životní data v rodokmenu uvádím jen u osob významnějších pro tuto práci. Při jeho vytváření jsem čerpala především z níže představených (v kap. 3.2.) prací F. Palackého, Z. Hojdy, P. Oulíkové, z internetových stránek genealogie evropských rodů: <https://genealogy.euweb.cz/sternbg/sternbg4.html>, 11. 5. 2024, a z vlastního výzkumu.

²² Na rozdíl od přízviska Holický a Konopišťský, kde se jedná o součást predikátu, ponechávám malé b.

²³ Adam ze Šternberka „sídlem býval obyčejně na Bechyni, pokud mu toho úřady jeho dovolovaly, většinou však se zdržoval v Praze a do Budyně, tuším, jen málokdy přicházel, a jestliže se zdržoval v okolí zdejší, bydlíval obyčejně na Libochovicích.“ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV. Litoměřicko a Zatecko*, Praha 1923, s. 23.

²⁴ Bechyně se tehdy stala majetkem Šternberků potřetí a přímo konopišťské větve podruhé. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VII. Písecko*, Praha 1996, s. 32 a 34.

²⁵ „...audiverim eo III[iustriss]mo D[omino] C[omite] Wenceslao suadente ut in divisione bonorum conaretur Bechinam acquire, [přeškrtnuto: et non Grünbergem.]“ *Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu*, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], in: NK Praha: XV. C. 18, fol. 62r.

²⁶ K výrazu *aristokracie* nejen jako k „sociálně prominentnímu segmentu“ šlechtické společnosti P. MAŤA, *Svět*, s. 11–17.

3. Představení pramenů a přehled dosavadního bádání

3.1. Prameny nejen osobní povahy, jejich dochování, uložení a edice

Diplomová práce vychází zejména z jednostranně dochované korespondence mezi Ludmilou Benignou ze Šternberka a jejími zpovědníky i jinými členy jezuitského řádu, potom také z dalších pramenů osobní i finanční povahy z rodinného archivu bechyňské větve Konopišťských Šternberků. Ta se Ludmilinými syny rozdělila a rodinné písemnosti se v dalších generacích skrze sňatky a dědictví spojily s jinými šlechtickými archivy. Dnes se šternberská pozůstalost týkající se Ludmily Benigny nachází částečně v jindřichohradecké pobočce treboňského archivu a z druhé části v Archivu Národního muzea.²⁷ V obou případech se jedná o částečně uspořádané, ale dosud téměř nezpracované fondy. Z RA Šternberk-Manderscheid editoval na přelomu 19. a 20. století velkou část korespondence Václav Schulz ve dvou souborech. V prvním z nich najdeme dopisy týkající se restituce hraběcího titulu Šternberků, ve druhém listy zaslané Ludmile Benigně ze Šternberka jezuitu.²⁸ Tato druhá Schulzova edice byla mou hlavní inspirací při vymezování tématu práce.

Jedná se o soubor devatenácti listů z let 1652–1661,²⁹ tedy z období, kdy byla aristokratka vdovou a správkyní rozlehlého dominia. Z těchto listů je jich třináct psáno německy (většinou dopisy od P. Godefrida Schuberta),³⁰ čtyři latinsky (od P. Jana Tannera) a dva česky.³¹ Všechny pocházejí pouze od jezuitů z české provincie. Nedochovaly se však patrně všechny dopisy, které jezuité Ludmile Benigně adresovali. Z těch, kde se adresa zachovala, vyplývá, že byly zasílány do pražského šternberského paláce, na Bechyni, na Budyni a do Horažďovic, nejedná se tak o soubor dochovaný pouze z jednoho sídla. Ludmiliny odpovědi ve šternberských rodinných archivech, ani v konceptech, ani

²⁷ Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec: Rodinný archiv Paar (Písemná pozůstalost Jana Norberta ze Šternberka, zejména kartony č. 55 a 61). Dále jako SOA Třeboň, odd. JH: RA Paar.

Archiv Národního muzea: Rodinný archiv Šternberk-Manderscheid (Písemná pozůstalost Václava Vojtěcha ze Šternberka, kartony č. 94 a 95). K tomuto fondu existuje kartonový soupis. Dále jako ANM Praha: RA Š-M.

²⁸ Václav SCHULZ (ed.), *Korespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*, Praha 1898; Týž (ed.), *Korespondence Jesuitů provincie české z let 1584–1770*, Praha 1900.

²⁹ Edice: V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 44–83 a 245–247. Originály: ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 94, složka nadepsaná „Patres S. J. Ludmile ze Šternberka“. Pro snazší orientaci budu v této práci citovat Schulzovu edici, kterou jsem však s originály porovnávala.

³⁰ P. Godefrid Schubert někde němčinu prokládá latinskými citáty.

³¹ Tři dopisy jsou psané rukopisem P. Jana Tannera, v opisu je dochován jeden s Tannerovým podpisem (opis dopisu Jana Tannera LBŠ z 2. července 1656), jeho originál se nachází v Tannerově sbírce šternberských archiválií. Národní knihovna České republiky (dále jako NK ČR), Sbírká rukopisů: *Monumenta quaedam spectantia ad familiam comitum de Sternberg*, sign. XV. C. 18. (Na horním okraji opisu v ANM uvedena mylná nebo stará signatura XV. C. 14.)

v písařských opisech, nejsou. Více o dopisech bude uvedeno v úvahové pasáži o kontaktu mezi šlechtičnou a zpovědníkem (v kap. 6.2.2.).

V RA Šternberk-Manderscheid se v opisech nachází pouze pět listů od Ludmiliných synů Václava Vojtěcha a Jana Norberta ze Šternberka, psaných latinsky a adresovaných P. Janu Tannerovi a P. Jiřímu Weisovi.³² Ty již Václav Schulz do edice nezahrnul – editoval až na výjimky jen listy psané jezuitu, snad proto, že ty z druhé strany jsou vzácné. Jezuité většinou přijatou korespondenci neuchovávali, pokud s ní neměli další záměry (o tom kap. 6.2.2.). Písemná pozůstalost konkrétních jezuitů 16.–18. století je proto vzácná, častěji zůstala zachována v podobě sbírky než v podobě fondu.³³ Na ztráty a rozptýlení archivních pramenů mělo vliv také zrušení řádu roku 1773.³⁴

Dochované „osobní“ dopisy jezuitů (myslím tím jiné než s vedením řádu) jsou většinou korespondencí s dalšími duchovními. Například dopisy jezuitu P. Bohuslava Balbína s premonstrátem P. Janem Aloisem Hackenschmidtem z let 1664–1667 se nachází v Archivu kláštera premonstrátů v Teplé. Jen čtyři kanovníkovy dopisy se dochovaly v Balbínově literární pozůstalosti, která je dnes uložena mezi rukopisy Strahovské knihovny, ne mezi *jesuitiky*.³⁵ Z korespondence Bohuslava Balbína i jiných barokních historiků editovali některé listy Jan P. Kučera a Jiří Rak, mezi nimi i jeden Tannerův dopis Janu Norbertovi ze Šternberka ze 4. února 1665. Čerpali však hlavně z opisů Josefa Vítězslava Šimáka a v ediční poznámce konstatují nesnadnost dohledávání originálů.³⁶

Z těchto důvodů mi připadá velmi zajímavá Tannerova sbírka různých materiálů spojených s jeho působením u bechyňských Šternberků.³⁷ Je nadepsaná jako *Monumenta quaedam spectantia ad ill[ustrisii]ma[m] familiam comitu[m] de Sternberg Boëmia ut descendentiu[m] ex sanguine s[acro]s[anctorum] trium regum* (Písemné památky, které se týkají nejjasnější rodiny hrabat ze Šternberka v Čechách pocházejících z krve tří králů). Jak už její název vypovídá, jedná se o Tannerovy genealogické podklady k vytváření rodokmenu Šternberků, ke psaní oslavného spisku *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae in regno*

³² ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95. Všech pět bylo napsáno v průběhu roku 1672.

³³ Zde se odkazuji na písemné sdělení Jiřího M. Havlíka z 2. 11. 2023.

³⁴ A osudy kolejí ve 20. století. Blíže Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Jesuitica – prameny k církevním dějinám raného novověku*, in: Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století, Praha a Řím 2014, s. 93–100, zde s. 93.

³⁵ S touto korespondencí pracoval Ondřej PODAVKA, *Edice vybraných dopisů Bohuslava Balbína a Aloise Hackenschmidta s komentářem a úvodní studií*, Praha 2012. K vzájemné korespondenci s. 33–40.

³⁶ Ve Strahovské knihovně našli jen část a např. právě originál Tannerova psaní nevypátrali. Jan P. KUČERA – Jiří RAK (edd.), Helena BUSINSKÁ – Martin SVATOŠ (transl.), *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 400 a 409.

³⁷ NK ČR, Sběrka rukopisů: *Monumenta quaedam spectantia ad familiam comitum de Sternberg*, sign. XV. C. 18. Foliována sporadicky.

Bohemiae (Stopy šternberské ctnosti a vznešenosti v Království českém)³⁸ i k pozdější práci na rozsáhlejší stati *Geschichte derer Helden von Sternen* (Historii hrdinů od hvězd).³⁹

Jednotlivé části Tannerovy kolekce latinských, německých i českých pramenů byly později sešity dohromady spolu s jeho vlastními poznámkami, a dnes se tak tento soubor nachází ve sbírce rukopisů Národní knihovny.⁴⁰ Kromě přehledných rodokmenů a ucelených údajů o zásluhách fiktivních i historicky podložených šternberských předků obsahují *Monumenta* řadu Tannerových (soudím tak dle autografu) zběžně psaných poznámek v latině a výtahů z archivů rodu. Jedná se o podobný typ pramene, jako je výše zmíněná část Balbínovy pozůstalosti – konvolut obsahující výpisky k dějinám českých klášterů, korespondenci vztahující se k historické práci a opisy listin a jiných pramenů.⁴¹ Obojí jsou pozůstalosti literární, pracovní, patrně proto se dochovaly.

Podstatnou částí Tannerova „rukopisu“ jsou prameny týkající se dobrodiní učiněného českými i moravskými Šternberky církví, například založení augustiniánského kláštera ve městě Šternberk roku 1371, a hlavně Tovaryšstvu. To byla šestistránková fundace novoměstské koleje v Praze učiněná Marií Maxmiliánou rozenou z Hohenzollernu a její testament, nebo desetistránkový český a dle rukopisu vlastnoruční samostatně nedatovaný kodex (resp. spíše koncept kodexu) Ludmily Benigny rozené Kavkové z Říčan, který doplňuje její závěť z roku 1658 – zvláště co se týká zbožných odkazů, jako třeba věnování 10 000 zlatých kongregaci českého jazyka při koleji na Novém Městě pražském.

V Tannerově sbírce najdeme i korespondenci z rodinného archivu bechyňských Šternberků: dva dopisy zaslané Ludmiliným otcem Janem Kavkou z Říčan jí a jejímu manželu Františku Karlovi ze Šternberka, originál Tannerova dopisu Ludmile Benigně z roku 1656 a koncept Tannerovy [?] kondolence určené synům Ludmily Benigny po její smrti.⁴² Zajímavé, a v této diplomové práci několikrát citované, jsou poznámky Jana Tannera v deseti

³⁸ Jan TANNER, *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae in regno Bohemiae*, Pragae typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1661.

³⁹ Jan TANNER, *Geschichte derer Helden von Sternen*, zu Prag bei Carl Johann Hraba, 1732.

⁴⁰ Obsah sešitu stručně popisuje: Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur. Pars posterior*, Pragae 1905, s. 359. Předtím patřila kolekce knihovně novoměstské jezuitské koleje, do jejíhož katalogu byla připsána necelých 40 let po Tannerově smrti.

⁴¹ Uložen je mezi rukopisy Strahovské knihovny. O. PODAVKA, *Edice vybraných dopisů Bohuslava Balbína*, s. 37.

⁴² NK Praha: XV. C. 18, fol. 50r–50v. List je psán Tannerovým rukopisem, avšak není podepsán ani datován. Nezdá se, že by byl odeslán, není poskládán do obálky, na koncept poukazují i škrty v textu. Nejspíš jinou rukou je na horním okraji připsáno „Elogium illustrissima Ludmilla comitis de Sternberg“. Originál jsem nedohledala. Mezi přijatou korespondencí Václavem Vojtěchem ze Šternberka je pouze opis, který je však také bez datace a bez podpisu, později na jeho konec bylo připsáno [V. Schulzem?], zřejmě mylně, jméno jezuitu Weise. ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95.

bodech, které popisují okolnosti fundace novoměstského noviciátu. Tanner je sepsal po smrti Ludmily Benigny na vyzvání generála řádu. Přinášejí informace o jezuitích působících u Šternberků i o některých Ludmiliných motivacích k založení noviciátu.⁴³ Sbíрка celkově obsahuje jak materiály paleograficky snadné, tak velmi náročné – a to i jazykově a významově.

Korespondence mezi šlechticem a jezuitou se může nacházet také v římském archivu Tovaryšstva Ježíšova: Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI). Do první z jeho čtyř částí s názvem Archivum Antiquae Societatis, tedy mezi písemné památky z let 1540 až 1773, patří fond *Epistolae Externorum* (Epp. Ext.) obsahující dopisy přijaté od osob vně řádu, mezi nimi také od české šlechty.⁴⁴ Nejedná se však o centrálně archivovanou písemnou výměnu mezi šlechtou a jezuitou z české provincie, ale o případy, kdy se šlechtic ze zemí Koruny české obracel se svou žádostí nebo stížností přímo na ústřední vedení řádu do Říma – například pokud chtěl na svém panství založit novou rezidenci nebo kolej,⁴⁵ pokud řádový dům něčím zasahoval do šlechtických práv nebo pokud například šlechtic žádal o přidělení osobního zpovědníka či nesouhlasil s přesazením svého zpovědníka jinam. Bývalo tomu tak však většinou až v případech, kdy šlechtic neuspěl u superiora, rektora nebo provinciála.⁴⁶

Dále jsou v téže části ARSI čeští šlechtici zmiňováni (zejména v souvislosti s finanční podporou řádové stavební činnosti) také ve fondu *Epistolae Nostrorum* (Epp. NN.), který archivuje řádovou korespondenci. V něm se nachází koncepty listů adresovaných římským vedením do provincií – i do té české, a dopisy odtud zaslané na generalát. Také jsou sem zařazeny koncepty dopisů od římských jezuitů pro české šlechtice.⁴⁷ Pro tuto práci zaměřenou primárně na téma duchovního vedení proto nepovažuji výzkum v ARSI za nezbytný. Navíc dosavadní mnou prostudované materiály ani kontaktu mezi samotnou Ludmilou Benignou a Římem nenasvědčují.

Stejně tak jsem se nerozhodla navštívit fond *Jesuitica* v Národním archivu, kde jsou prameny k fundacím na území Čech (k fundacím moravským by byl zapotřebí Moravský

⁴³ NK Praha: XV. C. 18, Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], fol. 62r–62v.

⁴⁴ Zde vycházím z písemného sdělení Jiřího M. Havlíka z 2. 11. 2023. Členění ARSI a seznam jednotlivých fondů přehledně podává: Robert DANIELUK, *Archivum Romanum Societatis Iesu: Un luogo privilegiato per lo studio dell'attività evangelizzatrice dei gesuiti*, in *Archiva Ecclesiae*, roč. 53–55, 2010–12, s. 221–254, zde s. 249.

⁴⁵ Takto se například ještě před vznikem samostatné české provincie úspěšně obrátil Jiří Popel z Lobkovic na generála P. Claudia Aquavivu se záměrem vybudovat kolej v Chomutově. Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995, s. 82.

⁴⁶ Podobně o udržení svého zpovědníka P. Andrey Callogera usiloval Bernard Ignác z Martinic. Podle písemného sdělení Jiřího M. Havlíka z 2. 11. 2023.

⁴⁷ Podle téhož; K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Jesuitica*, s. 93–100.

zemský archiv v Brně). Zakladatelskou činnost Ludmily Benigny nastiňuji, vzhledem k rozsahu práce, jen na základě konceptů ze šternberského archivu, zmíněné Tannerovy sbírky a literatury – s *Jesuitiky* z NA (jako jsou fundace Ludmily Benigny ze Šternberka, závěť její snachy Izabely Magdaleny nebo oslavné životopisy její tchyně Marie Maxmiliány) pracovala Petra Oulíková.⁴⁸

Pro poznání okolností, o kterých ego-dokumenty mlčí, jako třeba toho, jak měl kontakt mezi jezuitským zpovědníkem a aristokratkou v ideálním případě vypadat, využívám řádové instrukce ze souboru *Institutum Societatis Iesu* (Stanovy Tovaryšstva Ježíšova; toto blíže rozvádí kap. 6.1.4.).⁴⁹ Klíčovým textem pro pochopení jezuitské spirituality a porozumění terminologii užívané v korespondenci s Ludmilou Benignou jsou *Duchovní cvičení* sv. Ignáce z Loyoly, se kterými pracuji v českém překladu.⁵⁰

Poznatky na pomezí duchovní a světské sféry přinášejí také česky psaný kšaft Ludmily Benigny ze Šternberka zanesený roku 1672 do zemských desk⁵¹ a výše zmíněný kodicil staršího testamentu,⁵² které vypovídají o Ludmiliných zbožných odkazech (tzv. pia legata) nebo o jejím přání, jak by měl vypadat pohřeb. Další informace z desk zemských přináší regionálně zaměřená práce Arnošta Kaubka *Děje města Libochovic nad Ohří*,⁵³ která některé prameny, například svatební smlouvu týkající se spříznění Šternberků s Kavky z Řičan, cituje v plném znění.

V částech diplomové práce, které se týkají spíše světské roviny života šternberské vdovy, pracuji s Ludmilinou korespondencí s příbuznými a úředníky, přijatou i odeslanou.⁵⁴ V případě šternberských *Listů vyměněných při jednání o restituci důstojnosti hrabat říšských pro celý rod* vycházím jen z edice Václava Schulze.⁵⁵ Narativním pramenem k Ludmilinu ranému mládí jsou krátké idealizované vzpomínky příbuzného Šebestiána Řičanského z Řičan

⁴⁸ Petra OULÍKOVÁ, *Die Sternberger – Mäzene der Jesuiten in der Prager Neustadt*, in: Jiří M. Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollermann (Hgg.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter. Referate der gleichnamigen Tagung in Telč vom 24. bis 26. September 2018*, Prag und St. Pölten 2019, s. 79–95.

⁴⁹ *Institutum Societatis Iesu, ex decreto Congregationis Generalis decimae quartae meliorem in ordinem digestum, auctum, ac denuo recusum. Volumen primum et secundum*, Pragae, Typis Univesitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Iesu ad S[anctum] Clementem, 1705.

⁵⁰ Tomáš ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, Velehrad 2002.

⁵¹ Národní archiv: fond Desky zemské větší, Praha, inv. č. 264, *Kvatern trhový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672 (4. olivenfarber Kaufquatern der Testamente)*, fol. O14r–O19v, snímek č. 401–407.

⁵² NK Praha: XV. C. 18, fol. 1r–5v.

⁵³ Arnošt KAUBEK, *Děje města Libochovic nad Ohří s odvoláním na zemské desky a jiné původní prameny*, Litoměřice 1874.

⁵⁴ Dochovaná písemná pozůstalost LBŠ není příliš obsáhlá ani jednotně uložená. V RA Paar jsou nevelké složky dopisů zaslaných Ludmilou Benignou synovi Janu Norbertovi a jeho manželce Izabele Magdalene, roz. z Porcie, v kart. č. 55 a 60; složka s Ludmilinými finančními záležitostmi a složka s přijatou korespondencí jsou v kart. č. 61. V RA Š-M se jedná hlavně o složku nadepsanou „An die f. Ludmila. Sternberg XVIII“ v kart. č. 94; korespondence odeslaná se nachází v obou kartonech č. 94 i 95.

⁵⁵ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava*, s. 23–72. Originály: ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 94.

z roku 1686, které editovali skoro současně Jan Pavel Hille a August Sedláček. Originál je dle Sedláčka součástí genealogické sbírky – podle popisu velmi podobné té Tannerově – týkající se několika šlechtických rodů, jejímž původcem měl být augustinián P. Vincent a na sepsání Říčanského paměti se měl podílet také Ludmilin syn Jan Norbert.⁵⁶

Co se týká jazykové stránky korespondence, Ludmile Benigně byla patrně nejbližší čeština, ve které si psala hlavně s členy své užší rodiny.⁵⁷ S osobami, které buď česky vůbec neuměly nebo pro ně nebyla přirozená, vedla kontakt v němčině (jako například se zpovědníkem slezského původu P. Schubertem nebo se snachou Izabelou Magdalenou z italsko-rakouského knížecího rodu Porciů). Někteří jezuité jí psali latinsky a předpokládám, že i ona ovládala latinský jazyk natolik, aby v něm dokázala koncipovat dopisy. V další šternberské generaci je však již patrná proměna v tom, jak šlechta sebe samu vnímala – ze zemsky a jazykově české se stávala šlechta říšská. Ludmilini potomci si mezi sebou psali německy, synové také francouzsky (zřejmě pod vlivem kavalírské cesty), někdy se oba jazyky střídají podle charakteru obsahu a potřebné slovní zásoby.

3.2. Přehled bádání, hlavní odborná literatura a další zdroje

Ústřední osobnosti této diplomové práce, Ludmile Benigně ze Šternberka, zatím nebyla v historiografii věnována větší pozornost například formou samostatné životopisné studie, čemuž se vzhledem k roztroušenosti a neúplnosti pramenů nelze divit. Bývá však často zmiňována v souvislostech se Škrétovou portrétní malbou, s orientací Šternberků na jezuitský řád a jako fundátorka církevních staveb.

O rodu Šternberků i jeho konopištské větvi psal stručně jako první, pomineme-li barokní historiky, v první polovině 20. let 19. století František Palacký svou vůbec první genealogickou práci.⁵⁸ Mnohé faktografické informace, zejména z desk zemských, přináší životní dílo Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze království českého* – přímo k samotné Ludmile Benigně, jejímu manželovi a synům se v souvislosti se Šternberky drženými statky

⁵⁶ Jan Pavel HILLE, *K rodopisu Kavků z Říčan. Příspěvek k poznání staročeského života*, in: Sborník Historického kroužku 1903, ročník 4, číslo 4, s. 247–248, 1904, ročník 5, číslo 1, s. 59–60; August SEDLÁČEK, *Staré svědectví o pospolitosti českomoravské a paměti o Říčanských na Moravě*, Časopis Matice moravské 1905, roč. 29, č. 2, s. 142–150. A. Sedláček na rozdíl od J. P. Hilleho představuje pramen, některé jeho interpretace jsou však chybné.

⁵⁷ Češtinu, kterou zdůrazňuje i P. Zahradník (nazýváje Ludmilu „silnou a krásnou českou matkou“), do šternberské rodiny vnesla patrně ona, mateřským jazykem jejího manžela byla pravděpodobně němčina. Pavel PREISS – Mojmír HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK, *Zámek Trója u Prahy. Dějiny, stavba, plastika a malba*, Praha 2000, s. 16–17. (Čerpal ze Schulzových edic, s rodinným archivem nepracoval.)

⁵⁸ F. PALACKÝ (aut.) – Z. STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*.

váží hlavně pasáže v dílech *Písecko*,⁵⁹ *Domažlicko a Klatovsko*,⁶⁰ *Prácheňsko*⁶¹ a *Litoměřicko a Žatecko*.⁶² Sedláček se někdy odkazuje také na výše zmíněnou Kaubkovu práci. V novější regionální literatuře jsou ze šternberských panství nejlépe kolektivně zpracovány *Horažďovice – Horažďovice v raném novověku*.⁶³ Šternberskou úctou ke kultu Jana Nepomuckého v Nepomuku na zelenohorském panství popisuje Vít Vlnas ve své monografii o tomto světcu.⁶⁴ Protože částečně vycházím ze své bakalářské práce, uvádím častěji příklady z bechyňského panství než z panství ostatních.⁶⁵

Z další novější historiografie pro mne byla nepostradatelná syntéza Petra Mati *Svět české aristokracie 1500–1700*,⁶⁶ která se Šternberkům mezi ostatními rody také věnuje a navíc zasazuje dílčí poznatky do širších souvislostí. Pro základní orientaci v celém rodu jsem nahlížela do populárně-naučné práce Pavla Juříka *Šternberkové. Panský rod v Čechách a na Moravě*.⁶⁷ Ta přináší obdivuhodné množství informací, avšak autor se dopouští faktografických chyb a zcela zde chybí poznámkový aparát.

O jednotlivých členech bechyňské větve rodu osmicípé hvězdy vyšel článek Romana Sejka věnovaný převážně Adamovi ze Šternberka (1554–1623),⁶⁸ krátký článek o Adamově manželce Marii Maxmiliáně, rozené z Hohenzollernu (1583–1649) od Petry Oulíkové⁶⁹ a medailonek o staviteli trojského zámku, nejstarším Ludmilinu synu Václavu Vojtěchovi ze Šternberka (1634–1708) z pera Pavla Zahradníka.⁷⁰ K Václavu Vojtěchovi jako pánu na Zelené Hoře byl napsán také kratičký časopisecký článek od Zdeňka Hojdy.⁷¹ Hojda nedávno

⁵⁹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VII. Písecko*, Praha 1996. (třetí vydání)

⁶⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady IX. Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1893.

⁶¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady XI. Prácheňsko*, Praha 1897.

⁶² A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV. Litoměřicko a Žatecko*, Praha 1923.

⁶³ Jan KILIÁN a kol., *Horažďovice v raném novověku*, České Budějovice 2019.

⁶⁴ Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha a Litomyšl 2013. (2. podstatně rozšířené a přepracované vydání)

⁶⁵ Kamila Marie KŘEČKOVÁ, *Šternberkové, františkáni a jejich Bechyně jako barokní město zázraků*, Praha 2021. (bakalářská práce na FF UK)

⁶⁶ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie 1500–1700*, Praha 2004.

⁶⁷ Pavel JUŘÍK, *Šternberkové. Panský rod v Čechách a na Moravě*, Praha 2013.

⁶⁸ Roman SEJK, *Urozenost, majetek a moc. Šternberkové v 16. a 17. století*, in: Středočeský sborník historický č. 28–29, Praha 2002–2003, s. 3–52.

⁶⁹ Petra OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka, roz. z Hohenzollernu. Exemplum ctnosti a podporovatelka jezuitů v Čechách*, in: *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, sv. 31, č. 2, s. 92–104, Praha 2023.

⁷⁰ P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 11–53.

⁷¹ Zdeněk HOJDA, *Zelená Hora pod šternberskou hvězdou*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 39, č. 8, Praha 2017, s. 26–27.

v úplnosti editoval deníky z kavalírských cest všech tří Ludmiliných synů, které doplnil jejich stručnými (zato faktograficky přínosnými) životopisy.⁷²

K rodu Kavků z Říčan, ze kterého Ludmila Benigna pocházela, a k osobě jejího otce, rekatolizačního komisaře Jana Kavky, existuje starší studie Josefa Vávry.⁷³ Vávra patrně vychází hlavně z jezuitských historiků, k nimž není příliš kritický, své zdroje však systematicky neuvádí. (Žádná podrobnější novější literatura ke Kavkům není.)

Jako objednavatelku portrétů přímo od malíře Karla Škréty i z jeho dílny představují Ludmilu Benignu ze Šternberka práce z oboru dějin umění, z nichž bych chtěla uvést především monografii editovanou Lenkou Stolárovou a Vítem Vlnasem *Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo*⁷⁴ a od stejných editorů spolu se Zuzanou Macurovou sborník *Tváří v tvář. Barokní portrét v zemích Koruny české*.⁷⁵ O oslavných šternberských alegoriích a Škrétově uměleckém ztvárnění ideových návrhů šternberského zповědníka P. Jana Tannera psala Petra Zelenková.⁷⁶

Působení jezuitských kněží ve šlechtických službách se věnuje Jiří M. Havlík, jehož badatelský záber je mé práci nejbližší. V příspěvku *Zповědníci pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642–1694)* se kromě konkrétního působení Jana Tannera u arcibiskupa věnuje tématu dvorních zповědníků obecněji.⁷⁷ O dalších povoláních jezuitů spojených s pobytem u šlechtického dvora píše ve člancích *Kazatelé, zповědníci, konversatoři, operáři*⁷⁸ a *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623–1773*, kde zmiňuje také sepětí Tannera s rodem Šternberků.⁷⁹

Z umělecko-historické perspektivy se interakcemi mezi Šternberky a jezuitským řádem zabývá Petra Oulíková ve studii o mecenátu novoměstské koleje.⁸⁰ Autorka v ní věnuje

⁷² Čerpal také z některých šternberských materiálů z jinak badateli zatím málo využitého paarovského archivu. Zdeněk HOJDA (ed.) – Magdaléna JACKOVÁ (transl.), *Výjezd šťastný. Cestovní deníky z kavalírských cest Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka z let 1662–1665*, Praha 2022.

⁷³ Josef VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, in: Sborník Historického kroužku 1904, ročník 5, číslo 2, s. 79–82, číslo 3, s. 143–147.

⁷⁴ Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS (edd.), *Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo*, Praha 2010.

⁷⁵ Zuzana MACUROVÁ – Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS (eds.), *Tváří v tvář. Barokní portrét v zemích Koruny české*, Brno 2017.

⁷⁶ Petra ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“ *Šternberské alegorie na grafických listech podle Karla Škréty*, *Umění* 54, č. 4., Praha 2006, s. 327–342.

⁷⁷ Jiří M. HAVLÍK, *Zповědníci pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642–1694)*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007*, Praha 2008, s. 393–404.

⁷⁸ Týž, *Kazatelé, zповědníci, konversatoři, operáři*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Petra Hnilicová (edd.), *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši. Katalog výstavy*, Praha a Telč 2020, s. 121–129.

⁷⁹ Týž, *Česká katolická šlechta v jezuitské péči 1623–1773*, in: Václav Chroust – Zdeňka Buršíková – Karel Víták (edd.), *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti. Bohuslav Balbín a jeho doba. Barokní jezuitské Klatovy 2014 – sborník příspěvků*, Klatovy 2014, s. 116–137. Podobně také v monografii: Týž, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby barokní*, Praha 2016, s. 27–28.

⁸⁰ P. OULÍKOVÁ, *Die Sternberger*.

velkou pozornost také přímo Ludmile Benigně ze Šternberka. Studie opravuje některé nepřesnosti a – především genealogické – chyby z *Tovaryšstva Ježíšova* od Václava Olivy,⁸¹ který v této práci detailně píše o pražských novoměstských jezuitách. Novější stejnojmenná práce Ivany Čornejové si sice Šternberků jako jezuitských mecenášů nevšímá, přesto pro mne při psaní byla zásadní.⁸²

Pro zjištění životopisných údajů o konkrétních jezuitách jsem využívala elektronickou *Bio-bibliografickou databázi řeholníků*.⁸³ Z historických prací zabývajících se vírou a duchovní rovinou života v 17. a 18. století bych zde ráda zmínila *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích* od Jiřího Mikulce.⁸⁴ Tematikou samotné zpovědi jako svátosti a úlohou (nejen jezuitských) zpovědníků v potridentské době se však historická literatura obecně zabývá málo. Na příkladech z Milána a z prostředí panovnického dvora Španělského Nizozemí se tomu blíže věnují dvě zahraniční práce od Wietse De Boera a od Pierra-Françoise Pirleta.⁸⁵

K dalším dvěma hraběnkám, se kterými Ludmilu Benignu ze Šternberka v této práci porovnávám, jsem čerpala informace hlavně z Havlíkovy kapitoly *Zakladatelka* o fundátorce probačního domu v Telči Františce Slavatové z kolektivní monografie *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši*⁸⁶ a ze článku Milana Skřivánka o dobrodince jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka, Marii Maxmiliáně Hýzrlové.⁸⁷ Podrobnější je starší Maxmiliánin idealizující a ne zcela bezchybný životopis od Václava Vladimíra Jeníčka.⁸⁸

Z novějších prací, které se věnují právnímu i společenskému postavení ovdovělé šlechtičny v raném novověku, jsem pracovala s příspěvkem Pavla Krále *Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku* a Marie Ryantové *Život raně novověké šlechtičny v českém*

⁸¹ Václav OLIVA, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Brno 1910.

⁸² Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995.

⁸³ Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku, in: <https://reholnici.hiu.cas.cz/>, 7. 3. 2024.

⁸⁴ Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.

⁸⁵ Wietse DE BOER, *The Conquest of the Soul. Confessions, Discipline, and Public Order in Counter-Reformation Milan*, Leiden, Boston a Kolín nad Rýnem 2001; Pierre-François PIRLET, *Le confesseur du Prince dans les Pays-Bas espagnols (1598–1659). Une fonction, des individus*, Leuven 2018.

⁸⁶ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Josef HRDLÍČKA a kol., *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši*, Praha 2020, s. 91–108.

⁸⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka. Epizoda z dějin protireformace*, in: Jindřich Francek (ed.), *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993*, Jičín 1995, s. 85–94. M. Skřivánek vychází dle citací hlavně z díla jezuita P. Jiřího Ivánka *Historia residentiae Kosumbergensis* z 90. let 17. století a uvádí další (starší) literaturu čerpající ze stejného zdroje.

⁸⁸ Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna Košumberská 1633–1690. Zakladatelka poutnického chrámu Panny Marie na Chlumku v Luži*, Praha 1940, s. 68–80.

království (právní limity a skutečné možnosti), které jsou součástí sborníku *Žena a právo*.⁸⁹ Jejich autoři vycházejí z klasických historickoprávních prací od Jana Kaprase⁹⁰ a Anděly Kozákové,⁹¹ bez kterých se nedá problematice hlouběji porozumět – v novějších historických studiích není samotná právní tematika rozebírána natolik dopodrobna. Pavel Král také v jedné studii přehledně představuje *Ženu ve šlechtických testamentech 16. a 17. století* a vysvětluje zásady dědění majetku podle Obnoveného zřízení zemského.⁹²

⁸⁹ Pavel KRÁL, *Vdovy ve šlechtické společnosti raného novověku*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo*, Bratislava 2004, s. 142–152; Marie RYANTOVÁ, *Život raně novověké šlechtičny v českém království (právní limity a skutečné možnosti)*, in: tamtéž, s. 106–117.

⁹⁰ Jan KAPRAS, *Poručení nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*, Praha 1904.

⁹¹ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

⁹² Pavel KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 157–167.

4. Život Ludmily Benigny ze Šternberka do roku 1648 a starší rodové tradice

4.1. Dcera rekatolizačního komisaře Jana Kavky z Říčan

Ludmila Benigna pocházela z jedné z několika větví starého českého rodu pánů z Říčan.⁹³ Jeho rodová větev Cehniců z Říčan (nazývajících se podle statku Cehnice nedaleko Putimi) se na konci 15. století ještě rozdělila, jedné části zůstal původní přídomek Cehnicové, druhá linie si začala říkat Kavkové z Říčan.⁹⁴ Ludmila Benigna se narodila jako jedna ze čtyř pramenně doložených dětí Jana staršího Kavky z Říčan a Benigny Popelové z Lobkovic přibližně někdy mezi lety 1610 a 1615.⁹⁵

Mladý Jan Kavka z Říčan byl svým vyznáním původně nekatolík – stejně jako jeho předkové a příbuzní z kavkovské rodové větve, víra pod obojí dokonce převládala i v celém rodě pánů z Říčan. Teprve roku 1598 domluvením sňatku s ovdovělou šlechticnou z rodu Lobkoviců, jejíž bratr (Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic) se o rok později stal nejvyšším kancléřem Království českého, pronikl mezi katolickou šlechtu a přiblížil se nejvyšším aristokratickým vrstvám.⁹⁶ Dokonce měl tento pozdější císařský rada „proslout oddaností

⁹³ Blíže: Heslo *Z Říčan*, in: Jan Halada, Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti, Praha 1999, s. 484–485.

⁹⁴ Ač měli vazbu na statky v jihozápadních Čechách, vlastnili Kavkové z Říčan také některá panství na Moravě – Vizovice a Brumov. Jan BOUKAL, *Páni z Říčan ve středověku. Díl 7. Cehnicové a Kavkové z Říčan*, <https://muzeumricany.cz/pani-z-rican-ve-stredoveku-dil-7-cehnicove-a-kavkove-z-rican/>, 28. 11. 2022.

⁹⁵ Jan Kavka z Říčan zemřel 22. března roku 1645 jako „asi 75letý“: Josef VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, in: Sborník Historického kroužku 1904, ročník 5, číslo 3, s. 146. Rok narození nevíme přesně; podle A. Sedláčka měl Jan Kavka dosáhnout plnoletosti (které muži v té době právně nabývali ve 20 letech) okolo roku 1593, rok narození by se tak pohyboval okolo 1573. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XI. Prácheňsko*, Praha 1897, s. 242.

Benigna z Lobkovic (3. 11. 1569 – 3. 10. 1625) byla mladší sestrou Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a vdovou po luteránském šlechtici Siegfriedu z Promnic. Stanislav KASÍK – Petr MAŠEK – Marie MŽYKOVÁ, *Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 126.

Databáze císařských dvořanů nabízí pro narození Ludmily Benigny přímo datum 1612, avšak neopřené o prameny. Heslo *Rziczán, Ludmilla (1612–1672)*, in: Kaiser und Höfe. Personendatenbank der Höflinge der österreichischen Habsburger in der Frühen Neuzeit, <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/18915>, 17. 1. 2023. Roku 1634, kdy byla provdána, jí pravděpodobně nebylo mnoho přes dvacet let ani méně než patnáct, nejzazším datem narození by tak byl rok 1619. Viz Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, Praha 2010, s. 385.

⁹⁶ J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, in: Sborník Historického kroužku 1904, ročník 5, číslo 1, s. 79. Časový údaj, kdy mělo ke sňatku dojít, se v literatuře různí. J. Vávra uvádí již rok 1598, kdy však došlo možná jen k zaslíbení nevěsty, podle Z. Pokludy to bylo až roku 1605: Zdeněk POKLUDA, *Brumov. Osudy hradu a jeho držitelů*, Hýsly 2005, s. 74. Srov. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 102. Také teprve roku 1605 se páru narodil nejstarší syn.

císaři“ nejen za obou povstání moravských stavů.⁹⁷ Přesto vztah s tímto švagrem nebyl nijak zvlášť vřelý – pan Kavka pro něho byl spíše „podivínek“.⁹⁸

Z pramenů se zdá, že konverze Ludmilina otce, na kterou měla mít vliv jeho žena Benigna Popelová, nebyla jen vnější, ale snad skutečně opravdová a hluboká.⁹⁹ Přinejmenším ve všech vnějších projevech byl, jak je pro konvertity příznačné, katolíkem velice horlivým. Po návratu z pouti vykonané se svou manželkou k Panně Marii do italského Loreta začal roku 1602 – kdy byl císařem Rudolfem II. obnoven svatojakubský mandát namířený proti Jednotě bratrské – energicky rekatolizovat své moravské panství Brumov.¹⁰⁰ Všichni nekatoličtí duchovní (mezi nimi i bratrský kněz) byli vyhoštěni a Jan Kavka povolal na panství jezuitské misionáře z olomoucké koleje, kteří pak na panství několik let působili.¹⁰¹

Jedním z prostředků obnovy „pravé víry“ byla také katolická výchova ve školách. Pan Kavka dal na svém moravském panství postavit dvě nové školní budovy v Brumově a ve Vlachovicích a dohlédl, aby zde působili katoličtí kantoři. Ze svých prostředků zřídil nadaci pro sirotky, ze které jim byla hrazena výuka a bydlení ve škole. „Hlavní věcí při tom bylo, že netoliko ti sirotci, ale všechny školní děti, pacholátka i děvčátka,¹⁰² dokonale se naučili katechismu Kanisiovu i krásným písním kostelním.“¹⁰³ O podobnou nadaci k výchově mládenců, „kteří by chtěli církvi katolické sloužiti“, se zasloužil již o něco dříve na jihočeském panství Cehnice.¹⁰⁴

⁹⁷ Může se ovšem jednat o rodovou stylizaci. „...fidelitate in Caesarem ... clarissimus...“ Jan TANNER: *Vir apostolicus. Seu Vita et virtutes R[everendi] P[at]ri Alberti Chanowsky e Societate Iesu in Provincia Boëmiae, Coloniae Agrippinae, sumptibus Nicolai Hosing, bibliopolae Pragensis, 1660, s. 164; Z. POKLUDA, Brumov, s. 73–75.*

⁹⁸ Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 429 a 513.

⁹⁹ Podle vzpomínek Kavkou vychovávaného příbuzného Šebestiána Říčanského jeho patron „každý den mši sv[atou] slyšel jednu neb dvě a od rána do poledne v kostele neb v kapli klečel. Po poledni zase do kaple, pokudž nešporu nebylo, vejda, Pánu Bohu se tam se slzavýma očima velmi horlivě modlil. [...] Kostely na panství [...], v ničemž sebe nelitující, navštěvoval. Také z fundací čtyry alumny v konviktu vychoval. [...] Od smrti své paní nic od masa nejedl.“ J. P. HILLE, *K rodopisu Kavků z Říčan*, roč. 5, č. 1, s. 60. Nutno však dodat, že se jedná o vzpomínku z doby, kdy již měl Kavka pověst svatého muže.

¹⁰⁰ Informace z Vávrový (ne zrovna kritické) studie, že se na pouť vypravil společně se svou manželkou, by potvrzovala dřívější datum sňatku. J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 1, s. 80. Panství Brumov (v pramenech a literatuře často jako Broumov nebo Brúmov) na hranicích s Uhrami zdědil po svém vlastním strýci Zdeňku Kavkovi z Říčan a držel ho do roku 1622. Blíže k působení obou Kavků na Brumově: Z. POKLUDA, *Brumov*, s. 53–79.

¹⁰¹ J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 1, s. 79.

¹⁰² Ačkoli pro dívky neexistoval institucionalizované školství, mohly se díky dobré vůli učitele nebo mecenáše k základnímu vzdělání dostat podobně jako v tomto případě. Blíže Tomáš STERNECK – Martin HOLÝ, *Výchova a vzdělávání dívek*, in: D. Dvořáčková-Malá – M. Holý – T. Sterneck – J. Zelenka a kol., *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*, Praha 2019, s. 346–348.

¹⁰³ J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 1, s. 81.

¹⁰⁴ A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 242.

4.1.1. Výchova a jazykové schopnosti Ludmily Benigny, jejích sourozenců a současnic

Janu Kavkovi záleželo také u jeho vlastních dětí na dobrém vzdělání a na výchově v katolickém duchu. Možná již dříve pobývali u Kavkova brumovského dvora spolu s jeho jediným synem Janem Františkem¹⁰⁵ i další chlapci z příbuzných a spřátelených rodin. Skutečně pak u Kavků, žijících později střídavě v Praze a na Karlštejně (viz níže), tzv. zámecká škola existovala ve druhé polovině 20. let 17. století. Tehdy v ní byl jako jeden ze čtyř chlapců z panských rodů spolu s dalšími dvanácti mladými rytíři vychováván Šebestián Říčanský z Řičan. Jeho pozdější vzpomínky zachycují, že pan Kavka „muzikantův do 24 jest choval a veliký dvůr vedl“, kde „jezovity též dva a preceptory¹⁰⁶ tři choval a nás cvičiti dal.“¹⁰⁷ (Těžko říct, jestli Šebestián myslí jezuity u dvora trvale přítomné, nebo misionáře působící na Kavkovi svěřeném karlštejnském panství – roku 1627 to byli P. Adam Kravařský a P. Jan Antaly.)¹⁰⁸

Na podobných šlechtických školách se chlapci měli učit číst, psát a počítat, cvičit se v rytířských dovednostech, proniknout do základů věrouky a osvojit si cizí jazyky. Pro chlapce z jazykově českých rodin to znamenalo osvojit si základy němčiny a latiny, která pak byla pak jazykem jejich dalšího vzdělávání. To mohlo pokračovat na některé městské škole nebo na gymnáziu v zahraničí či v rámci jezuitského školství.¹⁰⁹ Dobrou znalost latiny dvacetiletého Jana Františka dokládá jeho spis *Parentalia parenti optima* věnovaný zemřelé matce (česky by se dal jeho název přeložit jako Vzpomínka na nejlepší rodičku).¹¹⁰ Zajímavější je však schopnost číst – a snad i psát – v latinském jazyce u jeho sestry Ludmily Benigny, která ovládala velmi dobře také němčinu.¹¹¹

¹⁰⁵ Jan František Kavka z Řičan se narodil roku 1605 a zemřel 21. července 1642. J. VÁVRA, *Jan Kavka z Řičan*, č. 3, s. 146.

¹⁰⁶ Patrně se jednalo o světské učitele, jezuitští preceptoři jsou častí až v barokním období: Martin HOLÝ, *Preceptoři*, in: D. Dvořáčková-Malá – M. Holý – T. Sterneček – J. Zelenka a kol., *Děti a dětství*, Praha 2019, s. 312–313.

¹⁰⁷ J. P. HILLE, *K rodopisu Kavků z Řičan*, roč. 4, č. 4, s. 247–248, roč. 5, č. 1, s. 59. Srov. A. SEDLÁČEK, *Staré svědectví*, s. 148. Jedná se o popis dvora karlštejnského nebo pražského – z pramenů to není úplně jasné. Víme, že Šebestián žil u Jana Kavky v době, kdy ten „již paní neměl“, až do saského vpádu. Tehdy již Kavkovi Brumov, kde jeho rodina do stavovského povstání často pobývala, nepatřil. Nemohlo se tedy jednat o moravský dvůr, jak vyplývá z interpretace A. Sedláčka.

¹⁰⁸ Josef VÁVRA, *Paměti města Berouna*, Beroun 1899, s. 201.

¹⁰⁹ Martin HOLÝ, *Společná výuka a návštěva škol*, in: D. Dvořáčková-Malá – M. Holý – T. Sterneček – J. Zelenka a kol., *Děti a dětství*, Praha 2019, s. 313–316; P. MAŤA, *Svět*, s. 303–307.

¹¹⁰ Jan ml. KAVKA Z ŘÍČAN, *Parentalia parenti optima illustrissimae heroinae dominae ... Benignae Lobkoviciae*, Pragae typis Pavli Sessii, 1625. („Parentalia“ jsou výrazem pro Dušičky, památku zesnulých.)

¹¹¹ K tomu, jestli latinu ovládaly i její sestry, jsem v prostudovaných šternberských archivech nenašla doklad, mohlo by být zajímavé pátrat po písemnostech Beatrix Johany v rodinném archivu Porciů.

Její vzdělání je ve starší historické literatuře hodnoceno s velikým obdivem a je až přeceňováno: „Tato pozoruhodná žena, horlivá obdivovatelka vědy, vedla vědeckou korespondenci s několika učiteli, které většinou předčila čistotou své latiny,“¹¹² napsal o šlechticně mladý František Palacký ve své práci o Šternbercích. Odtud informaci o Ludmilině jazykovém talentu převzali a jinou formulací zveličili mnozí další autoři.¹¹³ Palacký v knize psané pro svého mecenáše Františka Josefa ze Šternberka a Manderscheidu nešetří „epitety ornans“ a některé zásluhy členů rodu nápadně vyzdvihuje.¹¹⁴

Vědeckou korespondencí s učenci Palacký snad myslí rozvíjení teologických úvah a doporučování knih šlechticně v latinských, německých i českých dopisech zaslaných Ludmile Benigně jezuitky – především jejími osobními zpovědníky. S jistotou je tedy známa její pasivní znalost latinského jazyka (dopisy se zpovědníky týkající se její duchovní formace by si určitě nedala tlumočit). Aktivní znalost latiny a její vlastní korespondenci v latinském jazyce lze jen předpokládat.¹¹⁵ V celé korespondenci Ludmilou Benignou přijaté i odeslané se vyskytují latinské citáty a ustálená spojení vložená do českých a německých dopisů.¹¹⁶

Je otázkou, nakolik se dívka jazyku naučila u otcova dvora a nakolik se v něm případně zdokonalila později korespondencí a četbou pod dohledem svého zpovědníka. Není nepravděpodobné, že se v 17. století mohly některé urozené dívky základům latiny naučit, ať už během své výchovy nebo ať k nim latina jako jazyk liturgie a intelektuálního prostředí pronikla sama a jen o tom prameny mlčí. Přesto je Ludmila Benigna ze Šternberka výlučně doloženou schopností četby složitějších latinských textů, zahrnujících abstraktní duchovní témata. Podobně výjimečným dokladem světské ženské latinské gramotnosti je o více než sto let starší dopis Lukrécie Berkové z Dubé.¹¹⁷

Jiná situace byla v ženském řeholním prostředí, avšak i zde se v raném novověku jednalo většinou spíše o základní znalost latiny, která se kromě liturgie uplatnila jen během některých rituálů. Například benediktinky u sv. Jiří na Pražském hradě latinské odpovědi,

¹¹² F. PALACKÝ (aut.) – Z. STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, s. 86.

¹¹³ Srov. např. Heslo *Sternberg, Ludmilla Benigna*, in: Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Teil XXXVIII*, Wien 1879, s. 279; V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava*, s. 6; P. JURÍK, *Šternberkové*, s. 69.

¹¹⁴ Viz Zdeněk STERNBERG, *Úvodem*, in: F. Palacký (aut.) – Z. Sternberg (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, s. 7–8.

¹¹⁵ Palacký pracoval s materiály z rodinného archivu Šternberk-Manderscheid, tam jsem na koncepty ani opisy listů psaných Ludmilou Benignou v latině nenarazila. O výměnu dopisů kompletně psaných v latině se však mohlo jednat jen s P. Janem Tannerem, také mu třeba mohla psát česky a on latinsky odpovídat.

¹¹⁶ Například: ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis LBŠ neznámému duchovnímu z 23. září 1671 (preláta od sv. Apolináře, patřícího tehdy ke svatovítské kapitule); Tamtéž, kart. č. 94, Dopis Jana Kavky z Řičan LBŠ z 31. 12. 1642, opis; V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, passim.

¹¹⁷ M. HOLÝ, *Zrození*, s. 394–395. Autor ale dodává, že není „zcela vyloučené, že jej mohla koncipovat i psát jiná osoba.“

kteře měly pronést během obřadů obláčky a skládání řeholních a věčných slibů, studovaly dopředu. Zajímavým a asi i vzácným příkladem ze 17. století je dívka z Vimperka připravující se pro vstup do svatojiřského kláštera i tím, že se dva roky učila latině od svého bratra, kněze.¹¹⁸ Před husitskými válkami byla úroveň latinské gramotnosti v ženských kláštěrech daleko vyšší.¹¹⁹ V 17. století naopak dle dochovaných pramenů převládaly pro komunikaci v kláštěře i pro kontakt se světem vernakulární jazyky, byť ovšem officium i liturgie probíhaly nadále latinsky.¹²⁰

Urozených dívek se v raném novověku systematická výuka ve šlechtické škole netýkala. Bývaly vychovávány odděleně ve fraucimoru, kde se obvykle učily hlavně dobrým způsobům, katechismu, ručním pracím a praktickým dovednostem pro vedení domácnosti, ale i čtení a psaní, které pak měly uplatnit jako hospodyně při správě panství. Cizí řeči bývaly do výchovy zahrnuty spíše na zvláštní přání rodičů nebo se je mohly dívky naučit jako dvorní dámy během pobytu v cizině. Snad nejvíce v prostředí zemí Koruny české jazykovými dovednostmi vynikají dívky z rodu Pernštejnů,¹²¹ zejména Alžběta provdaná z Fürstenberka (1557–1609), která mluvila „velmi dobře česky, německy, italsky, španělsky, latinsky a francouzsky.“¹²² Protože s Pernštejnkami mluvila matka španělsky, mohly i ostatní sestry latině jako dalšímu románskému jazyku alespoň trochu pasivně rozumět.

Otcovo přání učit dcery německému jazyku máme doloženo například u dcer Karla st. ze Žerotína.¹²³ Zajímavé srovnání nabízí příklad z konce 17. století, kdy hrabě František Antonín Špork vedl své dcery k perfektní znalosti francouzštiny a patrně jim najal francouzskou vychovatelku. Obě dívky pak brzy dokázaly z cizího jazyka překládat

¹¹⁸ Jindřich KOLDA, *Benediktinky u sv. Jiří na Pražském hradě v raném novověku*, Hradec Králové 2019, s. 46 a 56, zde též poznámka 364. O nijak hluboké znalosti latiny mezi benediktinkami (o něco lépe ji nejspíš ovládala jen abatyše) dále tamtéž, s. 128, zde poznámka 813, s. 130, 160 a 201.

¹¹⁹ K tomu v kapitole „Vzdělání a kontakty se světem“ Karel PACOVSKÝ, *Život v pražském kláštěře sv. Jiří ve středověku*, Praha 2022, s. 161–192, zejména s. 173–175.

¹²⁰ Zde se odkazují především na ústní sdělení Jana Zdichynce z února 2023. Například hornolužická cisterciáčky (řádové sestry i abatyše) spolu pravděpodobně mluvily německy, v němčině jsou takřka výhradně dochované též písemné prameny jimi psané. Latinu jako korespondenční jazyk používali skoro výhradně probošti těchto kláštěrů. K tomu: Jan ZDICHYNEC, *Prameny k lužickým kláštěrům v saských a českých archivech*, in: Marie Ryantová a kol., *Bohemia – Saxonia. Vybrané otázky dějin českých zemí a Saska a jejich prameny v archivech obou zemí. Ausgewählte Probleme der Geschichte Böhmens und Sachsens und ihre Quellen in den Archiven beider Länder*, Pelhřimov 2011, s. 17–28, zejména s. 20; Týž, „*Sindt beyde von Ostritz armer leudt Kinder...*“ *Osazenstvo ženských kláštěrů Horní Lužice v 16. a 17. století*, in: Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2005, s. 435–474, zde s. 453.

¹²¹ M. HOLÝ, *Šlechtické dívky*, in: D. Dvořáčková-Malá – M. Holý – T. Sterneck – J. Zelenka a kol., *Děti a dětství*, Praha 2019, s. 318–320; Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016, s. 45–50.

¹²² Eliška FUCÍKOVÁ – Josef JANÁČEK (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989, s. 56. (U ostatních se však v literatuře, ani v případě Polyxeny, o latině nepíše.)

¹²³ M. HOLÝ, *Zrození*, s. 390.

teologickou literaturu do své mateřské němčiny.¹²⁴ Teprve ve druhé polovině 17. století do vzdělávání dívek výrazně vstoupil řád voršilek (ale i méně známé vizitantky, benediktýnky a celestýnky) a začaly vznikat světské instituce, jako byla např. Mariánská škola v Brně v Paláci šlechtičen.¹²⁵ Latina byla na mnoha českých voršilských školách vyučována v rámci vyššího vzdělávání, ale daleko větší pozornost již byla věnována oběma zemským jazykům a společensky prestižní francouzštině.¹²⁶

Zdá se, že se vzdělávání Ludmily Benigny a jejích sester věnoval alespoň částečně sám otec, na němž po manželčině smrti zůstala veškerá zodpovědnost za výchovu tří dospívajících dcer. Na odpolední a ranní chvíle z mládí stráveného na kavkovském dvoře idealizovaně vzpomíná Šebestián Říčanský takto: „[Pan Kavka] panny slečny dcery jeho k sobě přijíti, jemu, když jsme my ještě seděli, sloužiti a po stole jim něco čísti jest dal a zase jim poodjiti poručil. Já potomně odešel na učení do mýho pokojíčku, který sem obzvláštní měl. Když někdy lenost neb mladost bránila, ještě v loži jsa, ony panny slečny, totiž Mařenka, Liduška a Beatrix,¹²⁷ jdouce skrze můj pokoj do kaple dobrý jitro mi dávaly těmito slovy: Šebestiánku! Dej vám Pán Bůh dobrý jitro.“¹²⁸

Ze Šebestiánových vzpomínek je cítit rozdíl mezi cíleným vzděláváním chlapců a volnějším rozvíjením dívek, jimž v raném novověku bývala určena zejména četba děl s náboženskou tematikou.¹²⁹ I do této subjektivní vzpomínky se promítl tehdejší ideál poslušné a zbožné mladé ženy.

Rodina Jana Kavky byla jazykově česká, a ačkoliv jsou Kavkové z Řičan spojeni s moravským Brumovem, jedná se o rod český a Ludmilu Benignu lze vnímat jako zemsky českou šlechtičnu. Navíc na Moravě žila jen několik let v dětství do roku 1619, kdy panství za stavovského povstání zabrala moravská vláda direktorů a Jan Kavka jako mnozí další katoličtí páni uprchl do Pasova. Svou manželku Benignu s dětmi poslal do slezského Horního Hlohova, kam byla dříve provdána jedna z dcer z Benignina prvního manželství, jejichž

¹²⁴ Blíže Jitka RADIMSKÁ – Milena LENDEROVÁ, *Barokní čtenářky. Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*, in: M. Lenderová (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 131–154.

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 131; M. HOLÝ, *Fundace a školy*, in: D. Dvořáčková-Malá – M. Holý – T. Sterneck – J. Zelenka a kol., *Děti a dětství*, Praha 2019, s. 320–321.

¹²⁶ Marie MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, Pardubice 2007, s. 105.

¹²⁷ Ludmiliny sestry byly Beatrix Johana (provd. z Porcie, zemřela 1681) a Anna Marie Eusebie (zemřela 1665). J. P. HILLE, *K rodopisu Kavků z Řičan*, roč. 5, č. 1, s. 60.

¹²⁸ A. SEDLÁČEK, *Staré svědectví*, s. 149. Srov. J. P. HILLE, *K rodopisu Kavků z Řičan*, roč. 5, č. 1, s. 60.

¹²⁹ M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, s. 49.

výchovy se pan Kavka dříve také ujal, a rodina tam tak měla zázemí.¹³⁰ Hlohovský pobyt jistě přispěl ke znalosti němčiny u všech čtyř dětí.

Když se Jan Kavka vrátil z exilu, rozhodl se Brumov – po jeho několikerém obsazení za stavovského a záhy znovu za valašského povstání – kvůli neustálým sporům s uherskými sousedy prodat.¹³¹ Dále pobývala rodina částečně v Praze v domě na Malé Straně a „časů letního až do zimy“ na Kosti, kterou Kavkovi pronajali lobkovičtí příbuzní. Po smrti matky dětí, Benigny z Lobkovic, se rodina přesunula na panství Staré Sedliště získané z konfiskací a záhy na Karlštejn, jehož zápisným držitelem byl Kavka roku 1626 ustaven císařem, kterému půjčil jistý finanční obnos. K hradu ho brzy plně připoutaly rekatolizační povinnosti.¹³²

4.1.2. Kavkové z Říčan a jezuitský řád

Kladný obraz Jana Kavky z Říčan jako zbožného muže oddaného katolické víře a jako šlechtice laskavého a štědrého ke svým dětem, svěřencům i poddaným se v mnohém blíží legendě. Je tomu tak v líčení Šebestiána Říčanského z Říčan i ve studii Josefa Vávry, které tohoto muže popisují skoro jako vzor křesťanských ctností.¹³³ Kavkovy něžné dopisy dceři „Lidušce“ a jejímu manželu Františku Karlovi ze Šternberka, ač jsou dochovány pouze dva, dobré vztahy v rodině skutečně dosvědčují. Naopak jako osobu značně kontroverzní ho vykresluje manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic s Polyxenou.¹³⁴

Líčení Kavkova života nápadně prostupují prvky jezuitské spirituality, hlavně poté, co ovdověl a ještě více se upnul k víře a asketismu: „Pan Kavka vedl pro svůj dům jen takový

¹³⁰ Ludmilina nevlastní sestra byla manželkou Jiřího z Oppersdorfu. J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 3, s. 143–144.

¹³¹ (Má dřívější úvaha o důrazu na latinu ve výchově potomků pro těsné sousedství a třeba i plánování sňatků se šlechtici z Uher, kde byla latina úředním jazykem, je proto asi mylná.)

¹³² Tamtéž, s. 144–145. Blíže o držbě statku Staré Sedliště Kavky z Říčan Helena MORAVCOVÁ, *Dějiny Starého Sedliště v pramenech*, Staré Sedliště 2011, s. 19–22 a 40.

¹³³ Josef Vávra bohužel neuvádí své zdroje. Jen na jednom místě se letmo odkazuje na Jana Tannera: J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 3, s. 146. Patrně myslí Kavkovi věnovaný odstavec jak v Chanovského *Nástinu zbožných Čech*, tak Tannerově životopisu P. Chanovského: Albert CHANOVSKÝ Z DLOUHÉ VSI – Jan TANNER, *Reverendi Patris Alberti Chanowsky e Societate Iesu Vestigium Boemiae Piae. Seu: Res quedam memoratu dignae, quae in Boemia, praesertim in districtu Prachensi et Pilsnensi, vel ab hominibus sunt pie erga Deum gestae, vel a Deo hominibus singulari favore, aut etiam in poenam acciderunt. Notis illustratae et auctae a P[atre] Ioanne Tanner eiusdem Societatis Sacerdote*, Pragae apud Nicolaum Hosing, 1659, s. 136; Jan TANNER, *Vir apostolicus*, s. 164. Zajímavé je, že v Tannerových pracích oslavujících předky bratrů ze Šternberka není tento „legendární“ dědeček zmíněn. Z předků z matčiny strany Tanner zmiňuje jen „prapraděda“ Mikuláše Kavku z Říčan. J. TANNER, *Geschichte derer Helden von Sternen*, s. 415 a 430.

¹³⁴ Dopis Jana Kavky z Říčan Františku Karlovi ze Šternberka z [1.?] října roku 1639 a Dopis Jana Kavky z Říčan LBŠ z 31. prosince 1642. Originály: NK Praha: XV. C. 18, přibližně fol. 58r–61v. Opis druhého: ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 94. Jako badatelka mohu dát zapravdu Lobkovicovi, který o Kavkovi napsal: „Díky Bohu, že mi nepíše. Jeho písmo se totiž opravdu nedá číst. Pak je těžké mu odpovědět, protože je nutné navázat na to, co napsal.“ P. MAREK (ed.), *Svědectví*, s. 513, další zmínky o Kavkovy passim.

náklad, jak toho žádala vážnost jeho stavu. Ale zbytečných požitků nebyl milovný, spíše si liboval ve stravě postní a rád se oddával duchovnímu rozjímání.“ A když během svého rekatolizačního úsilí zjistil, že „má v služebnictvu lidi ve víře pochybné, [...] musil i na zámku páter Klašovický pilně pracovati a napomínati, aby každý na noc zpytoval své svědomí.“¹³⁵

K sepjetí Kavkovy rodiny s jezuitu patrně velmi přispěla jeho spolupráce s páteru na obnově katolické víry. Na Brumovsku se v průběhu let vystřídalo jezuitů více, podle řádových zvyků spolu často působili dva misionáři – jeden kněz spolu s jedním *sociem*, nevysvěceným bratrem. Jménem je znám jen P. Linhart Klašovický; není vyloučeno, že mohl také vykonávat funkci dvorního kaplana a zpovědníka pana Kavky nebo celé jeho rodiny – jezuita pověřený službou u šlechtice totiž často zastával více úkolů.¹³⁶ Dlouho v kraji nejspíš ani jiný katolický kněz nebyl k dispozici.¹³⁷

Ludmila Benigna Kavková tak zřejmě opravdu „byla od svého dětství vždy dcerou svatého Ignáce“ a měla vštípené některé prvky jezuitské zbožnosti z mládí.¹³⁸ Možná i proto jí byl tento řád blízký také v pozdějších fázích života. Je také pravděpodobné, že měla jezuitského zpovědníka (asi stejného jako ostatní členové rodiny)¹³⁹ již od raného věku – v té době bylo věkovou hranicí pro přístup ke svátosti smíření a k přijímání dvanáct let.¹⁴⁰ Podobně jako pan Kavka mohl svou dceru Marii Maxmiliánu ovlivnit hrabě Florián Jetřich Žďárský ze Žďáru, který byl v kontaktu s některými členy Tovaryšstva a dvakrát povolal jezuitské misionáře na své kladenské panství.¹⁴¹

V době, kdy Ludmila Benigna dosáhla věku přístupu ke svátostem, se vyskytoval v blízkosti Kavků z Řičan P. Adam Kravařský (1589–1660), misionář později proslavený životopisem z pera Bohuslava Balbína. V říjnu roku 1625 dával Kravařský na Kosti poslední pomazání Ludmilině matce Benigně Popelové z Lobkovic.¹⁴² Řádové katalogy mu pro tento rok, kdy patřil k jičínské koleji, připisují funkci kaplana či kazatele (*concionator*), možná

¹³⁵ Kavkův vzorný život jako by kopíroval jeden z návodů Ignáce z Loyoly. Srov. T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 62–63, (též níže zde v kap. 6.1.2.). Zpytování svědomí je jedním z duchovních úkonů, ze kterých ignaciánské exercicie sestávají. *Tamtéž* s. 8, a 18–23.

¹³⁶ Blíže: J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 116–137.

¹³⁷ Fary na Brumovsku zůstaly neosazené asi do roku 1610. J. VÁVRA, *Jan Kavka z Řičan*, č. 1, s. 81.

¹³⁸ „[...] ill[ustrissima] domina a sua infantia semper fuerit filia s[ancti] Ignatii [...]“ To jí později v jednom z dopisů připomínal její duchovní rádce P. Jan Tanner, když ji vybízel k poslušnosti a k přemáhání tužeb rozumem. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 245.

¹³⁹ Tomu napovídá pozdější praxe, kdy byla celá rodina (Šternberkové a Kavkové) v péči P. Nicolase Lancicia (viz kap. 6.2.1.).

¹⁴⁰ Podle ustavení pražské synody r. 1605. M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, s. 48.

¹⁴¹ Interpretuje Vladimír VANÍČEK, *Rodová strategie a kšafy rodiny Žďárských ze Žďáru*. Hradec Králové 2015, s. 33 a 45.

¹⁴² J. VÁVRA, *Jan Kavka z Řičan*, č. 3, s. 144.

právě na Kosti.¹⁴³ Úloha zpovědníka šlechticů nebo jiných osob zvenčí mu byla prokazatelně určena pro roky 1648 a 1649, kdy působil v pražském profesním domě; to už ale Jan Kavka nežil a Ludmila Benigna patřila do péče P. Godefrida Schuberta.¹⁴⁴

Hlavním posláním Kravařského na kosteckém panství bylo ale nejspíš obracení poddaných na pravou víru. Jako misionář spolupracoval s Janem Kavkou z Říčan a dalšími jezuity ještě i potom ve druhé polovině 20. let 17. století na Berounsku a Karlštejnsku, kam byl později pro vlašnost naoko konvertujících obyvatel pozván – jako tehdy již proslulá misionářská autorita – P. Albert Chanovský z Dlouhé Vsi (1581–1643).¹⁴⁵ I s ním navázala Kavkova rodina kontakt, Ludmilin bratr Jan František přijel „apoštolského muže“ během misíí navštívit do Berouna.¹⁴⁶

Od těch dob prý pan Kavka, „kdykoliv si na otce Chanovského vzpomenu, mívá ve zvyku vyzdvihovat jeho svatost“¹⁴⁷, a tento zase zahrnul Kavku mezi „zbožné muže“ svého díla o katolické víře za časů její obnovy.¹⁴⁸ Oba se shodovali na mírném průběhu misie bez násilí a zastrasování. Takový postup byl ale pomalejší, ne vždy hned úspěšný a nesetkával se s pochopením radikálnějších katolíků, jako byl Ludmilin strýc (resp. ujec) Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, který psal roku 1625 své ženě Polyxeně: „Doufám, mé srdce, že v Litomyšli obrátíte na víru více poddaných než ten dobrák Kavka v Kosti.“¹⁴⁹ Přesto byl roku 1628 pan Kavka císařem Ferdinandem II. přímo jmenován reformačním komisařem nejen podbrdského kraje, ale i krajů slánského, rakovnického, plzeňského a prácheňského.¹⁵⁰

Kromě jezuitů Ludmilin otec „také rád obcoval s mnichy přísných řeholí, s kapucíny a barnabity na Hradčanech a mnoho dobrého jim činil,“¹⁵¹ jako místo posledního odpočinku své rodiny ale zvolil právě jezuitský chrám Nejsv. Salvátora. Jednalo se o prestižní místo, kde byly vedle hlavní jezuitské krypty pod presbytářem později postupně zřízeny mnohé menší hrobky pro řádové mecenáše z řad šlechty a bohatého měšťanstva, kteří si přáli stát se po

¹⁴³ K náplni úlohy „concionatora“ J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 117–118; Týž, *Kazatelé*, s. 121–129.

¹⁴⁴ Řada dostupných jezuitských katalogů podchycujících úlohy P. Kravařského je značně mezerovitá. Heslo *Krawarsky, Adamus, SJ, 1589–1660*, in: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000102254>, 19. 1. 2023; Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995, s. 128–129.

¹⁴⁵ Blíže k Chanovskému: Tamtéž, s. 125–129. Dříve jako misionář působil mimo jiné také u hraběte Žďárského na Kladensku. Heslo *Chanowsky, Adalbertus, SJ, 1581–1643*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000100653>, 24. 4. 2024.

¹⁴⁶ J. VÁVRA, *Paměti města Berouna*, s. 200–205.

¹⁴⁷ „[...] quoties de P. Chanovsky meminisset, sanctum eum solebat vocitare.“ J. TANNER, *Vir apostolicus*, s. 164.

¹⁴⁸ A. CHANOVSKÝ – J. TANNER, *Vestigium*, s. 136.

¹⁴⁹ P. MAREK (ed.), *Svědectví*, s. 429.

¹⁵⁰ J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, in: č. 3, s. 145.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 146.

smrti součástí jednoho společenstva spolu s řeholníky.¹⁵² I panu Kavkovi dovolil rektor koleje „vyhloubiti a vyzditi sklípek pohřební“ v kapli sv. Ignáce z Loyoly „vedle hlavního oltáře“¹⁵³ (viz obrazová příloha).

V rodinné hrobce Kavků z Říčan byla jako první pochována Kavkova žena a matka jeho dětí Benigna Popelová z Lobkovic, roku 1642 ji následoval Ludmilin starší bratr Jan František, který „kapli málo let před tím obnovil, novým oltářem a mramorovou dlažbou opatřil“. Dále zde spočinul roku 1645 Ludmilin otec a později roku 1665 její sestra Anna Marie Eusebie.¹⁵⁴ Chrám Nejsv. Salvátora se nakonec stal místem posledního odpočinku i samotné Ludmily Benigny, tentokrát se však již jednalo o šternberskou hrobku v protější kapli sv. Františka Xaverského (viz obrazová příloha).

4.2. Žena předčasně zemřelého mecenáše Františka Karla ze Šternberka

Manželem Ludmily Benigny Kavkové z Říčan se stal roku 1634¹⁵⁵ František Matyáš Karel z konopišťské rodové větve Šternberků, jeden z mladších synů nejvyššího purkrabí Království českého.¹⁵⁶ Mezi Šternberky a Kavky existovala vazba již déle před svatbou – otec nevěsty Jan Kavka z Říčan se s předním českým aristokratem Adamem II. ze Šternberka setkal v Pasově během emigrace za stavovského povstání a nejvyšší purkrabí později (za zhoršujícího se zdraví na konci života) stanovil pana Kavku jedním ze spoluporučníků nad pěti nezletilými dětmi ze druhého manželství s Marií Maxmiliánou z Hohenzollernu, mezi něž patřil i jedenáctiletý František Karel.¹⁵⁷ Navíc na některých šternberských panstvích působil Kavka během svého spoluporučnictví jako reformační komisař, kromě výše zmíněných

¹⁵² Petra OULÍKOVÁ, *Klementinum*, Praha 2019, s. 155.

¹⁵³ J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 3, s. 144.

¹⁵⁴ *Tamtéž*, s. 146; Antonín Podlaha, *Zprávy o chrámu sv. Salvátora v Klementinu v Praze*, in: Památky archeologické XXVII, Praha 1915, s. 228–230. Nejnověji: Filip SROVNAL, *Ke stavebním proměnám interiéru kostela Nejsvětějšího Salvátora v pražském Klementinu*, in: Staletá Praha, ročník 39, číslo 1, Praha 2023, s. 76–91, zde s. 83. Jednalo se o Kavku mladšího, F. Srovnal uvádí životní data jeho otce. Tato studie vycházející z jezuitského historika Johanna Schmidla osvětluje tak i další Vávrův zdroj.

¹⁵⁵ Dne 26. listopadu 1634 je Jindřichově Hradci datována svatební smlouva. A. KAUBEK, *Děje města Libochovic*, s. 206. Jiný rok svatby, 1629, uvádí J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 3, s. 146.

¹⁵⁶ Narodil se 27. září 1612 a zemřel 9. srpna 1648, byl dvorním maršálkem od roku 1646 a od začátku roku 1648 zastával úřad nejvyššího zemského sudí. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 201 a 428; A. KAUBEK, *Děje města Libochovic*, Litoměřice 1874, s. 206. Prameny jeho jména uvádějí nejčastěji v tomto pořadí. V literatuře i v pramenech bývá jmenován častěji jako František Karel, ale objevuje se i František Matyáš. Sám používal jen první jméno – František (Franzl).

¹⁵⁷ J. VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, č. 3, s. 144. Pasovský exil posílil také vazbu Šternberků na jindřichohradeckého pána Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (který byl jedním ze svědků zmíněné svatební smlouvy). Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka od l. 1608 do 1619 I.*, Praha 1866, s. 133–137; A. KAUBEK, *Děje města Libochovic*, s. 200.

oblastí působil také na panství bechyňském.¹⁵⁸ Je proto možné, že se budoucí manželé minimálně z doslechu znali z doby dospívání.

Podobně jako další katoličtí aristokraté té doby svěřil i Adam ze Šternberka (1554–1623) výchovu svých synů jezuitům, jejichž řádové školství bylo mezi panskými rody čím dál tím oblíbenější a už se netýkalo jen radikálních katolíků. V matrice klementinského gymnázia jsou zapsáni Jan Zdeněk a Jaroslav Volf, synové z prvního manželství, i František Karel, syn z manželství s Marií Maxmiliánou z Hohenzollernu.¹⁵⁹ Gymnázium navštěvoval také mladší Vojtěch Eusebius.¹⁶⁰ Tradice studia Šternberků u jezuitů je snad ještě o trochu starší, podle některých historiků jejich školstvím prošel již budoucí nejvyšší purkrabí Adam.¹⁶¹

Na Františkova velmi raná gymnaziální léta upomíná také dobový tištěný program ke školní divadelní hře *Věvec narození*, hrané na počest císaře Matyáše, se jménem malého Šternberka v obsazení vedlejší sborové role.¹⁶² K roku 1617, kdy se divadelní představení hrálo, je František Karel zapsán v gymnaziální matrice jako syntaxista (což je označení studenta třetí z pěti tříd gymnázia, podle životopisných dat by mu tehdy však nemělo být ještě ani pět let).¹⁶³

Silné pouto Šternberků k jezuitskému řádu dokládá především mecenát pražské novoměstské koleje a kaple Zemřelých, působiště dušičkového bratrstva, při malostranském profesním domě i rodinná hrobka v klementinském Nejsv. Salvátorovi pod kaplí sv. Františka Xaverského.¹⁶⁴ Náhrobník na podlaze kaple, umělecky hodnotná kovová deska z roku 1633 se dvěma šternberskými hvězdami a výraznějším erbem hrabat z Hohenzollern-Sigmaringen mezi nimi, připomíná Františkova mladšího bratra Vojtěcha Ignáce Eusebia ze Šternberka zemřelého v šestnácti letech na mor a jeho matku Marii Maxmiliánu, která jako zakladatelka hrobky o výběru jezuitského chrámu rozhodla.¹⁶⁵ Nenásledovala tak svého druhého muže

¹⁵⁸ Arnošt CHLEBORÁD, *Popis okresu bechyňského. Na oslavu 10let. výročí trvání Československé republiky a na paměť 80letého zrušení roboty*, Bechyně 1928, s. 29.

¹⁵⁹ P. MAŤA, *Svět*, s. 305–307 a 795; M. HOLÝ, *Zrození*, s. 160–161. První Adamovou ženou byla Eva Popelová z Lobkovic (asi 1560–1599).

¹⁶⁰ P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 95.

¹⁶¹ Kromě Prahy studovali někteří členové šternberského rodu také u jezuitů v Ingolstadtu, Českém Krumlově a Jindřichově Hradci. R. SEJK, *Urozenost*, s. 3–54; F. PALACKÝ – Z. STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, s. 84. Podle R. Sejka uvádím Adamova životopisná data.

¹⁶² M. HOLÝ, *Zrození*, s. 157–161.

¹⁶³ Tamtéž, s. 156 a 160. Je otázkou, zda v tomto případě nedošlo k zápisu do matriky v souvislosti s prestižní účastí na představení a případné skutečné vzdělávání u jezuitů neprobíhalo až později.

¹⁶⁴ O založení bratrstva Věrných zemřelých Marií Maxmiliánou ze Šternberka, rozenou z Hohenzollernu, a o podpoře kaple Zemřelých (také jmenované kaplí sv. Barbory) píše P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 101–102.

¹⁶⁵ Mojmír HORYNA – Petra OULÍKOVÁ, *Kostel Nejsvětějšího Salvátora a Vlašská kaple*, Kostelní Vydří 2006, s. 30–31. Vojtěch Ignác se narodil v září roku 1617 a zemřel 9. června. P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 95–96.

Adama ze Šternberka, který dal jako funerální místo paměti zřídit podzemní kapli sv. Kalixa v bechyňském františkánském klášteře opravovaném po válečných vpádech.¹⁶⁶ Patrně proto, že nebyla ještě dokončena, si Adam před smrtí přál být pochován u minoritů v Horažďovicích.¹⁶⁷ Do bechyňské podzemní kaple byly jako první uloženy šternberské děti – tříletý František,¹⁶⁸ prvorozený syn Ludmily Benigny a Františka Karla, a roční Leopold,¹⁶⁹ syn Jana Norberta ze Šternberka, jehož rodina později též spočinula u bechyňských františkánů. Norbertův bratr Václav Vojtěch zvolil horažďovický konvent, ač měl ve srovnání s mladším bratrem velkou vazbu na Prahu i na Vídeň.¹⁷⁰ Klášter minoritů předtím nechal barokně přestavět.¹⁷¹

Je možné, že teprve Marie Maxmiliána rozená z Hohenzollernu a ovdovělá z Hradce vnesla do šternberského rodu silnější příklon k jezuitskému řádu. Mužští příslušníci rodu, ač procházeli jezuitským školstvím, tíhli – alespoň, co se týká místa posledního odpočinku – k mendikantským řádům. Řády řehole sv. Františka se těšily oblibě také u Ludmilina manžela Františka Karla ze Šternberka. Těžko říct, jestli tomu bylo více pro jejich spiritualitu a řádové zvyklosti nebo pragmaticky proto, že se jejich kláštery nacházely na šternberském panství. „Kráče po chvalitebných šlépějích svých předkův,“¹⁷² nechal šlechtic v bechyňském konventním kostele Nanebevzetí Panny Marie postavit nový kůr a daroval františkánům dva oltáře a mnohé cenné liturgické předměty. Také zřejmě plánoval korunovaci tamní zázračné mariánské sochy, kterou však odložily starosti spojené s trvající třicetiletou válkou a kterou pak úplně překazila Šternberkova tragická smrt za švédského obsazení Prahy. Slavnost dala později zorganizovat až jeho vdova Ludmila Benigna.¹⁷³

¹⁶⁶ A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 34. Navazoval tak na tradici místa posledního odpočinku svých přímých šternberských předků, kteří vlastnili Bechyni o tři generace dříve. V klášteře byl pohřben také Adamův ani ne sedmiletý synek Václav, jehož ruka se – protože zázračně přečkala hanobení hrobů stavovskými vojáky – stala relikvií zvanou „ruka dobrého chlapce“ (manus boni pueri), o které psali Jan František Beckovský v *Poselkyni* i Albert Chanovský v *Nástinu* zbožných Čech. Blíže K. M. KŘEČKOVÁ, *Šternberkové, františkáni*, s. 33, k držení města Šternberky s. 19–21.

¹⁶⁷ R. SEJK, *Urozenost*, s. 3–51.

¹⁶⁸ Zde zmíněn ještě v souvislosti s mřížkou pro staroboleslavské Paládium v kap. 7.3.

¹⁶⁹ Celým jménem Leopold Antonín Onofrius, zemřel roku 1671. P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 94–95, poznámka 12.

¹⁷⁰ K bechyňské a horažďovické hrobce tamtéž; k bechyňským hrobkám Šternberků a Paarů také A. CHLEBORÁD, *Popis okresu bechyňského*, s. 185.

¹⁷¹ K tomu blíže Jindřich ŠLECHTA, *Stavební a umělecká činnost Šternberků v Horažďovicích v letech 1622–1719*, in: *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy VIII*, Sušice 2014, s. 43–69, zde s. 60–62.

¹⁷² Citace podle františkánského historika Lábeho převzata z: A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 34.

¹⁷³ Blíže K. M. KŘEČKOVÁ, *Šternberkové, františkáni*, s. 43–45.

Podobnou měrou nejspíš František Karel podporoval i konvent minoritů v Horažďovicích,¹⁷⁴ k tomu však – patrně pro několikeré vypálení města za války – nejsou dochovány prameny. Ze druhé čtvrtiny 17. století se dochovaly známky úprav horažďovického zámku a věže kostela na náměstí, zasvěceného sv. Petru a Pavlu, což připomínají erby šternberských manželů umístěné na obou stavbách (osmicípá hvězda a leknínový trojlist).¹⁷⁵ Město však v této době sužovalo skoro nepřetržitě „kvartýrování“ vojáků, což odrazovalo šternberskou vrchnost od zdejšího pobytu.¹⁷⁶ Opravit dal tento Šternberk také například zámek v nedalekých Zalužanech.¹⁷⁷

Válečné události na rodinu Františka Karla ze Šternberka doléhaly zejména ve čtyřicátých letech 17. století za bojů se Švédy, kdy se také na šternberských panstvích přesouvaly a ubytovávaly oddíly císařských vojáků. Někdy v této době mělo dojít k nedorozumění, kdy prý asi padesát císařských jezdců zaútočilo na vůz Františka Karla odjíždějícího s nemocnou ženou Ludmilou a synkem z Bechyně. V nejspíš zveličené stížnosti na vojáky adresované královskému místodržitelství rozhořčený šlechtic popisuje střelbu na kočár – mělo prý padnout asi sedmdesát ran.¹⁷⁸

Žebrové rády zmiňuje František Karel také ve své závěti, sepsané nedlouho po nabytí plnoletosti (1634), ve které určil 33 000 kop míšeňských na stavbu tří kaplí.¹⁷⁹ Jednou z nich byla hřbitovní kaple sv. Michaela na předměstí Bechyně, která měla být svěřena do správy františkánů z tamního konventu, druhou loretánská kaple Panny Marie svěřená horažďovickým minoritům a dále se jednalo o svatojánskou kapli v Nepomuku. Ta měla být postavena na místech rodného domku ještě oficiálně nekanonizovaného Jana Nepomuckého, a proto zasvěcena prozatím sv. Janu Křtiteli. Na zelenohorském panství, kde Nepomuk leží, byla celá fundace také pojištěna.¹⁸⁰

¹⁷⁴ O opravě konventu, přístavbě a nových varhanách v době před barokní přestavbou Václavem Vojtěchem, i o upřednostňování minoritů, píše Ilona Hrušešová: J. KILIÁN a kol., *Horažďovice*, s. 55. (Mohlo to také být z iniciativy Adama ze Šternberka nebo až zásluhou Ludmily Benigny.)

¹⁷⁵ Blíže k pramenné základně a ke stavebním úpravám J. ŠLECHTA, *Stavební a umělecká činnost*, s. 43–44 a 60–62.

¹⁷⁶ Osudy města za války líčí Lenka SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích. Od požáru k plenění*, in: Marie Wasková (ed.), *Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*, Plzeň 2011, s. 114–124.

¹⁷⁷ P. JUŘÍK, *Šternberkové*, s. 69. Stavební činnosti Františka Karla zatím nebyla věnována větší pozornost, je zastíněn synem Václavem Vojtěchem i vdovou Ludmilou Benignou.

¹⁷⁸ František MIKOLÁŠEK, *O lidech, cestách a návratech. Bernartická čítanka*, Bernartice 2005, s. 54.

¹⁷⁹ K dobové měně: po roce 1627 znamenala 1 kopa míšeňských grošů 1 zlatý a 10 krejcarů rýnských (33 000 kop míšeňských můžeme převést na 38 500 zlatých). Ladislav PROCHÁZKA, *Přehled měny v Českých zemích*, in: *Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze*, číslo 9, Praha 1970, s. 18–21, zde s. 20.

¹⁸⁰ P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 24.

Kapli sv. Jana Křtitele dal aristokrat později sám postavit a stihl zahájit ještě i její přestavbu na kostel nedlouho poté.¹⁸¹ Možná proto se v pramenech objevují dva roky založení 1639 (tehdy snad kaple) a 1643 (kostela). Ke stavbě svatostánku ho měli motivovat jezuita P. Jiří Plachý, řečený Ferus, a místní děkan P. Kašpar Petr Draušek, latinizovaně Drauschovius, působící v kostele sv. Jakuba Většího. Oba tito rádci mají podíl na vzniku kratšího anonymního tisku o životě takzvaného „Jana Zpovědníka“ *Fama posthuma Ioannis Nepomuceni* (Posmrtná pověst Jana Nepomuckého), dedikovaného roku 1641 právě Františku Karlovi ze Šternberka, jehož mělo poselství díla povzbudit ke stavbě kostela. Za hlavního autora spisu je považován P. Jiří Ferus, mědiryty podle návrhu Karla Škréty vytvořil saský umělec Samuel Weishun. Město Nepomuk se tak jako rodiště budoucího světce stalo po pražské svatovítské katedrále, kde se nachází Janův hrob, druhým významným ohniskem svatojánského kultu dávno před zahájením beatifikačního procesu.¹⁸² Jan Nepomucký byl svatořečen teprve v březnu roku 1729, oficiálně blahořečeným byl pouze osm let předtím.¹⁸³

Co se týká podpory jezuitského řádu, roku 1646 dal František Karel nákladně přebudovat oltář svého jezuitského patrona v kapli sv. Františka Xaverského v kostele Nejsv. Salvátora.¹⁸⁴ Možná tomu bylo proto, že o zdejší šternberské hrobce uvažoval jako o místě také svého posledního spočinutí. Novoměstským jezuitům dříve odkázal ve své již zmíněné závěti z roku 1634 značnou částku, 50 000 zlatých, určenou na vybudování noviciátu. Na rozdíl od stavby nepomucké kaple tento slib splnit nestihl, peníze jen přislíbil jako zbožný dar pro případ své smrti. Závazek tak po jeho smrti přešel na ovdovělou Ludmilu Benignu.¹⁸⁵

¹⁸¹ Podle jezuitského historika Maxmiliána Větrovského A. BOČKOVÁ, *Historia S. Joannis Nepomuceni*, s. 53–54.

¹⁸² O tom podrobněji píše V. VLNAS, *Jan Nepomucký*, s. 100–105. Jiří FERUS, *Fama posthuma Ioannis Nepomuceni...*, Pragae, Typis Academicis, 1641.

¹⁸³ Blíže ke kanonizaci: Tamtéž, s. 124–162.

¹⁸⁴ Na úpravu věnoval 1500 tolarů. P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 97. Po roce 1627 se převádí 1 tolar na 1 a půl zlatého rýnského (úprava oltáře tedy stála 2250 zlatých rýnských). L. PROCHÁZKA, *Přehled měny*, s. 20.

¹⁸⁵ Blíže P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 100.

4.2.1. Šternberkové a pražská novoměstská kolej¹⁸⁶

Jako mecenáška jezuitského řádu proslula z celého šternberského rodu nejvíce matka Františka Karla ze Šternberka a tchyně Ludmily Benigny, již několikrát zmiňovaná Marie Maxmiliána rozená z Hohenzollernu.¹⁸⁷ Proto ji zde krátce představím. Dívka z říšského, původem švábského, hraběcího rodu byla poprvé provdána roku 1598 za českého šlechtice Jáchyma Oldřicha z Hradce (1579–1604). Patnáctiletá Marie Maxmiliána se tak dostala do rodiny jindřichohradeckých příznivců Tovaryšstva Ježíšova – rodiče Jáchyma Oldřicha, Adam II. z Hradce (1549–1596) a Kateřina rozená z Montfortu (1556–1631) byli fundátory zdejší jezuitské koleje.

Po smrti jindřichohradeckého pána jeho mladá vdova Marie Maxmiliána v podpoře zdejší koleje pokračovala, zaměřila se především na ke koleji náležející seminář. Stejně tak činila i dědička panství Lucie Otýlie z Hradce (1582–1633), manželka Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka (1572–1652), skrze niž se Jindřichův Hradec dostal do držení Slavatů. Tyto tři řádové dobrodinky z hradecké rodiny měla později, od roku 1663, připomínat v jedné z místností semináře malba, jejíž součástí byly jejich erby.

Náklonnost k Tovaryšstvu si Marie Maxmiliána zachovala i po vstupu do manželství s o mnoho starším Adamem II. ze Šternberka, po jehož boku žila skoro osmnáct let. Podruhé ovdověla jako devětatřicetiletá. Spolu s dalšími spoluporučníky potom několik let pečovala o nezletilé potomky a spravovala na jejich místě majetek.¹⁸⁸ Především z období tohoto druhého vdovství jsou známy její činy, pro které získala pověst svatosti. Nejznámější jsou její zásluhy na založení jezuitské koleje s noviciátem, kněžským seminářem a gymnáziem na Novém Městě pražském při kapli Božího Těla, k níž byl později díky finanční podpoře jejich potomků a dalších dobrodinců přistavěn také chrám sv. Ignáce.¹⁸⁹

Kaple Božího Těla patřila od prvních let 15. století pražské univerzitě a spolu s ní byla císařem Ferdinandem II. po bitvě na Bílé Hoře předána jezuitům.¹⁹⁰ Ač je za skutečnou zakladatelku koleje považována Marie Maxmiliána, která koleji poskytla potřebné finance,

¹⁸⁶ V této podkapitole čerpám převážně ze dvou studií P. Oulíkové. Petra OULÍKOVÁ, *Die Sternberger. Mäzene der Jesuiten in der Prager Neustadt*, in: Jiří M. Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollermann (Hgg.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter. Referate der gleichnamigen Tagung in Telč vom 24. bis 26. September 2018*, Praha und St. Pölten, St. Pölten 2019, s. 79–95; Táž, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*. V poznámkách zde dále uvádím jen všechny doplňující zdroje.

¹⁸⁷ Marie Maxmiliána se narodila 31. října 1583, zemřela 11. září 1649.

¹⁸⁸ K rozdělení panství mezi syny blíže A. SEDLÁČEK, *Hrady VII.*, s. 34.

¹⁸⁹ Dobrodince kostela podrobně vypisuje podle zakladatelských listin uložených v makovicích sanktusové vížky a mladší zvonice Václav OLIVA, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Brno 1910, s. 334–337, poznámka č. 1.

¹⁹⁰ Detaily k počátkům koleje: tamtéž, s. 330.

vzešel podle Václava Olivy záměr zřídit v Praze další jezuitskou kolej (po staroměstské a malostranské v pořadí třetí) přímo od císaře Ferdinanda. Právě on vyslal komisi vyjednávat s radními Nového Města, aby postoupili k odkupu několik ke kapli přiléhajících stavení na Dobyčtím trhu. Jezuité získali také dva šlechtické domy na náměstí, jeden z nich Tovaryšstvu daroval hrabě Oktavián Kinský, další z mecenášů budoucí koleje.¹⁹¹

Možná právě některý z těchto paláců sloužil jako sídlo jezuitské (prozatím jen) rezidence¹⁹² poté, co bylo její založení schváleno arcibiskupem. Jejím prvním superiorem se stal P. Adam Kravařský, který kázal v kapli Božího Těla. Jezuité z rezidence vypomáhali také v blízkém farním kostele sv. Štěpána, kam docházel kazatel P. Martin Bouda.¹⁹³ Roku 1630 se však pro nevyhovující podmínky přestěhovali do jiného domu, zvaného Mediolán (tedy Milán).¹⁹⁴ Tehdy také bylo pro budovu koleje pevně vytyčeno místo na východní straně náměstí.

Marie Maxmiliána toho roku přispěla částkou 10 000 zlatých na gymnázium. Do chodu rezidence a budování koleje však zasáhl saský vpád, za něhož byli jezuité z pražských měst i z celých Čech na rok vyhnáni.¹⁹⁵ Roku 1633 věnovala Marie Maxmiliána koleji 33 000 zlatých, z jejichž úroků měla být kolej hmotně zajištěna,¹⁹⁶ což souviselo s přáním Maxmiliánina umírajícího syna Vojtěcha Ignáce věnovat 100 000 zlatých na zbožné skutky. Díky šternberskému daru se řádový dům mohl roku 1634 proměnit na kolej s více členy a konečně zde bylo otevřeno gymnázium.

Urozená dobrodínka novoměstských jezuitů, Marie Maxmiliána, za to již roku 1633 od provinciála řádu získala titul fundátorky. Během slavnostní mše sloužené v kapli Božího Těla na zářijový svátek Povýšení svatého Kříže obdržela z rukou superiora rezidence P. Kravařského fundátorskou svíci. „Matka“ novoměstských jezuitů věnovala prostředky také na stavbu a výzdobu kaple při profesním domě na Malé Straně, kde by se mohlo scházet bratrstvo Věrných zemřelých – sama byla jeho zakladatelkou. Později na jezuitu Marie

¹⁹¹ Zajímavá je také role císařova zpovědníka P. Viléma Lamormainiho. Podle V. Olivy měl slíbit pravidelný roční příspěvek 1 000 zlatých, dokud se nestane kolej hospodářsky samostatnou. Tamtéž, s. 330–332. (Olivova práce však není zcela bez faktografických chyb.)

¹⁹² Rezidencí se nazývá menší řádový dům v čele se superiorem, ve kterém na rozdíl od větší koleje s desítkami členů i seminaristů a s rektorem v čele neprobíhá vzdělávání řeholníků ani studentů (součástí rezidencí tedy nebývá noviciát, seminář ani gymnázium). Rezidence podléhá některé koleji, novoměstská spadala pod Klementinum.

¹⁹³ V. OLIVA, *Tovaryšstvo*, s. 331–332.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 332.

¹⁹⁵ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo*, s. 109.

¹⁹⁶ Později hraběnka z Hohenzollernu věnovala jezuitům ještě přes 3 000 zlatých, ze kterých si pořídili statek Roztyly. Také jim patřily pozemky od koleje východním směrem k dnešní ulici Lipová. V. OLIVA, *Tovaryšstvo*, s. 335.

Maxmiliána myslela v testamentu sepsaném těsně před smrtí. Mezi zbožné odkazy uvedla kromě mešní fundace za zemřelé Šternberky a částek určených všem třem pražským kolejím také přání zřídit při koleji seminář sv. Františka Xaverského – na zajištění ubytování, obživy a výchovy devíti chlapců v něm odkázala 9 000 zlatých.¹⁹⁷

Marie Maxmiliána zemřela rok po svém nejdéle žijícím synovi Františku Karlovi v září 1649, dokončení budovy koleje, s jejíž stavbou se začalo teprve roku 1659, se nedočkala. Chrám sv. Ignáce byl budován od července 1665 do prosince 1678 a vnitřní kostel sv. Františka Xaverského určený pro novice byl dokončen ještě později, roku 1690.¹⁹⁸ Šternberkové podporovali novoměstskou kolej i v dalších generacích (což bude popsáno v kap. 6.3.), naposledy darovala tamním jezuitům 50 000 zlatých Marie Terezie Violanta provdaná Paarová (asi 1699–1761), poslední členka rodiny bechyňských Šternberků, s níž celá tato větev vymřela po přeslici.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Zbožné odkazy v závěti (též podporu ženských řádů a špitálů) podrobně rozebírá P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 102.

¹⁹⁸ V. OLIVA, *Tovaryšstvo*, s. 333.

¹⁹⁹ Orientačně k této mecenášce P. JURÍK, *Šternberkové*, s. 73–74.

5. Ludmila Benigna ze Šternberka jako vdova a poručnice svých dětí

5.1. Šternberkové za švédského obsazení Hradčan

Ludmila Benigna ztratila manžela náhle na samém sklonku třicetileté války, v létě roku 1648. Její muž, nejvyšší zemský sudí František Karel ze Šternberka, byl smrtelně raněn „při prvním útoku Švédů“ za červnového obsazení Hradčan a Malé Strany vojáky generála Königsmarcka.²⁰⁰

Františka Karla vázal k pobytům v hlavním městě království nedávno získaný zemský úřad, také byla Praha (ačkoli císařský dvůr ve městě nesídlil) místem politického života a setkávání šlechty. Na přelomu jara a léta roku 1648 do Prahy zamířilo mnoho šlechtických rodin z venkova, aby se zúčastnily oslav sňatku císaře Ferdinanda III. s Marií Leopoldinou Tyrolskou, který se konal v Innsbrucku 25. června. Pražské oslavy, provázené ohňostroji, se protáhly dlouho do noci.²⁰¹

Právě noc z 25. na 26. června si Švédové vybrali ke svému útoku. Zmocnili se Malé Strany a poté pokračovali na Hradčany, kde vlastnil dům od roku 1642 také František Karel ze Šternberka.²⁰² Žoldnérům byl vydán rozkaz zneškodnit každého, kdo by pro ně mohl představovat nebezpečí – vedle vojenských obránců levobřežních měst pobíjeli všechny, které přistihli se zbraní v ruce, a stříleli i „na zvědavce, probuzené hlukem a vyhlížející z oken“.²⁰³ Nejspíš právě takto byl zasažen i František Karel, „jemuž byla kulí rozervána pravá paže.“²⁰⁴

Mimo hradní zbrojnici znamenaly pro nepřitele lákavou kořist aristokratické domy na Hradčanech, na které byly švédským vojákům rozdělovány poukázky ještě před vpádem do Prahy.²⁰⁵ „Při drancování“ ve šternberském domě měl být dokonce i tamní rodinný archiv

²⁰⁰ Karel BERÁNEK (ed.), *Notata de proeliis cum Suecis... in diario collegii Clementini anno 1648. contenta. Zprávy o bojích se Švédy... roku 1648 v diáři koleje sv. Klimenta*, Praha 2002, s. 9.

²⁰¹ Václav LÍVA, *Obležení Prahy roku 1648*, Praha 1636, s. 17.

²⁰² Heslo *Ze Šternberka*, in: Ottův slovník naučný. Díl XXIV, Praha 1906, s. 783.

Jednalo se nejspíš o jeden ze dvou renesančních domů naproti Arcibiskupskému paláci v místech dnešního paláce Salmovského. Ignác Karel ze Šternberka k němu později přikoupil ještě i dům vedlejší a oba roku 1672 prodal svému bratru Janu Norbertovi: SOA Třeboň, odd. JH: RA Paar, kart. č. 55. Po bratrově smrti (v roce 1678) zřejmě Ignác Karel zdědil domy zpět. O plánech na výstavbu nového paláce v těchto místech, které roku 1700 překazila šlechticova smrt: Emanuel POCHE – Pavel PREISS, *Pražské paláce*, Praha 1973, s. 101. Hradčany udává také A. SEDLÁČEK, *Hrady XI*, s. 31.

Podle Palackého však měla „zbloudilá švédská kulka“ zasáhnout Františka Karla na Malé Straně: F. PALACKÝ (aut.) – Z. STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, s. 85. Malou Stranu udávají jako místo Šternberkova zranění i válečné zápisky klementinské koleje: K. BERÁNEK (ed.), *Notata. Zprávy*, s. 9–10. Malostranský Šternberský palác stojí na místě dřívějších dvou domů koupených teprve roku 1664 Adolfem Vratislavem ze Šternberka z častolovické větve. E. POCHE – P. PREISS, *Pražské paláce*, s. 55–56.

²⁰³ V. LÍVA, *Obležení Prahy*, s. 19.

²⁰⁴ *Tamtéž*.

²⁰⁵ *Tamtéž*, s. 17–21. Jména nejvznešenějších pánů, kteří byli zajati a jejich domy vyloupeny, uvádí soudobá zpráva z Prahy: Beda DUDÍK, *Schweden in Böhmen und Mähren 1640–1650*, Wien 1879, s. 304.

„poškozen, písemnosti rozházeny a částečně také použity nepřítelem k nabíjení mušket,“ do jejichž hlavní se po nasypání střelného prachu, vložení kule a upěchování nálože vkládaly ještě tzv. zátky z mastných hadrů nebo papíru.²⁰⁶

Raněného Františka Karla ze Šternberka „s jeho paní manželkou, čtyřmi syny a dvěma dcerami“ nepřátelé zajali jako rukojmí, stejně jako mnoho šlechtických rodin i dalších výše postavených osob, od nichž požadovali výkupné.²⁰⁷ Přesto, že byl záhy ke zraněnému poslán slavný doktor Jan Marek Marci z Kronlandu, „řečený pán zemřel k bolesti mnohých kolem třetí hodiny večerní 9. srpna.“²⁰⁸ Ani ne šestatřicetiletý šlechtic byl pochován do šternberské hrobky v jezuitském kostele Nejsv. Salvátora na Starém Městě pražském.²⁰⁹

Smuteční obřad patrně neprobíhal se vši pompou, jaká by nejvyššímu zemskému sudí náležela. Do října Staré Město s přestávkami ostřelovali Švédové a ovlivňovali tak chod i bezpečnost klementinské koleje.²¹⁰ Zápisky kolejního *diaria* uvádí jen to, že druhého dne, 10. srpna, „z Malé Strany [sic!] přišel sluha zemřelého pana ze Šternberka, aby koupil, co je nezbytné pro obstarání pohřbu.“ Sluha jezuitům také vypověděl o situaci na druhé straně řeky. Třetího dne „zpívaná mše a všechny tiché mše byly slouženy v černém za Jeho Jasnost pana Františka ze Šternberka“.²¹¹ To bylo možná vše. Nedochovalo se ani žádné tiskem vydané pohřební kázání.

²⁰⁶ Také se do papíru balily odměřené dávky střelného prachu. „...beÿ den schwedischen Einfall anno 1648 vnser Vatter tödlich verwundet worden, darauff balt gestorben, das Archiv beÿ der blünderung violiret, die Schrifften zerstreÿet, theils auch von Feindt zum musqveten laden verbraucht worden...“ Poničením archivu zdůvodňují bratři Šternberkové ztrátu dokumentů k panství Zalužany: ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, *Kurtze Information wegen des Graf[en] Sternberg[en] Cameral Proces den 9. [Decem]br[is] Anno 1689.*

²⁰⁷ „H[er]r Frantz von Sternberg sambt seiner Fr[au] Gemahlin, 4 Söhnen und 2 Töchtern.“ B. DUDÍK, *Schweden*, s. 420.

Podle Lívova výkladu zkomolených jmen jsou na seznamu rukojmích také Ludmilina sestra, Anna Marie Eusebie Kavková z Říčan, či slavný lékař a profesor pražské lékařské fakulty Mikuláš Franchimont, který později působil mimo jiné i ve šternberských službách. V. LÍVA, *Obležení Prahy*, s. 20.

²⁰⁸ K. BERÁNEK (ed.), *Notata. Zprávy*, s. 9. V. Vlnas považuje za příčinu smrti ztrátu krve a infekci. Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha a Litomyšl 2013, s. 100.

²⁰⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 34.

K roli ovdovělé manželky při organizaci smutečního obřadu a jejím místě v pohřebním průvodu: Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: M. LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji*, Praha 2002, s. 118–119.

²¹⁰ Viz K. BERÁNEK (ed.), *Notata. Zprávy*, například s. 5.

²¹¹ Tamtéž, s. 9–10. V diáři se Malá Strana používá pro označení druhého břehu. Hradčany v něm nejsou zmíněny nikde.

5.2. Vdovský stav a poručnictví

Pro stále relativně mladou Ludmilu Benignu nastala smrtí manžela veliká změna ve způsobu života a také ve vnímání jejího společenského postavení okolím. Jako vdova a poručnice sama stanula v čele aristokratické rodiny a byla oprávněna rozhodovat o výchově dětí i o finančních a hospodářských záležitostech. Nová pozice jí přinášela mnohá privilegia, ale také starosti a velikou zodpovědnost.

Těžce raněný František Karel ji před smrtí ve své závěti jmenoval *mocnou otcovskou poručnicí*, tj. poručnicí se stejnými pravomocemi, jako by měl vlastní otec svěřenců.²¹² Poručníka s tak velkými kompetencemi mohl podle zemského práva jmenovat kšaftem či zápisem do zemských desk pouze otec či jeho nedílný příbuzný (a případně také ten, kdo by k tomu měl mocný královský list). Samotný otcovský poručník pak mohl zvolit jiného za sebe jako náhradu.²¹³

Častou alternativou bývala volba více osob místo jednoho otcovského poručníka, zejména měla-li být jedním z poručníků žena, nebo výběr jednoho hlavního a k němu několika spoluporučníků s menšími pravomocemi. Oproti Moravě však bývala v českém šlechtickém prostředí volba pozůstalé ženy a matky sirotek otcovskou poručnicí běžná. Nejen, že tak byla vybrána osoba, která měla předpoklady spolehlivě spravovat majetek ve prospěch budoucích dědiců, ale zároveň tím byla ovdovělá manželka hmotně zabezpečena a bylo jí zajištěno i vysoké společenské postavení.²¹⁴

Stanovení Ludmily Benigny jako jediné poručnice bylo zjednodušeno také tím, že v rodině nebylo k této úloze vhodných blízkých mužských příbuzných. Potenciální „strýcové“ byli příbuznými již poměrně vzdálenými. Konopištská větev Šternberků měla v polovině 17. století jen tři dospělé mužské členy. Byli to synové dvou bratranců Františka Karla: Jan Štěpán (†1656) a jeho – již zletilí, avšak velmi mladí – bratřenci Štěpán Jiří (1626–1706) a Adolf Vratislav (1627–1703). Kromě nich patřil mezi nejbližší mužské příbuzné osirelých

²¹² Testament byl sepsán 31. července 1648. A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 23. Po vydání *Obnovených zřízení zemských* se rozdíl v poručnictví otcem daném stíraly, předtím však měl stejné pravomoci jako otec pouze „mocný“ otcovský poručník, zatímco moc „věrného“ otcovského poručníka byla podřízena různým omezením. Dále také po vydání OZZ nahrazuje poručenství, které stanovil otec kšaftem, dřívější rozdíl mezi poručenstvím daným deskami (měl-li šlechtic deskový majetek) a poručenstvím daným mocným královským listem.

J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 22–36.

²¹³ Teoreticky mohl poručníka či poručnici jmenovat také sám král. A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy*, s. 6.

²¹⁴ Tamtéž, s. 7–9; P. KRÁL, *Vdovy*, s. 145–147; O nařízeních směřujících k ochraně svěřencova majetku před poručníky: J. KAPRAS, *Poručenství*, s. 60–62.

Šternberků ještě jejich „ujec“ (manžel matčiny sestry) kníže Jan Ferdinand z Porcie, který později vystupoval jako přímluvce v jednání o restituci hraběcího titulu.²¹⁵

Vdovský stav sám o sobě s sebou přinášel jistou svobodu. V patriarchální společnosti českého raného novověku byla jinak žena většinou podřízena muži: jako panna nejprve otci, bratru, poručníkovi, strýci či rodinnému příteli; byla-li provdána, pak po svatbě podléhala manželovi.²¹⁶ Teprve jako vdova se žena stala zcela nezávislou. Zatímco podle římského a německého práva podléhala vdova zpátky svým rodným mužským příbuzným, české právo omezovalo postavení ženy v podstatě pouze „nadřazenými“ právy otců a manželů. Bylo tomu tak jak pro ochranu slabšího pohlaví, tak hlavně pro ochranu rodového majetku. Žena, která se vyvázala ze své rodiny (vyplacením podílu nebo věna) a z manželského svazku (smrtí muže), měla právně stejné postavení jako muž. Úřady sice ani tehdy zastávat nemohla, ale mohla vykonávat poručnictví.²¹⁷

Vdova mohla svobodně rozhodovat o své budoucnosti – jestli a s kým uzavře další sňatek či zvolí čistotu do konce života – a svobodně zacházet se svým majetkem. Kromě věna (jmění určeného k hrazení nákladů na zaopatření manželky, které sama do manželství přinášela, ale volně nakládat s ním mohla teprve po mužově smrti),²¹⁸ obvěnění (finanční částky, kterou žena získala od manžela sňatkem a která jí směla být vyplacena jen v případě manželovy smrti), vlastních osobních věcí a případně třeba i vlastních deskových statků měla vdova po vydání *Obnoveného zřízení zemského* navíc nárok na čtvrtinu z dědictví po manželovi.²¹⁹ Další jmění jí mohl manžel odkázat ve své závěti. S právem disponovat penězi a statky souviselo i právo svobodně vystupovat před soudem.²²⁰

V Ludmilině svatební smlouvě uzavřené mezi jejím manželem a otcem roku 1634 bylo zaopatření ženy pro případ manželovy smrti zapsáno takto: kdyby Františka Karla „živobytím svým přečkala, v jeden kterýkoliv z předepsaných statkův jeho²²¹ se všemi svršky, nábytky a s všelijakým k němu náležejícím příslušenstvím [...], jej dotud a tak dlouho držeti a užívati, dokudžby ji summa její věnní [4000 kop míš.] s obvěněním [6 000 kop míš.] i co výše z lásky ji pojištěno jest [50 000 kop míš.], zcela a zouplna dána a zaplácena nebyla. K tomu také dům

²¹⁵ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava*, passim.

²¹⁶ O něco lépe si stály šlechtičny, které držely vlastní deskový majetek. Ten mohly zdědit, dostat darem, nebo získat jako podíl z rodového jmění, tzv. nedílu. V záležitostech spojených se svým soukromým majetkem zůstávaly autonomní i v manželství; o sňatku a budoucnosti oddělených dcer však stále rozhodovali příbuzní. M. RYANTOVÁ, *Život raně novověké šlechtičny*, s. 106–115.

²¹⁷ A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy*, s. 3–6.

²¹⁸ Nebyl-li ovšem třeba manželovým špatným hospodařením utracen základ, ze kterého plynuly úroky.

²¹⁹ M. RYANTOVÁ, *Život raně novověké šlechtičny*, s. 106–115; také P. KRÁL, *Vdovy*, s. 145–147.

²²⁰ Vdova měla právo soudit se ve svých záležitostech, zároveň mohla být sama pohnána k soudu.

M. RYANTOVÁ, *Život raně novověké šlechtičny*, s. 112–113.

²²¹ Bechyně, Budyně, Libochovice a Zelená Hora. A. KAUBEK, *Děje města Libochovic*, s. 203.

svůj na Hradčanech proti domu J[eho] M[ilosti] knížecí p[ana] arcibiskupa Pražského ležící jest též své nejmilejší budoucí manželce k bydlení po smrti jeho do její smrti anebo stavu proměnění²²² odevzdati.“²²³

K vyplacení peněz a přesídlení na vdovské sídlo však došlo, až když synové Ludmily Benigny dosáhli plnoletosti. Mezitím z pozice otcovské poručnice převzala v mnohém úlohu zemřelého manžela. Jejím úkolem bylo připravovat mladé dědice na budoucí život a na převzetí majetku, který měla sama zatím spravovat. To s sebou neslo oprávnění k finančním transakcím, ke koupi či prodeji statků, poručnice mohla uzavírat smlouvy, ručit za dluhy a vkládat do desk zemských. Pro porovnání – v odlišné situaci byla třeba Františka Slavatová (1609–1676), protože po smrti jejího muže Jáchyma Oldřicha převzal správu celého jindřichohradeckého dominia manželův bratr, „strýc“ Adam Pavel Slavata. Ten potom také spravoval úroky z jejího věna pojištěného na telčském panství.²²⁴

Ludmila Benigna ze Šternberka mohla jako otcovská poručnice také zastupovat své svěřence u soudu a svolovat k uzavření sňatků. Hlavně se od ní očekávalo, že osiřelým dětem zajistí stavovsky odpovídající vzdělání a bude je vychovávat v katolické víře – *Obnovené zřízení zemské* dokonce požadavek katolické výchovy zahrnulo přímo do poručenské přísahy.²²⁵

Přestože se v raném novověku od vdov žádala spíše zdrženlivost a čistota, byly u mladších žen druhé sňatky časté a společností přijímané. Svobodu rozhodování vdov o své budoucnosti však ovlivňovala konkrétní finanční a rodinná situace. Ludmila Benigna, které bylo roku 1648 teprve okolo 35 let, se tak nemohla – ani kdyby chtěla – do předání rodového majetku synům podruhé provdat. Stala by se tak totiž součástí jiného rodu a ztratila by právo být poručnicí.²²⁶

²²² Myšlen další sňatek či smrt.

²²³ Tamtéž, s. 202–203. O obvěnění, jehož výše se odvíjela od věna (při sňatku s pannou to bylo „o třetinu vejš“, tedy jedenkrát a jednou a půl krát tolik) a o daru navíc „nad věno“ A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy*, s. 19–24; P. KRÁL, *Vdovy*, s. 145–146.

²²⁴ J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 89.

²²⁵ K právům a také povinnostem otcovské poručnice P. KRÁL, *Vdovy*, s. 146–147. Také J. KAPRAS, *Poručenství*, Praha 1904, s. 58–71.

²²⁶ P. KRÁL, *Vdovy*, s. 142–151.

5.3. Hospodářské a vrchnostenské starosti poručnice a vdovy

Spravovat po třicetileté válce na místě svých synů rozlehlou šternberskou doménu, skládající se z několika panství (mezi nimiž hlavní bylo bechyňské, horažďovické, libochovické a zelenohorské), která patřila mezi nejbohatší šlechtické pozemkové držby té doby, byl jistě nelehký úkol.²²⁷ Mnohá šternberská města a vesnice byla přinejmenším částečně poničena boji a požáry a vyčerpána pobýtem vojáků.

Například ve městě Bechyni bylo již začátkem třicátých let 17. století, ještě za života Františka Karla ze Šternberka, osm domů ze 73 pustých.²²⁸ To však v kontextu válečných událostí není zase tak moc. Po požáru spojeném s obsazením města generálem Wittenbergem²²⁹ podíl prázdných domů stoupl k roku 1654 na patnáct ze 70.²³⁰ V okolí zůstaly mnohé grunty, vypálené při přesunech vojsk, ještě dlouho neobydlené.²³¹

Daleko větší škody utrpěly Horažďovice, které byly za dobu války postiženy třemi požáry a mnohokrát vystaveny pobytům císařských i švédských vojsk.²³² Naposledy bylo město vypleněno Švédy ještě v říjnu roku 1648. Na horažďovickém panství čerstvě spravovaném Ludmilou Benignou pak byla „většina statků zpustlá či zbořená, žádný dobytek a mnozí tamní obyvatelé se živili žebrotou“.²³³ Ani stav blízkých Zalužan nebyl roku 1654 „příliš utěšený, přestože v té době byly největší vesnicí v celém širokém okolí.“²³⁴

Proto na žádost plzeňských radních o propuštění jakéhosi „Havla Pechůnka [?] ze vsi Lázu“ z poddanství roku 1650 asertivně odpověděla: „sama statky mý²³⁵ a sirotčí téměř všechny pustý mám a pro nedostatek lidí nevím jak jim pomáhati“. Poddaného nejen že nepropustila, dokonce požadovala, aby Plzeňští, kteří poddaného „bez vůle a vědění mého přechovávají“, ho poslali zpátky na sedlické panství.²³⁶

²²⁷ Petr Maťa uvádí Ludmilu Benignu ze Šternberka a její syny na 13. místě v pořadí nejbohatších pozemkových vlastníků poloviny 17. století. P. MAŤA, *Svět*, s. 175.

²²⁸ A. CHLEBORÁD, *Popis okresu bechyňského*, s. 187–188.

²²⁹ Blíže F. MIKOLÁŠEK, *O lidech*, s. 52–55.

²³⁰ Zdeněk KALISTA, *Století andělů a d'áblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994, s. 81.

²³¹ Blíže A. CHLEBORÁD, *Popis okresu bechyňského*, s. 27, 38 a 42.

²³² Lenka SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích. Od požáru k plenění*, in: Marie Wasková (ed.), *Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*, Plzeň 2011, s. 114–124.

²³³ Tamtéž, s. 124.

²³⁴ Zde cituji z *Historie obce Zalužany*, s. 2,

https://www.obeczalužany.cz/images/upload/Historie_obce_Zalu%C5%BEany.pdf, 30. 4. 2024.

²³⁵ Její vlastní majetek z dědictví po otci (viz níže).

²³⁶ Myšlena zřejmě jihočeská Sedlice, město u Blatné a nedaleko Horažďovic. V pramenech i v Sedláčkových *Hradech* se však objevuje tvar Sedlec. ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis LBŠ radním města Plzně z 10. listopadu 1650, opis.

Také v okolí Libochovic a Budyně zůstalo v důsledku války mnoho domů prázdných, například ves Lhota zcela zanikla, ačkoliv podle Arnošta Kaubka není zpráv přímo o vpádech vojáků na tyto statky.²³⁷ Panství zelenohorské přečkalo válku snad o něco lépe, sama Ludmila Benigna ze Šternberka později zmiňovala jen tamní špatný stav církevní správy po jeho držení nekatolickými šternberskými příbuznými na přelomu 16. a 17. století.²³⁸

Na ztíženou finanční situaci, do které se šternberská poručnice dostala, poukazuje dluh „patnácte tisíc zlatých rej[nských]“ od sestry Anny Marie Eusebie Kavkové z Řičan „k důležité potřebě... sirotkův šternberkovských zapůjčených“²³⁹ nebo prodej některých menších statků.²⁴⁰ Těžkosti vzniklé ztrátou manžela a nesplacené dluhy pronikly také do Ludmiliny korespondence.²⁴¹

Jako správkyně šternberských panství měla Ludmila Benigna ze Šternberka právo potvrzovat cechy a vydávat cechovní a poddanské řády. Jen pro příklad – v artikulech vydaných bechyňským řezníkům roku 1660 byla kromě nařízení týkajících se řemesla a cechovní etiky také výhrůžka, že „kdo by před ukončením slova Božího o neděli a svátku opustil město Bechyni, dostane pokuty 2 kopy, při řemesle, že nejsou potřební.“²⁴² Podobná nařízení účastnit se mší, katolických pobožností a „nejméně jednou v roce při čase Velikonočním“ zpovědi spojené s přijímáním „pro uvarování pomsty Boží a také pokuty jistě peněžité“ byla běžnou součástí cechovních pořádků, jaký ve stejné úloze vydala například také – tehdy již podruhé ovdovělá – Marie Maxmiliána Hýzrllová (1633–1690) na Košumberku.²⁴³

Rovněž Ludmile Benigně ze Šternberka přináleželo z pozice vrchnosti udělovat privilegia měšťanům nebo rozsuzovat konflikty. Obrátili se na ni proto například horažďovičtí měšťané ve sporu s tamním minoritským konventem.²⁴⁴ Kromě šternberských panství

²³⁷ A. KAUBEK, *Děje města Libochovic*, s. 204.

²³⁸ NK Praha: XV. C. 18, Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], fol. 62r–62v, zde fol. 62r. Srov.: A. SEDLÁČEK, *Hrady XI.*, s. 232 a 235. Hospodaření na panství nejspíš neprospělo složité dělení majetku mezi příbuzné, držení Zelené Hory a Nepomuku sjednotil až František Karel ze Šternberka roku 1638. Tamtéž.

²³⁹ Koncept kvitance Beatrix Johany Benigny z Porcie a ostatních dědiců, SOA Třeboň, odd. JH: RA Paar, kart. č. 61. Dluh byl roku 1662 pojištěn na panství horažďovické, k samotné půjčce zřejmě došlo dříve. Po smrti věřitelky byl dluh vyrovnán tím, že Ludmila Benigna splatila jeho polovinu své druhé sestře Beatrix Johaně.

²⁴⁰ Například roku 1651 Ludmila Benigna prodala hrad Krakovec a blízkou tvrz Petrovice s okolními statky. Jednalo se o panství, ke kterým neměl rod velký vztah. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII. Rakovnicko a Slansko*, Praha 1891, s. 108.

²⁴¹ Viz ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 94, Dopis Maxmiliána Valentína z Martinic LBŠ z 17. září 1652, opis. (Ludmila Benigna byla s Martinicem sešvagřena skrze Marii Eusebii ze Šternberka.)

²⁴² Samozřejmějst bylo, aby byl cech zřízen „z lidí poctivých, dobře zachovalých a katolické víry“.

A. CHLEBORÁD, *Popis okresu bechyňského*, s. 110–111.

²⁴³ Cechovní řád pro lužské řezníky z roku 1678 uvádí v plném znění V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, s. 68–80.

²⁴⁴ Zmiňuje Ilona Hrubešová v monografii: J. KILIÁN a kol., *Horažďovice*, s. 55.

hospodařila ještě spolu se svými sestrami na statku Staré Sedliště zděděném po otci, protože u Kavků z Říčan nebylo mužského pokračovatele.²⁴⁵

Přestože vdovský stav přinášel ženám stejné pravomoci jako mužům, bylo pro ně přeci jen mnohdy těžší získat si respekt hejtmanů a poddaných, v jejichž myšlenkovém světě představoval vrchnost jedině muž.²⁴⁶ Situace byla složitější na větších aristokratických panstvích, spravovaných skrze vrchnostenskou kancelář složenou z hejtmana, purkrabího a písařů s často různými vlastními zájmy.²⁴⁷

„Mě se zde hrubě stejská“, stěžovala si v září roku 1671 Ludmila ze Šternberka na svém vdovském sídle Libochovicích, „pro příčinu toho nejhoršího hospodářství, který může bejti, nebo[t'] mě mý správci ze svý velký nedbanlivosti všechno obilí [...] pokazili a všechny sena s odpuštěním zhnojili, kde se neničko síti má, dobře nezvorali, tak že [...] užitku z obilí (z kterého sice zde největší důchod jest) žádnýho se nadáti mohu a mý dobytky pro nedostatek píce všechny zmořiti musím“. Dodává, že od té doby, co je svou vlastní „hospodyní“, se jí podobný neúspěch ještě nepříhodil.²⁴⁸

Takový ženský osud není v českých raně novověkých dějinách ojedinělý, hospodářské starosti pronikají například do známých dopisů Zuzany Černínové z Chudenic, rozené Homutové z Harasova (1600–1654) ze druhé čtvrtiny 17. století – také ona v nich naznačovala nesnáze „s tím nedobрым mým radenínským ouředníkem“ Lonským, který „jen jako vykrmenej vepř sedí a nic nechce [...] poslouchati“.²⁴⁹ Pro druhou polovinu 17. století nacházím silnou paralelu v období dvojího vdovství již zmiňované Marie Maxmiliány Hýzrlové, když spravovala zadlužené a stále ještě po válce málo zalidněné košumberské panství.²⁵⁰

Hospodářské aktivity Ludmily Benigny ze Šternberka nejsou v této podkapitole zdaleka popsány v úplnosti, uvedla jsme jen pár příkladů k dokreslení kontextu práce. Pracovala jsem pouze se šlechtickým archivem a s literaturou, více by jistě odhalil výzkum v archivech jednotlivých měst a velkostatků.

²⁴⁵ Privilegium udělené sestrami Kavkovými obci roku 1657 popisuje H. MORAVCOVÁ, *Dějiny Starého Sedliště*, s. 20–21.

²⁴⁶ Josef HRDLIČKA, *Žena v pramenech osobní povahy v 17. století*, in: T. LENGYELOVÁ (ed.), *Žena a právo*, Bratislava 2004, s. 154.

²⁴⁷ *Tamtéž*.

²⁴⁸ ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis LBŠ neznámému duchovnímu z 23. září 1671. (Svého nejspíš příbuzného oslovuje „pane preláte a pane synu“, dotyčný měl vazbu na kostel sv. Apolináře.)

²⁴⁹ Zdeněk KALISTA, *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941, zejména s. 122, 176 a 251.

²⁵⁰ Blíže V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, zejména s. 46, 57–59, 64–87.

5.4. Společenský život ovdovělé šlechtičny

Jak vypadal v letech, kdy byla Ludmila Benigna ze Šternberka vdovou, její společenský život? Dobovou ideální představou vdovy byla žena cudná, střídmá, navždy oblečena v černém vdovském šatě a žijící v ústraní, nejlépe skoro nevycházející z paláce potaženého černým sukem²⁵¹ (viz kap. 6.1.5.). Touto symbolikou také ženy prezentovaly samy sebe jako vzorné vdovy.²⁵²

Jedno z barokních vdovských zrcadel, tehdy častého žánru moralistní literatury, zachycuje rovnováhu mezi působením aristokratky ve společnosti a pobytem v ústraní na venkovském sídle. Františka Slavatová, kterou dává spis za příklad, podle něho měla v jednom dopise zmínit své společenské povinnosti v době masopustu: „Mám se ku svatbě strojiti; učiním to Bohu a svátosti stavu manželského ke cti.“ Avšak po veselí „ráda bych do Telče přijela, a tyto dny ode dvora se vzdálila; nebo[ť] tito tři masopustní dnové náležejí Bohu“.²⁵³ Františka jako vdova – a to dokonce i po slibu věčné čistoty – působila u císařského vídeňského dvora, kde pár let zastávala úlohu hofmistryně dospívajícího arcivévody Leopolda a i později se k tamnímu dvoru vracela.²⁵⁴

Ludmila Benigna pobývala, jak naznačují adresy a datace dopisů, nejčastěji v Praze a na Bechyni, později na Libochovicích. Její společenský život byl vázán především na hlavní město království. S největší pravděpodobností se účastnila slavnostní univerzitní obhajoby v roce 1661, kterou její dva starší synové končili vzdělání na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Této slavnosti byl podle zvyklostí přítomen pražský arcibiskup, Arnošt Vojtěch z Harrachu, nejvyšší purkrabí království, Bernard Ignác z Martinic, šlechtická veřejnost i zástupci pražských měst. Nejednalo se jen o čistě univerzitní akt, nýbrž o uvedení Ludmiliných synů do společnosti a o reprezentaci šternberské rodiny, ba dokonce celého rodu.²⁵⁵ Jistě se účastnila svateb svých dětí, možná i křtů a biřmování vnoučat.

²⁵¹ Černá byla církví kodifikována jako barva smutku v liturgii již roku 1200, do šatníku však v prostředí zemí Koruny české pronikla až během 16. století. Milena HAJNÁ, *Šaty chodící. Každodennost a symbolika ve šlechtickém šatníku raného novověku*, České Budějovice 2016, s. 180–195. (Z této monografie vycházím pro komentář Ludmilina portrétu v obr. příloze.)

²⁵² Například Marie Manrique z Pernštejna, rozená de Lara (asi 1538–1608), přijímala návštěvy – zajímavou a vybranou společnost – ve svém slavném salónu, aby nemusela vycházet z perněstejnského paláce na Hradčanech. P. KRÁL, *Vdovy*, s. 147.

²⁵³ Cituji podle českého překladu: Evangelista KYPTA, *Zrcadlo nábožnosti a dobročinnosti hraběnky Františky Slavatové*, Jindřichův Hradec 1862, s. 220. Originální latinský pramen *Vynikající vdovské zrcadlo* bude představen níže v kap. 6.1.5.

²⁵⁴ J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 93.

²⁵⁵ P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 13.

Dříve během studií svých synů u jezuitů teoreticky mohla navštěvovat školní divadelní hry. Když v září roku 1671 přála nejmenovanému prelátu od sv. Apolináře, „aby ta comedie se podle guštu podařila [...], při který abych taky přítomná bejtí mohla, budou-li lepší časy“, myslela snad divadlo spojené s nějakým církevním svátkem či slavností.²⁵⁶ Jezuitské divadlo bývalo součástí slavností spojených se zakládáním kolejí a kostelů i s významnými okamžiky v životě fundátorů. Jako příklad lze uvést hru secvičenou na počest Marie Maxmiliány ze Šternberka a hranou ve stejný den, kdy jí byla při mši předávána fundační svíce.²⁵⁷ Její jmenovkyni, košumberské paní Marii Maxmiliáně Hýzrlové, uspořádali jezuité představení k narozeninám roku 1685.²⁵⁸

O přijímání návštěv Ludmilou Benignou – jiných než zpovědníka či šternberských příbuzných – na jejích sídlech prameny nevypovídají. Jinak tomu bylo třeba v případě velmi mladé Marie Maxmiliány, rozené Žďárské, která poprvé ovdověla jako asi dvacetiletá po krátkém manželství s Jindřichem Vilémem Slavatou. Na košumberský zámek prý tehdy jezdily urozené návštěvy často, díky čemuž vzkvétalo i město Luže pod ním, protože přítomnost panstva přinášela práci a příjem nejen místním řemeslníkům a obchodníkům.²⁵⁹ V Ludmilině dochované korespondenci se, mimo rodinu, nevyskytuje ani žádná blízká ženská přítelkyně. O společenských vazbách vypovídají jen občasné vzkazy pozdravů, jako například roku 1659 od „staré paní hraběnky z Vrbna“²⁶⁰ či roku 1671 „od paní Frematový a paní Bežovskejch“. Pozdravy od mužských přátel – s výjimkou jezuitů – korespondence nezachycuje.

5.5. Péče o výchovu a vzdělání synů

František Palacký a po něm další autoři vyzdvihují vynikající výchovu šternberských synů jejich matkou Ludmilou Benignou. O jejich předchozím vzdělávání a výchově, než se roku 1657 přihlásili ke studiu filozofie na pražské univerzitě, toho však mnoho známo není.²⁶¹

²⁵⁶ ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis LBŠ neznámému duchovnímu z 23. září 1671.

²⁵⁷ Václav OLIVA, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Brno 1910, s. 332. Jiným příkladem je představení k příležitosti svatby Adama Pavla Slavaty roku 1626. J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 90.

²⁵⁸ Což bylo projevem vděčnosti vůči fundaci z 19. července roku 1685, kterou Marie Maxmiliána darovala košumberské panství tamní jezuitské rezidenci. Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí. Miniaturní obraz z církevních dějin českých*, in: Sborník Historického kroužku 1903, ročník 4, číslo 1, s. 32–50; číslo 2, s. 68–88; číslo 3, s. 149–166; číslo 4, s. 201–216, zde s. 153.

²⁵⁹ V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, s. 63–64.

²⁶⁰ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jezuitů*, s. 78; ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis LBŠ neznámému duchovnímu z 23. září 1671.

²⁶¹ Rok 1657 uvádí J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 118.

V jednom z dopisů z počátku 40. let, tedy ještě dávno předtím, než zůstala Ludmila Benigna s dětmi sama, zaznává přání, aby nejstarší synek Jan Adam „nějakého pobožného a ctnostného kněze dostati mohl, pod kterýho by správou byl, a hned z mládí jako S[vatý] Václav pobožnosti se učil.“²⁶² Řádná cesta ke svátostem patřila v raném novověku ke správné katolické výchově dětí. Kromě křtu a biřmování byly dalším důležitým přechodovým rituálem první zpověď spolu s prvním přijímáním.²⁶³ Participace na svátostech měla i světský, reprezentační rozměr. Například při biřmování mladého Ignáce Karla ze Šternberka mu měl být kmotrem kníže Michał Korybut Wiśniowiecki – pozdější polský král Michał I.²⁶⁴

O novinku z rodinného života, že malý „Hans Adámek“²⁶⁵ již umí ku mši svatě ministrovati“ se Ludmila Benigna dělila se svým otcem Janem Kavkou z Říčan po Vánocích roku 1642.²⁶⁶ Zapojování šlechtických synů do bohoslužeb bylo běžnou součástí výchovy, k samotné ministrantské službě však byla (alespoň v ideálním případě) zapotřebí dostatečná znalost liturgických úkonů a latinských textů.²⁶⁷

Později pravděpodobně navštěvovali Ludmilini synové jedno z pražských jezuitských gymnázií, snad klementinské, jako dříve jejich otec. V literatuře bývá svěření synů řádovému školství podáváno jako matčin záměr,²⁶⁸ jezuitská gymnázia však Šternberkové navštěvovali již v předchozích dvou generacích (viz kap. 4.2.). Gymnaziální studia Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka, v Praze by mohl dokládat i stálý pobyt chlapců v hlavním městě v 50. letech 17. století.²⁶⁹ Bydlení ve šlechtickém konviktu se jich netýkalo, protože měli zázemí ve šternberském domě na Hradčanech.²⁷⁰ Tam byl dohled na další vzdělávání, a hlavně na výchovu chlapců svěřen hofmistroví, protože vychovatelé šlechtickým synům zůstávali i pokud studovali v rámci institucionalizovaného školství.²⁷¹

²⁶² ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 94, Dopis Jana Kavky z Říčan jeho dceři LBŠ z 31. prosince 1642.

²⁶³ K tomu u dětí docházelo až po náležité katechetické přípravě, která byla součástí výuky v prvních fázích vzdělávání – nejdříve zhruba od sedmi a nejpozději před dvanáctým rokem. D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – M. HOLÝ – T. STERNECK – J. ZELENKA a kol., *Děti a dětství*, s. 388; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic*, s. 48.

²⁶⁴ P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 44.

²⁶⁵ Jan Adam (†1653) se narodil někdy kolem roku 1640. (Odhaduji podle kontextu a dat narození jeho bratrů, viz rodokmen v příloze.) V době jeho prvního ministrování mu tedy bylo méně než pět let.

²⁶⁶ Těmito slovy opakuje zprávu dědeček v odpovědi. ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 94, Dopis Jana Kavky z Říčan jeho dceři LBŠ z 31. prosince 1642.

²⁶⁷ Jinak se mohli zapojit také zpěvem a hrou na hudební nástroje. D. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – M. HOLÝ – T. STERNECK – J. ZELENKA a kol., *Děti a dětství*, s. 388–392.

²⁶⁸ Srov. P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 13.

²⁶⁹ Usuzuji tak z adresování dopisu do Prahy (SOA Třeboň, odd. JH: RA Paar, kart. č. 55, Dopis LBŠ jejímu synu Janu Norbertovi z 20. 5. 1655) a ze zmínky o pražském šternberském hofmistroví. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 59.

²⁷⁰ K ubytování urozených studentů v konviktech M. HOLÝ, *Zrození*, s. 162–165.

²⁷¹ Tamtéž, s. 58–61.

Václav Vojtěch a Jan Norbert navázali studiem na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Filozofickým vědám (rozděleným do tří ročníků na logiku, fyziku a metafyziku) se zde chlapci měli, podle školních plánů, věnovat po tři léta čtyři hodiny každý den.²⁷² Univerzitní stupeň končili roku 1661, tedy nakonec až po pěti letech.²⁷³ (Jan Adam tehdy již nežil a univerzitní studium Ignáce Karla prameny nedokládají, lze ho jen předpokládat.)²⁷⁴

Další studium všech tří Ludmiliných synů pokračovalo na univerzitě v belgické Lovani. Jako první se do univerzitní matriky zapsali v prosinci téhož roku 1661 Jan Norbert a Ignác Karel. Nejstarší Václav Vojtěch doprovázen preceptorem a dvěma služebníky se k bratrům připojil až v létě roku 1662.²⁷⁵ Filozofii, matematice, obojímu právu a politické vědě se zde chlapci věnovali do jara roku 1663, kdy své vzdělání završili kavalířskou cestou z katolického Španělského Nizozemí po nekatolických Spojených nizozemských provinciích a Anglii, dále po Francii a Itálii. Na delší dobu se zastavili v Paříži Ludvíka XIV. a v papežském Římě.²⁷⁶

Nejmladší Ignác Karel se během cesty v Paříži od bratrů oddělil – vstoupil na čas do kláštera bosých karmelitánů. Již koncem roku 1664 se však podle dochovaného cestovního deníku vypravil z Bechyně do světa s jiným společníkem, s Petrem Říčanským z Řičan, pravděpodobně příbuzným z matčiny strany.²⁷⁷

Prameny naznačují, že Václav Vojtěch (1643–1708) a Jan Norbert (okolo 1644–1678), kteří od sebe nebyli věkově příliš vzdáleni, měli spolu navzájem i s matkou silnější vazbu a hezčí vztah než nejmladší Ignác Karel (okolo 1646–1700).²⁷⁸ Možné neshody s bratry během cesty do zahraničí zmiňuje Zdeněk Hojda.²⁷⁹ V korespondenci ze šternberského archivu se objevují různé narážky na Ignáce Karla, ne úplně jasné, jako například „nerad bych, aby [psaní] do ruky hrabě[te] Ignatiusa přišlo“²⁸⁰ nebo „náš bratr [...] ještě nikdy nebyl u nás“.²⁸¹ Vzájemný vztah všech tří synů by odkryl pečlivější rozbor vzájemné

²⁷² P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 13.

²⁷³ To však nebylo nijak neobvyklé. J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 118.

²⁷⁴ Z. HOJDA (ed.) – M. JACKOVÁ (transl.), *Výjezd šťastný*, s. 341.

²⁷⁵ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence hraběte Václava*, s. 26; P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 16.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 17–19; Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941, s. 289–290; Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ – Václav BAHNÍK, *Česká touha cestovatelská, cestopisy, deníky, a listy ze 17. století*, Praha 1989, s. 294–327. Nejnovější edicí je: Z. HOJDA (ed.) – M. JACKOVÁ (transl.), *Výjezd šťastný*.

²⁷⁷ Jeho cesta vedla přes německé země a Švýcarsko do francouzského Lyonu. Tamtéž, s. 341, deník od s. 185.

²⁷⁸ Matčina náklonnost ke starším synům se odráží například také v jejím testamentu (viz kap. 7.3.).

²⁷⁹ Tamtéž, s. 341.

²⁸⁰ ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis Jana Norberta „Madame“ [jméno utrženo] ze Šternberka, Vídeň, 14. prosince 1670. První list dopisu chybí.

²⁸¹ „...nostre frère, [qui?] n'a encore jamais été chez nous...“. Tamtéž, Dopis Jana Norberta ze Šternberka jeho bratru Václavu Vojtěchovi, Praha, 18. května 1672.

korespondence, pro který v této práci již není prostor. Paleograficky, obsahově a též pro střídání jazyků není její čtení ani vykládání jednoduché.

Těžko říct, jak veliké zásluhy na vyslání synů do cizích zemí skutečně náleží Ludmile Benigně. Kavalírská cesta patřila k dobové dobré výchově, byla důležitá pro získání kulturního i politického rozhledu, osvojení si dvorského chování, navázání cenných kontaktů a naučení se dalším jazykům.²⁸² Je otázkou, jestli byl výběr Lovaně a v té době nestandardní plán cesty s návštěvou také nekatolických evropských zemí²⁸³ přáním matky, jejích synů či doporučením někoho z přátel nebo dokonce z univerzitních učitelů. Přinejmenším je však nutno uznat ochotu Ludmily Benigny nákladnou cestu financovat.

Odlišným příkladem matky a poručnice je Marie Markéta z Valdštejna, rozená Černínová z Chudenic (1687–1728), která z peněz spravovaných na místě nezletilých synů podporovala církevní instituce a řády, především kapucíny (odkud byl její zpovědník), tak štědře a asi i nerozvážně, že – patrně pro následnou nepříznivou finanční situaci – nedovolila svým synům vyjet do světa za vzděláním a poznáním. Do situace ve valdštejnské rodině nakonec zasahoval sám císař Karel VI.²⁸⁴

5.6. Předání panství synům a šternberské sňatkové strategie

Kvůli předčasné smrti nejstaršího syna a dědice Jana Adama v roce 1653²⁸⁵ došlo k předání šternberských držav mladším třem synům až roku 1665.²⁸⁶ Nejstarší Václav Vojtěch sice dosáhl právní plnoletosti již roku 1663, ale zřejmě se čekalo ještě na mladší bratry a na to, až se všichni vrátí ze zahraničních cest. Ludmile Benigně nadále zůstala jako vdovské věno již jen panství Libochovice, Budyně a Krupka a synové si rozdělili ostatní državy. Václav Vojtěch získal do své správy panství zelenohorské a dvě vsi u Prahy, Vršovice a Zadní Ovenec (kde později nechal vystavět zámek ve stylu římské villy nazvaný Trója), Jan Norbert si ponechal Bechyni a Želeč, Ignác Karel obdržel panství horažďovické, Sedlici a Zalužany.²⁸⁷

²⁸² Přehledně k cestám šlechticů P. MAŤA, *Svět*, s. 307–317.

²⁸³ Blíže Z. HOJDA (ed.) – M. JACKOVÁ (transl.), *Výjezd šťastný*, s. 7–19.

²⁸⁴ Blíže Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, Praha 2013, 336–337.

²⁸⁵ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 49–51.

²⁸⁶ OZZ stanovilo věk dospělosti na 20 let u mužů a na 15 let u žen. A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy*, s. 9.

²⁸⁷ A. SEDLÁČEK, *XIV*, s. 23. Svá vdovské panství prodala Ludmila Benigna koncem života, asi měsíc a půl před smrtí, nejstaršímu synovi Václavu Vojtěchovi.

Jedním z práv otcovské poručnice bylo také domlouvání sňatků. Jako první provdávala Ludmila Benigna svou nejstarší dceru Marii Maxmiliánu. O šternberských slečnách si jako o dobře zaopatřených nevěstách, kterým matka slíbila kromě věna odkázaného otcem a peněz na výbavu ještě dalších 30 000 zlatých, psali roku 1660 hrabě Jan z Rotálu s knížetem Ferdinandem z Ditrichštejna. Přímě o Marii Maxmiliáně uvažovali jako o vhodné manželce pro Ditrichštejnova mladšího (a nebohatého) bratra Maxmiliána.²⁸⁸ Nakonec však byl pro šternberskou dívku vybrán Karel Maxmilián ze starého českého rodu Lažanských z Bukové, kteří byli sice do panského stavu povýšeni teprve nedávno, ale kromě společenského vzestupu zažívali také rozmach majetkový.²⁸⁹

V případě Ludmiliných starších synů došlo ke spříznění s cizími vysoce postavenými rody. To však již byli její synové zletilí a role jejich matky v domlouvání sňatků možná nebyla tak zásadní. V únoru roku 1669 se ve Vídni konaly brzy po sobě dva sňatky. Jako první se ženil Jan Norbert ze Šternberka s Izabelou Magdalenou z Porcie, dvorní dámou císařovny Markéty Terezy a dcerou knížete Johanna Ferdinanda z Porcie (de Portia), tehdy již zemřelého bývalého nejvyššího hofmistra císaře Leopolda I. (Jan Norbert si tak bral vlastně svou sestřenicí, druhou Porciovou ženou byla totiž Ludmilina sestra Beatrix Johanna Kavková z Říčan.) Tři dny po něm pojal Václav Vojtěch ze Šternberka za ženu Kláru Bernardinu z Maltzanu, také vídeňskou dvorní dámu, která byla ve službách ovdovělé císařovny Eleonory.²⁹⁰ Chotí Ignáce Karla se později stala Polyxena Ludmila z českého rodu Žďárských ze Žďáru. Ti byli během 20. let 17. století povýšeni napřed do panského a vzápětí do hraběcího stavu.²⁹¹ Mladší dcera zůstala do matčiny smrti neprovdána. Teprve později došlo sňatkem Marie Barbory, za svobodna „její M[ilos]ti regirující císařovny hofdámy“, s Janem Sebastianem z Pötingu a Persingu ke spříznění Šternberků s dalším hraběcím rodem²⁹² (znázorněno v rodokmenu v příloze).

²⁸⁸ Blíže Michala KŘÍŽKOVÁ, *Budování společenských vazeb v dopisech hraběte Jana z Rotálu knížatům Maxmiliánovi II. a Ferdinandovi z Ditrichštejna. Edice korespondence z let 1647–1666*, Pardubice 2013, s. 57–58 a 138–139.

²⁸⁹ Jan ŠTĚPÁNEK, *Rod Lažanských ve vztahu k uměleckému prostředí Českých zemí*, Praha 2017, s. 28.

²⁹⁰ P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 19–20.

²⁹¹ V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, s. 42 a 44.

²⁹² NA: fond DZV, Praha, inv. č. 264, *Kvatern trhový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672*, fol. O14r–O19v (přípisek po straně kšaftu na fol. O19r). Jedná se o údaj k 5. září 1673, myšlena je Klaudivie Felicitas Tyrolská.

5.7. Restituce hraběcího titulu Šternberkům

V pobělohorském období došlo v českých zemích k významným proměnám ve šlechtické titulatuře. Po porážce českých stavů roku 1620 přešlo právo udělovat a povyšovat šlechtické tituly plně do rukou panovníka. Proměny se však netýkaly pouze zemí Koruny české, proces sjednocování titulatury podle říšského vzoru se spolu s konfiskačními majetkovými přesuny stal součástí „sociální restrukturační elit“ v celém habsburském soustátí, kde vedle sebe do té doby existovala různá stavovská uspořádání.²⁹³

Rozdělení na šlechtu nižší a vyšší zůstávalo v českém prostředí i nadále, avšak panský stav s dříve pro všechny jednotným titulem pán byl nově rozdělen na knížata, vévody, hrabata (z nichž výše stála hrabata s právem být oslovena „vysoce urozený“) a staré a nové pány.²⁹⁴ Zatímco dřívější panský titul postupně ztrácel na prestiži, hraběcí stav se během 17. století pro šlechtice proměňoval z exkluzivní záležitosti na nutnost, aby obstáli na vyšších příčkách šlechtické hierarchie.

Význam hraběcího titulu pro společenské postavení a kariéru šlechtice nové doby a to, že i jejím vlastním „dětem na tom mnoho záleží“, si jako matka tří dospívajících kavalírů uvědomovala i Ludmila Benigna ze Šternberka.²⁹⁵ Počátkem 60. let 17. století spojili členové rozvětveného rodu Šternberků své úsilí za účelem získání restitučního diplomu, který by ne pouze udělil, nýbrž dokonce přímo navrátit hraběcí titul celému rodu – nejen všem živým členům a jejich potomkům, ale i zpětně předchozím generacím.²⁹⁶

Šternberkové svůj smělý nárok opírali o starobylost rodu, který měl vzejít z říšských hrabat.²⁹⁷ Na bechyňském zámku dodnes visí fiktivní šternberský rodokmen sahající dokonce až ke Karlu Velikému. K případu se nabízí starší předbělohorská paralela z let 1596–1611, kdy se Vchynští z Vchynic podobně domáhali restituce panského stavu.²⁹⁸

Na společném jednání s Říšskou kanceláří a Českou dvorskou kanceláří se podílely tři osoby. Z konopištské větve Šternberků to byli Ludmila Benigna ze Šternberka zastupující z pozice otcovské poručnice své syny a jejich „strejc“ Adolf Vratislav ze Šternberka (jehož otec byl bratrancem zemřelého Ludmilina manžela), z větve holické Václav Jiří Holický ze Šternberka. Ten sice již obdržel hraběcí hodnost pro sebe a své potomky roku 1636, ale i tak

²⁹³ P. MAŤA, *Svět*, s. 67–68.

²⁹⁴ Blíže tamtéž, s. 72.

²⁹⁵ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava*, s. 29.

²⁹⁶ „diploma in genere pro tota familia Sternbergica (non specificando personas vel illarum nomina)“, tamtéž, s. 37.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 6–9. Ze Schulzovy edice vychází též P. MAŤA, *Svět*, s. 599–601.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 599 a 904.

se podílel na společném postupu celého rodu, protože tentokrát šlo o daleko prestižnější záležitost – o povýšení celého rodu a navíc ještě o nárok na oslovení „vysoce urozený“.²⁹⁹

I když hlavní osobou, která měla na úspěšný průběh restitučního řízení největší vliv, byl císařův důvěrník a viceprezident nad apelacemi Adolf Vratislav ze Šternberka, vystupuje jako iniciátorka společné snahy právě Ludmila Benigna.³⁰⁰ Na jejích sídlech se také šternberští příbuzní scházeli ke společnému jednání, neboť „mnohem lípeji se promluví, než se psáti může.“³⁰¹ Nejčastěji se setkávali v domě na Hradčanech, ale též na bechyňském zámku.³⁰² Václav Jiří Holický se k ní dokonce uctivě obracel jako k „přední patronce rodu našeho jednoho“, jejíž ochranná ruka měla být „příčinou všeho dalšího zvelebení.“³⁰³

Celé restituční řízení se nakonec protáhlo na více než tři léta. Ačkoliv byl první diplom vydán již v prosinci roku 1661, následovala další dlouhá jednání, protože se nevztahoval na příbuzné z holické větve. Ludmila Benigna se obracela i na samotného císaře. Protože, jak psala, „jsme však zatím [...] ve zmíněném diplomu nebyly vzpomenuy ani já, jako vdova zanechaná po někdy Františku Matyáši Karlovi ze Šternberka, ani mé dvě dcery,“ prosila o jeho přepracování, aby se vztahoval i na žijící šternberské ženy, které „se přece nemají takovou královskou milostí a restitucí těšiti méně, než ostatní z tohoto rodu.“³⁰⁴

Nejchoulostivější záležitostí bylo placení taxy za ještě jednoho dospělého představitele rodu, Štěpána Jiřího ze Šternberka (bratra Adolfa Vratislava), který neměl dostatečné prostředky na zaplacení poplatků úřadům. Vynechat ho z navrácení titulu šternberskému rodu jako celku ale nemohli. Zatímco konopišťští příbuzní považovali rozdělení Štěpánovy taxy na „sebe rovným dílem pro nemožnost jeho“ za spravedlivé, Václav Jiří Holický se bránil. Poplatků české a říšské dvorské kanceláři prý již odvedl dost dříve při svém povýšení, vmlouval se nedostatkem prostředků a popíral, že by se dříve na něčem takovém dohodli.³⁰⁵

Neustálé protahování celé záležitosti a komplikace vedly mezi šternberskými „strýci“ a „tetou“ až k emocionálně vypjatým situacím. Pocity marné a nedocené práce vyplývají z dopisu Ludmily Benigny Václavu Jiřímu Holickému, ze kterého pro ilustraci cituji delší úryvek:

²⁹⁹ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava*, s. 23.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 7.

³⁰¹ Tamtéž, s. 33.

³⁰² Tamtéž, *passim*, zejména s. 35 a 61.

³⁰³ Tamtéž, s. 41.

³⁰⁴ „Dieweilen aber (Allerenedigster Kayser, König und Herr), in erwehntem diplomate weder meiner, als nach weylandt Franzen Mathiae Carl von Sternberg hinterlassenen Wittiben, noch meiner zweyen Töchter gedacht worden und gleichwohlen nicht weniger als andere dieses Geschlechts von Sternberg solcher Kays[erliche] Gnade und restitution zu geniessen haben.“ Tamtéž, s. 31.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 63.

„Já sem tak nešťastná, že jak od V[áší] M[ilosti], tak od hraběte Vratislava místo vděčnosti, že jsem ty věci strany rodu tak pracně vyhledati dala a skrze to k tomu přivedla, že ne za nový hrabata než celej rod k restituci od prokázanýho hrabství již [osm]set let přiveden bude, v takový domnění přicházím, jako bych já tomu všemu vinna byla, že V[aše] M[ilost] v prvním diploma potažení bejti neračte; což ne mnou než odkladem V[áší] M[ilosti] guoty a že ste tak dlouho žádnej memorial J[eho] M[ilosti] Císarský podati neráčili, se stalo.

A hrabě Vratislav se taky spouzí, že tak dlouho od kanceláře české věc vypravena není. [...] Já sem včera takový slova od hraběte Vratislava slyšeti musela, že mně nad tím můj srdce splakati muselo. [...] Že za můj dobrý mínění takovou odměnu беру, bude mně to za vejstrahu víceji nětco pro společnost učiniti.“³⁰⁶

Poté, co byl ve Vídni vydán císařský diplom s pečetí ve zlatém pouzdře, se ještě přes rok čekalo na to samé od České dvorské kanceláře. I přesto, že úředníci „hrozně mnoho“ žádali „a víc než cancelář říšská,“ dočkali se Šternberkové šťastného vyřízení celé záležitosti koncem května roku 1664.³⁰⁷

5.7.1. P. Jan Tanner jako „šternberský historiograf“³⁰⁸

S počátkem snah o získání hraběcího titulu začalo Ludmile Benigně záležet na sbírání „rozdílných pamětí šternberských“ (orientovaných hlavně na předky z konopišťské rodové větve), aby mohl být „rod šternberský co nejpatrněji vysvětlen a proč k té restituci nynější páni z Šternbergka přicházejí, dobře v diplomate vyjádřeno bylo.“³⁰⁹ Za účelem doložení starobylosti a urozenosti rodu, jehož několik příslušníků tou dobou sám zpovídal a duchovně doprovázel, sepsal jezuita Jan Tanner v latině oslavný spisek *Stopy šternberské ctnosti a vznešenosti v Království českém* o ctnostech a významných činech domnělých šternberských předků. Ten byl vydán již roku 1661, kdy dva ze šternberských bratrů končili své studium na univerzitě a kdy se začalo jednat o restituci hraběcího stavu.³¹⁰ Krom toho se Tanner jako učitel Václava Vojtěcha a Jana Norberta a *praeses*³¹¹ jejich společné univerzitní teze podílel

³⁰⁶ Tamtéž, s. 33.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 8 a 37.

³⁰⁸ K tomuto označení např. P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 328.

³⁰⁹ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava*, s. 24–25 a 36.

³¹⁰ Jan TANNER, *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae in regno Bohemiae*, Pragae typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1661. (Ač zde není Tanner uveden jako autor, bývá za něho badateli považován) P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 328.

³¹¹ Termín *praeses* (v překladu předseda, správce či ochránce) znamená vedoucího a zároveň i autora myšlenek univerzitních tezí, které měli *defendenti* (žadatelé o univerzitní titul) již jen obhájit. *Praeses* také vedl jejich disputace před komisí. Termíny vysvětluje např. P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 328.

také na myšlenkové koncepci jejího grafického frontispisu.³¹² Grafika umělecky navržená Karlem Škrétou a vyrytá Bartholomäem Kilianem byla pojata v podobném duchu jako *Vestigia* (Stopy).³¹³

V Tannerově historicky orientovaném panegyriku vystupuje jako zakladatel rodu Šternberků bájný vestfálský hrabě Burchard, který se měl usadit v Čechách v dobách knížete Vratislava (v první čtvrtině 10. století), nejvíce prostoru je ale věnováno legendárnímu přemožiteli Tatarů u Olomouce Jaroslavu ze Šternberka. Ačkoliv je v činech předků mnoho smyšleného a jezuitský dějepisec jejich zásluhy zveličuje, není sám autorem historických omylů. Fiktivní šternberští předkové dávno vystupovali v rodové paměti i ve starších historických pracích. V případě zakladatele konopišťské větve Jaroslava ze Šternberka († 1290), se jedná o záměnu s jeho otcem Zdeslavem († 1265), který nebojoval s Tatary, ale s Kumány uherského krále Bély IV. roku 1253. Od Přibíka z Radenína přejal legendu Václav Hájek z Libočan.³¹⁴ Z reálných osobností P. Tanner vyzdvihuje například zásluhy Ludmilina tchána, Adama ze Šternberka, který prokázal věrnost císaři během stavovského povstání.³¹⁵

Po sepsání nepříliš obsáhlých *Vestigií* Tanner ve sbírání historických údajů a archiválií pokračoval, jak dokládá i jeho literární pozůstalost.³¹⁶ A to dokonce i poté, co ho řádové povinnosti odvedly od „šternberského poslání“ na olomouckou univerzitu.³¹⁷ Odsud psal roku 1665 mladému Ludmilinu synu Janu Norbertovi: „Já mám totiž zase nesmírně pěkný a skvělý materiál týkající se slávy nejjasnějších a mně nanejvýš milých pánů hrabat; protože sám nemám volný čas a vhodnou příležitost jej zveřejnit, zveřejním jej prostřednictvím onoho vysoce důstojného děkana [Tomáše Pěšiny z Čechorodu]“.³¹⁸

Pátrání po podrobnější historii šternberského rodu završil Jan Tanner roku 1674 latinskou rukopisnou historií rodu Šternberků, čehož se však už Ludmila Benigna nedožila. *Historie hrdinů od hvězd* patrně vznikla ve třech exemplářích věnovaných zvlášť každému ze tří bratrů, jak napovídají různé předmluvy rukopisného a tištěného vydání.³¹⁹ Tisku se tato Tannerova práce dočkala až roku 1731 v německém překladu.³²⁰ Známostou paralelou

³¹² Tannerovo pravděpodobné autorství koncepce rytiny zastává Sybille Appuhn-Radtkeová. Podle ní tamtéž.

³¹³ Složitý alegorický obsah teze a jeho souvislosti skvěle popisuje P. Maťa, *Svět*, s. 681–685.

³¹⁴ P. JUŘÍK, *Šternberkové*, s. 13 a 194.

³¹⁵ J. TANNER, *Vestigia*, s. 35–36.

³¹⁶ NK ČR, Sbirka rukopisů: *Monumenta quaedam spectantia ad familiam comitum de Sternberg*, sign. XV. C. 18. Představena výše v kap. o pramenech.

³¹⁷ Viz kap. 6.2.1.

³¹⁸ J. P. KUČERA – J. RAK (edd.), H. BUSINSKÁ – M. SVATOŠ (transl.), *Bohuslav Balbín*, s. 400. (Přeloženo autory z latinského originálu.)

³¹⁹ P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 16 a 44–45.

³²⁰ Jan TANNER, *Geschichte derer Helden von Sternen*, zu Prag bei Carl Johann Hraba, 1732. Oba tisky již zmíněny výše v kap. o pramenech.

jezuitského učitele sbírajícího historický a genealogický materiál o rodech, ze kterých pochází jeho žáci, je P. Bohuslav Balbín.³²¹

V podobném duchu jako Tannerova *Vestigia* mezitím vznikl roku 1663 ještě panegyrik neznámého, snad belgického, autora ke slavnostnímu ukončení pobytu kavalírů na lovaňské univerzitě. Oslavný tisk není jen pouhým dokladem o úspěšném absolvování studia různých věd a jeho průběhu, vyzdvihuje navíc také ctnosti bratrů a dokládá tak, že jsou hodni svých velkých předků.³²²

Neustálé vyzdvihování činů předků však bylo pro mladé aristokraty i svým způsobem zavazující – očekávalo se od nich, že se jejich příkladu budou snažit dostat, zůstanou věrní císaři a katolické víře (a z Tannerova pohledu jistě i jezuitskému řádu) a budou tak zvětšovat rodovou slávu v další generaci. „Velkou jak otcov[skejch] tak mateř[skejch] předkův vždy neproměnitelnou [...] náklonnost“ vůči Tovaryšstvu připomínala svým potomků sama Ludmila Benigna ve vlastnoručním dodatku závěti z roku 1658.³²³ Když do kodicilu vpisovala své přání, aby její synové nikdy neupustili od přízně vůči jezuitům, byť by se „jim pak třeba někdy i nějaká protivná příčina od téhož řádu vlastně stala“, [...] [neboť] pro mnohé příčiny hodno jest jim to odpustiti,“ myslela možná nejen na všechny duchovní služby činěné řádem jí, její rodině i poddaným, ale také na zmíněné Tannerovo úsilí vynaložené při sbírání podkladů pro doložení starobylosti rodu a při sestavování rodokmenu nezbytného pro restitučního řízení.³²⁴

5.8. Rezidence: galerie a knižní sbírka

5.8.1. Bechyňská galerie portrétů a Karel Škréta jako šternberský dvorní malíř

Karel Škréta pracoval ve šternberských službách již dávno dříve, než navrhoval slavnou a výše zmíněnou univerzitní tezi Ludmiliných synů, a to ve druhé polovině 40. let 17. století, kdy v jeho malířské dílně vznikaly portréty šesti velmi mladých šternberských potomků. Jako objednatelka dětských portrétů je známa především Ludmila Benigna, je však nutno připomenout, že první z obrazů zachycující nejstaršího Jana Adama ve věku asi čtyř nebo pěti je datován před rok 1645, tedy do období, kdy ještě žil Ludmilin manžel František Karel ze

³²¹ Blíže J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 117.

³²² P. PREISS – M. HORYNA – P. ZAHRADNÍK, *Zámek Trója*, s. 17.

³²³ NK Praha: Kodicil závěti z roku 1658, XV. C. 18, fol. 6r rukopisu, 2r kodicilu.

³²⁴ Tamtéž.

Šternberka.³²⁵ Jedná se tak spíše o pokračování Ludmilou ve společné iniciativě obou manželů než v realizaci čistě vlastních plánů ve vdovském období.

Portrétování dětí se rozvinulo až s barokním malířstvím, v dřívějších dobách se dětská podoba zachycovala spíše jen na epitafech v případě jejich předčasné smrti. Galerie dětských portrétů na bechyňském zámku je jednou z nejznámějších svého druhu.³²⁶ K šesti Ludmiliným dětem později přibývaly i podobizny vnoučat a dětí z dalších generací z okruhu příbuzných nebo spřátelených šlechticů.

Když se v červnu roku 1671 jeden z vyobrazených synů, Jan Norbert, sám stal otcem, ptala se Ludmila Benigna v červencovém dopisu na vnoučka, „komu je podobnej a čím; kdybych se nebála, že ho uřknou, ráda bych ho měla vymalovanýho.“³²⁷ Rodiče totiž nechávali děti zobrazovat až po překonání rizikového prvního roku života, neboť patrně přetrvávaly pověry, podle kterých příliš rané portrétování přinášelo smůlu.³²⁸

Některá díla z bechyňského souboru jsou připisována přímo samotnému Karlu Škrétovi.³²⁹ Kromě velkého plátna se slavným pastorálním portrétem českého baroka zobrazujícím dospělou Marii Maxmiliánu je to podle Martina Šandy i *Podobizna Marie Maxmiliány ze Šternberka v dětském věku*. Dále „působením Karla Škréty doprovázeného jedním nebo snad i několika tovaryši“ měly vzniknout ještě *Podobizna Jana Adama ze Šternberka v dětském věku* a *Podobizna chlapce z rodu Šternberků jako kavalíra*³³⁰ (viz obrazová příloha).

Kromě něžné soukromé připomínky dětské podoby synů, dcer a vnoučat se jednalo také o záležitost rodové paměti. Portréty Ludmiliných dětí, malovaných dále i během jejich dospívání, měly zvěčnit pro další generace členy bechyňské šternberské rodové větve, za jejíhož zakladatele můžeme považovat jejich dědečka Adama ze Šternberka.³³¹ Za zobrazováním dětí se také skrývalo zdůraznění pokračování rodu skrze mladé potomky.³³²

³²⁵ L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS, *Karel Škréta*, s. 284.

³²⁶ Z. MACUROVÁ – L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS (edd.), *Tváří v tvář*, s. 66.

³²⁷ SOA Třeboň, odd. JH: RA Paar, kart. č. 55, Dopis LBŠ jejímu synu Janu Norbertovi z 15. července 1671.

³²⁸ Blíže Z. MACUROVÁ – L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS (eds.), *Tváří v tvář*, s. 66.

³²⁹ Obrazům z bechyňské galerie se z uměleckohistorického hlediska věnovalo kromě výše citovaných mnoho dalších badatelů. Např. k dřívějšímu umístění obrazů v prostorách bechyňského zámku blíže Marie MŽYKOVÁ, *Historické sbírky Paarů a zámek Bechyně*, Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce, 3, 1999, s. 40–51; dále Táž, *Galerie dětských šternberských portrétů na zámku Bechyně*, tamtéž, 4, 2008, s. 41–44.

³³⁰ Zamyšlení nad Škrétovým podílem na obrazech nabízí studie: Martin ŠANDA, *Podobizna Marie Maxmiliány ze Šternberka v dětském věku, bechyňská dětská portrétní galerie a související otázky škrétovské portrétní malby*, in: Lenka Stolárová – Kateřina Holečková (edd.), *Karel Škréta (1610–1674). Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny*, Praha 2013, s. 177–183.

³³¹ Naznačuje též M. MŽYKOVÁ, *Historické sbírky Paarů*, s. 43.

³³² Z. MACUROVÁ – L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS (eds.), *Tváří v tvář*, s. 66.

Zakázky na zhotovení portrétů také mohly souviset s významnými milníky v životě šternberských dětí – k *Podobizně mladého lovce* z častolovického zámku představující snad Jana Norberta nebo Václava Vojtěcha ze Šternberka existuje hypotéza, že se váže k roku 1655, kdy se dospělí synové ujali správy panství.³³³ Podobně byl obraz představující jejich sestru Marii Maxmiliánu v kostýmu pastýřky pořízen buď v souvislosti s námluvami, provdáním dívky nebo jako kryptoportrét po její předčasné smrti těsně po porodu.³³⁴ Po roce 1660, pravděpodobně v souvislosti s povýšením rodu Šternberků i samotné Ludmily Benigny do stavu „vysoce urozených“ hrabat, vznikl také od některého malíře ze Škrétova okruhu její vlastní celopostavový portrét skoro v životní velikosti.³³⁵

Karel Škréta nepochybně několikrát navštívil šternberské rezidenční sídlo na Bechyni kde také Ludmila Benigna s dětmi často pobývala, než začalo její syny vázat studium k pobytu v Praze. Snad se zde malíř spolu se zámeckou rodinou účastnil pobožností v místním františkánském konventním chrámu, kde se podle Víta Vlnase malíř inspiroval renesančními náhrobníky šternberských předků v kanelované zbroji, kterou pak na svých obrazech odíval sv. Václava.³³⁶ Škrétovo jméno proniklo i do pozdější konventní kroniky, kde někdo z bratrů tomuto „německému Apellovi“ přisoudil autorství tamních oltářních obrazů.³³⁷ Podobně se Škréta traduje jako autor obrazu (ještě dávno nesvatořečeného) Jana Nepomuckého, který nechala Ludmila Benigna roku 1651 přenést od sv. Jakuba v Nepomuku do nově dostavěného kostela zasvěceného mučedníkovu patronu sv. Janu Křtiteli.³³⁸

V 50. letech 17. století nebo později vytvářel Karel Škréta pro šternberskou poručnici možná ještě dvě kresby s motivem staroboleslavského Paládia, které zde budou ještě zmíněny v souvislosti se šternberskou donací ozdobného rámu s mřížkou pro divotvorný obraz v kap. 7.3. Také tento umělec navrhoval předlohy pro ilustrace ve výše zmíněných Tannerových *Vestigiích*.³³⁹

³³³ L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS, *Karel Škréta*, s. 88–89. (Častolovičtí Šternberkové zdědili pozůstalost Václava Vojtěcha.)

³³⁴ Tamtéž, s. 280–283; Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Dvojitý portrét. Karel Škréta, Václav Plevňovský a Marie Maxmiliána Lažanská ze Šternberka*, in: Lenka Stolárová – Kateřina Holečková (edd.), *Karel Škréta (1610–1674). Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny*, Praha 2013, s. 165–175.

³³⁵ K jeho dataci a k možnosti vzniku ještě jednoho Ludmilina portrétu přímo od Škréty L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS, *Karel Škréta*, s. 86–87.

³³⁶ Vít VLNAS, *Renesanční zbroj svatého Václava, Karel Škréta a Bechyně. Črta ikonografická*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král – Rostislav Smíšek, *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 266–275.

³³⁷ „magnus artificus Carolus Scretta, Germanius Apelles“ Citaci přejímám ze své bakalářské práce: K. M. KŘEČKOVÁ, *Šternberkové, františkáni*, s. 43.

³³⁸ V. VLNAS, *Jan Nepomucký*, s. 100–101.

³³⁹ Blíže P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 327–342.

I v souvislosti s mecenátem uměleckých děl se v raném novověku mohly vdovy dostávat do určitého rozporu v tom, co se od nich očekávalo. Jejich duchovní průvodci je měli odvádět od světských marností, za něž portrétování sebe samých může být považováno. Z jiného pohledu však mohla vyobrazení ovdovělých paní fundátorek, připomínající jejich zásluhy, posloužit jako vzor druhým.³⁴⁰ Dokonce vznikala přímo od řádových malířů, jako byl například posmrtný portrét Marie Maxmiliány Hýzrlové z roku 1690. (Níže v kap. 7.2.)

Podobný rozpor se týkal i představy zařízení vdovského sídla. Krajním příkladem zásahů do jeho podoby je případ zpovědníka markraběnky Sibyly Augusty Bádenské (1675–1733), jezuity P. Josefa Mayra, který dal kolem roku 1729 spálit nevhodné obrazy ze zámku Rastatt v Bádensku. Postavy na malbách od umělců, jako byli Lucas Cranach nebo Peter Paul Rubens, považoval za příliš málo oděné a proto pokoušející pro oči urozené vdovy.³⁴¹ Na druhou stranu se od vdovy, byla-li poručnicí potomků a hlavou šlechtické rodiny, očekávalo, že bude rod reprezentovat – třeba právě zadáváním či sbíráním uměleckých děl.

5.8.2. Knižní sbírka

Kromě obrazové galerie umístěné na Bechyni vlastnila Ludmila Benigna také sbírku knih, či spíše několik nevelkých sbírek knih na různých svých sídlech. To dokládají vlastnické poznámky jako například „sum ex libris illustrissimae dominae Ludm[illae] de Sternberg“ („jsem z knih nejjasnější paní Ludmily ze Šternberka“). Ty také poukazují na malou velikost jejího knižního bohatství – kdyby se jednalo o početný soubor, byl by použit termín „ex bibliotheca“ (z knihovny). Majiteli rozsáhlých barokních knihoven byli teprve její synové.

Petr Mašek usuzuje, že „menší knižní sbírku“ vlastnil již Ludmilin manžel František Karel ze Šternberka, který se v několika tiscích objevuje v roli dedikanta.³⁴² V jeho případě však mně dostupné databáze evidují jen jedinou provenienční poznámku na italské příručce *Lettere di complimento* od Maria Renieriho, poskytující rady, jak psát zdvořilostní dopisy.³⁴³

³⁴⁰ K tématu: Ondřej HNILICA, *Tváře Františky hraběnky Slavatové*, in: Ondřej Hnilica – Irena Tobiášková – Terezie Vohralíková – Miloslav Zášková (edd.), *Památky Vysočiny*. Sborník NPÚ ÚOP v Telči, sv. 9, Telč 2019, s. 45–64.

³⁴¹ Hans Georg KAACK, *Markgräfin Sibylla Augusta. Die große badische Fürstin in der Barockzeit*, Konstanz 1983, s. 195. (Tou dobou Sibylla Augusta již nebyla regentkou za nezletilého syna.)

³⁴² Petr MAŠEK, *Příspěvky k dějinám zámeckých knihoven západních Čech. (Chodová Planá, Lázeň, Merklín, Poběžovice, Zelená Hora)*, in: Sborník archivních prací 41, 1991, č. 2, s. 511–536, zde s. 530. Například jako dedikant děl jezuity Jiřího Fera nebo nepomuckého děkana Kašpara Drauschovia. Tamtéž a výše zde v kap. 4.2. (nebo čísla Knihopisu K02094; K13900).

³⁴³ Heslo *Ze Šternberka, František Karel Matyáš, 1612-1648*, in: <https://provenio.cz/records/66d2583c-4a79-428d-8391-d7b24ff85154>, 9. 10. 2023. (Hledala jsem v Knihopisu, Databázi starých tisků Národní knihovny, v databázi Knihovny Národního muzea, BCBT a Proveniu.)

Je otázkou, jestli Ludmila Benigna po smrti Františka Karla převzala některé jeho (neoznačené) knihy nebo jestli její soubor vznikal teprve ve vdovském období života na základě knih doporučených jí zpovědníky (viz kap. 6.4.2.) Možné je obojí. Z konkrétních děl předepsaných či přímo zaslaných Ludmile Benigně páteru Godefridem Schubertem a Janem Tannerem se však mezi mně přístupnými dochovanými exempláři žádné nenachází.

Ludmilina knižní sbírka se (nejspíš jako dědictví po její smrti) rozdělila mezi její syny Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla. Z knihovny Jana Norberta se dodnes na bechyňském zámku dochovalo dohromady 146 svazků.³⁴⁴ Tamní zámeckou knihovnou Šternberků a později Paarů se badatelsky zabýval již zmíněný Petr Mašek, který píše, že přímo s Ludmiliným „podpisem se v knihovně ojediněle setkáváme.“³⁴⁵

Ve fondech Národní knihovny v Praze se nachází pět svazků, které po Ludmile Benigně vlastnil Václav Vojtěch, a jeden s provenienční poznámkou knihovny Ignáce Karla. Bibliotéky těchto druhých dvou synů na šternberských sídlech (na Zelené Hoře a ve šternberském paláci na Hradčanech) nezůstaly. Jejich osud byl (velmi zjednodušeně) takový, že knižní dědictví bezdětného Ignáce Karla se po jeho smrti nakonec celé dostalo do vlastnictví jeho staršího bratra Václava Vojtěcha. Protože ani Václav Vojtěch neměl mužského dědice, rozdělila se jeho knihovna a původní knihovna Ignáce Karla mezi Karlo-Ferdinandovu univerzitu a konvent hybernů u sv. Ambrože, který bratři Šternberkové podporovali. Po zrušení konventu putovaly knihy k antikvářům, velká část se později oklikou dostala do Strahovské knihovny.³⁴⁶

Dohledat celou rozptýlenou knižní sbírku Ludmily Benigny ze Šternberka proto nejspíš ani není možné. Lze-li na základě šesti tisků z Národní knihovny (které jí zůstaly z fondů zmíněné univerzitní knihovny) na něco usuzovat, je to, že Ludmila Benigna vlastnila především díla s duchovní tematikou. Ze čtyř latinských tisků se zde nachází žaltář,³⁴⁷ dvojí

³⁴⁴ Bohumír LIFKA, *Zámecká knihovna v Bechyni*, in: Dobroslava Menclová – Václav Vilém Štech (edd.), *Bechyně. Státní zámek a město*, Praha 1953, s. 10.

³⁴⁵ Petr MAŠEK, *Zámecká knihovna Bechyně*, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce* 1998, č. 3, s. 52–53, zde s. 52. Ke šternberské knihovně existuje strojopisný katalog Bohumíra Lifky z roku 1977, který však ex libris neuvádí. Pro pátrání po konkrétních knihách ze sbírky LBŠ by bylo třeba projít celý bechyňský fragment knihovny Jana Norberta. Za písemnou konzultaci děkuji tamní paní knihovnici Mgr. Janě Janáčkové.

³⁴⁶ Bližší k osudům knihoven Milada SVOBODOVÁ, *Příspěvek k dějinám někdejší knihovny Ignáce Karla hraběte ze Šternberka († 1700). Pokus o rekonstrukci signaturového oddělení B na základě nově nalezeného katalogu*, in: *Acta Musei Nationalis Pragae* 67, 2022, č. 1–2, s. 37–49, zde s. 37–39; P. MAŠEK *Příspěvky*, s. 530–532; Martina KULÍKOVÁ, *Šternberská knihovna*, in: Vlasta Faltysová (ed.), *Rukověť tištěných knihovních fondů Národní knihovny České republiky*, Praha 2006, s. 206–209. Zajímavé je, že se v literatuře uvádí jako místo knihovny Ignáce Karla zámek Zelená Hora, který však podle všeho patřil Václavu Vojtěchovi.

³⁴⁷ NK Praha, sign: 65 F 001752.

vypsání života a ctností příkladných jezuitů (od autorů z téhož řádu)³⁴⁸ a obrazový životopis sv. Ignáce z Loyoly s mědirytinami Wolfganga Kiliana a krátkými latinskými texty od německého jezuita P. Georga Mayra.³⁴⁹ Z knih vydaných v německém jazyce vlastnila Ludmila Benigna modlitební knížku³⁵⁰ a soubor duchovních rozjímání od theatina P. Cesara Franciottiho s názvem *Himmlischer Tischreden* (Nebeské proslovy).³⁵¹ Franciottiho cvičení byla určena k rozjímání před přijímáním Nejsvětější svátosti a po něm. Jejich konkrétní tematika se odvíjí od evangelií liturgického roku.

Podle poslední jmenované příručky měla, jak je uvedeno v jejím elogiu z roku 1677, rozjímat také Františka Slavatová. Do četby této hraběnky měly patřit kromě spisů od jezuitských autorů například také texty od sv. Augustina.³⁵² V případě knižní sbírky Ludmily Benigny ze Šternberka je zajímavá nejen její samotná existence (knižní sbírky byly pro třetí čtvrtinu 17. století i v případě urozených žen spíše vzácností), ale také to, že tato šlechtična skutečně vlastnila konkrétní tituly i literární žánry zachycené v hagiografiích ideálních vdov té doby. Viditelné známky čtení, jako například čtenářské vpisky či podtrhávání, však exempláře z Národní knihovny nenesou.

³⁴⁸ NK Praha, sign: 65 E 005503 (Heinrich LAMPARTER, *Vita et virtutes venerabilis patris Ludovici de Ponte, Societatis Iesu*, Ingolstadii 1662); NK Praha, sign: 65 E 006826 (Johannes PAULINUS, *De vita et virtutibus r[everendi] p[atris] Bernardi Colnagi e Societate Iesu libri duo*, Monacensis 1662).

³⁴⁹ NK Praha, sign: 21 J 000145 (Georg MAYR, *Vita Sancti Ignatii Loyola Societatis Iesu fundatoris*, Augustae 1639.) Tato kniha nese zmíněnou vlastnickou poznámku Ignáce Karla.

³⁵⁰ NK Praha, sign: 65 E 008776 (*Bettbuch, Deß Wolgeborenen Herrn, Herrn Ferdinand Albrechten von Hoyß, und dessen Gemahel Frauen Regina von Poplin Hoyß, geborne von Lobkowitz. An jetzt auff viler Gottseliger Personen Anhalten...*, zu Ingolstatt 1622).

³⁵¹ NK Praha: 65 E 005157/T.5 (Cesare FRANCIOTTI, *Himmlischer Tischreden. Oder Deß grossen Communion-Buchs Fünffter Theil, welches ist ein Zugab auff die Practicen der Geistlichen Betrachtungen uber die Evangelia deß gantzen Jahrs vor und nach der Heiligisten Communion*, zu Wienn 1650).

³⁵² Elogium údajně čerpal z Františčiných vlastních deníkových zápisů. Možnost četby děl v latině podotýká J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 106 a poznámka 126. (O elogiu jako o typu pramene více v kap. 7.2.)

6. Duchovní život barokní šlechtičny

6.1. Role zpovědníka u urozené ženy v 17. století

6.1.1. Role zpovědníka, svátost pokání a jezuitský řád

V 17. století v sobě úloha zpovědníka zahrnovala dvojí velmi těsně propojené poslání. Jedním z nich nadále zůstával tradiční úkol naslouchat hříchům věřícího, na místě Božím udělovat rozhřešení a určovat vhodné skutky pokání, kterými by kající mohl svou vinu odčinit. Stále podstatnější se však stávala péče o svědomí svěřence nebo farníka mimo zpověď – duchovní vedení k tomu být lepším katolíkem i člověkem. Od druhé poloviny 16. století býval zpovědník katolickými teology přirovnáván k lékaři, který uzdravuje nemocnou duši a správnou péčí se snaží předcházet jejím dalším pokleskům.³⁵³

Na nutnosti pokání ke spáse duše se shodly duchovní autority na čtvrtém lateránském koncilu roku 1215.³⁵⁴ Později byl význam a průběh zpovědi, jako jedné ze sedmi svátostí, důkladně projednáván během tridentského koncilu zasedajícího v letech 1545–1563. Tehdy se představitelé katolické církve především snažili vymezit vůči protestantskému učení (proti zpovědi a jejím významu pro spásu se stavěli hlavně kalvinisté).³⁵⁵ Aby svátost skutečně vedla ke smíření a odpuštění, má její průběh dle nařízení koncilu sestávat ze tří částí: samotnému individuálnímu vyznání se Bohu skrze kněze má předcházet opravdová lítost a touha napravit se, po něm má následovat odčinění hříchů vykonáním uloženého pokání.³⁵⁶

Ušní zpověď se pak v potridentské církvi stala, spolu se způsobem přijímání eucharistie, kultem svatých a jejich zobrazováním a očistcem, jedním z nejvýraznějších rozdílů mezi konfesemi a symbolů katolické doktríny. Dostalo se jí přirovnání k „pevnosti křesťanské počestnosti“ a katoličtí teologové si uvědomovali její velký význam jako nástroje kontroly nad lidským svědomím. Zásahy církve do duše a soukromí jednotlivce konané za účelem proměny celého společenského řádu ospravedlňovalo obecné dobro.³⁵⁷

Ačkoli vznikl ještě těsně před svoláním koncilu, je s potridentskou katolickou reformou pevně spojován jezuitský řád. Protože se jedná o řád řeholních kleriků, měly v jeho náplni velký význam kněžské povinnosti: celebrování mší, kazatelská činnost, katecheze a udílení svátostí. Úloha kazatele a zpovědníka spolu úzce souvisela, často byla svěřena stejné

³⁵³ Tyto poněkud rozdílné zpovědníkovy úlohy se spojovaly už od 15. století. P.-F. PIRLET, *Le confesseur*, s. 42–43.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 41.

³⁵⁵ Podrobněji k vývoji vnímání zpovědi v katolické církvi tamtéž, s. 41–43.

³⁵⁶ J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 110.

³⁵⁷ Blíže k tématu W. DE BOER, *The Conquest*, s. 43–45.

osobě. „Kazatel naznačil cestu k nápravě a zpovědník ji měl vést a řídit.“³⁵⁸ Jezuitské učení zastává co nejčastější zpovídání se knězi spojené s přijímáním nebo soukromé zpytování svědomí.³⁵⁹ Sám Ignác z Loyoly (1491–1556) praktikoval dokonce denní přijímání Těla Kristova, což během raného novověku ani dříve ve středověku nebylo běžné, jednalo se o možnost spíše teoretickou.³⁶⁰ Protože církev v jeho době proti tak časté praxi brojila, do oficiálních textů se dostává jen doporučení týdenního či měsíčního intervalu.³⁶¹ Tridentem bylo jako minimum stanoveno přistoupit ke svátosti smíření a k přijímání jednou ročně v době Velikonoc.³⁶²

Další významnou osobností, která se podílela na šíření tridentských reforem, byl milánský arcibiskup Karel Boromejský (1538–1584), jenž, původně pro kněží ve své diecézi, sepsal instrukce pro zpovědníky o tom, jak by svátost pokání měla probíhat.³⁶³ Podle historika Wietse De Boera měli dokonce biskupové a faráři větší zásluhy na proměně ušní zpovědi, tak aby mohla být rovnocenným protějškem protestantských forem komunitní disciplíny, než jezuitský řád působící většinou mimo farní strukturu.³⁶⁴ V jezuitském prostředí se stala klíčovou příručkou zpovědníků *Medulla theologiae moralis, facili ac perspicua methodo resolvens casus conscientiae* (Jádro morální teologie, snadným a jasným způsobem rozebírající poklesky svědomí) P. Hermanna Busenbauma z roku 1650, která systematicky probírá širokou škálu hříchů od nejlehčích po nejtěžší.³⁶⁵

Jako osobní zpovědníci evropských šlechticů i panovníků působili v raném novověku příslušníci různých řádů – často například dominikáni, františkáni, kapucíni nebo právě jezuité, kteří se v duchovních službách urozených objevují v průběhu 17. století čím dál častěji.³⁶⁶ K tomu mohlo přispívat studium šlechticů na jezuitských gymnáziích a univerzitách,³⁶⁷ ostatně Tovaryšstvo bylo tou dobou počtem členů největším řádem v českých zemích.³⁶⁸ Na výběr konkrétního duchovního průvodce (zvláště mocné osoby) měly

³⁵⁸ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 46.

³⁵⁹ J. M. HAVLÍK, *Kazatelé*, s. 126.

³⁶⁰ J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 39.

³⁶¹ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 120 a 135.

³⁶² J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 39.

³⁶³ *Avvertenze [...] ai confessori nella citta et diocesi sua* (Instrukce pro zpovědníky ve městě [Miláně] a jeho diecézi) jsou z roku 1574. P.-F. PIRLET, *Le confesseur*, s. 42; W. DE BOER, *The Conquest*, 2001, s. 45.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 44–45.

³⁶⁵ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 48.

³⁶⁶ P.-F. PIRLET, *Le confesseur*, zejména s. 78–81; J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 371–382, zde s. 375–381; Marek BRČÁK, *Působení kapucínského řádu v Čechách a na Moravě 1599–1783*, Praha 2022, zejména s. 338–346. Například Marii Maxmiliánu Hýzrlouvu zpovídal dříve dominikán, protože se s ním však – podle jezuitského líčení – hraběnka neshodovala v názoru na neposkvrněné početí Panny Marie, dala později přednost Tovaryšstvu. M. SKŘIVÁNEK, *K počátkům*, s. 92–93.

³⁶⁷ J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 122–127.

³⁶⁸ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Jesuitica*, s. 93.

kromě řádové formy spirituality vliv i nejrůznější politické a dynastické motivy. Ke kontinuitě zpovědníků ze stejného společenství přispívalo doporučení vhodných nových rádců těmi odstupujícími.³⁶⁹

6.1.2. Vztah šlechtice a zpovědníka naznačený v *Duchovních cvičeních*

Jezuitská spiritualita vychází hlavně z *Duchovních cvičení* Ignáce z Loyoly,³⁷⁰ která zakladatel řádu sepsal na základě svých postřehů poznamenaných během procesu vlastního obrácení ve 20. letech 16. století. Sv. Ignác zde nepopisuje své mystické prožitky, ale poskytuje čtenáři návod, jak exercicie konat a prožívat. Příručka také obsahuje doplňující poznámky sloužící jako návod pro duchovní, jak správně provázet cvičeními druhé.

Kompletní čtyřtýdenní cvičení by měl věřící podstoupit, když v životě koná nějaké důležité rozhodnutí, jako je například volba mezi světským a duchovním stavem, nebo třeba slib věčné čistoty. Jezuité je v 17. století podstupovali dvakrát, těsně po vstupu do noviciátu a podruhé po studiu teologie ve třetím roce noviciátu. Následně vykonávali každoročně již jen zkrácenou verzi exercicií k duchovní očištění. Kromě jezuitů je povinnost dávat i dostávat duchovní cvičení spojena také s františkánským řádem, ostatně *Meditationes Vitae Christi* (Rozjímání o životě Krista) přisuzovaná sv. Bonaventurovi měla Ignácovo dílo inspirovat.³⁷¹

Je otázkou, kolik šlechticů – a jestli vůbec – absolvovalo někdy celá měsíční cvičení.³⁷² Zkrácená osmidenní exercicia vykonával každoročně Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, jak píše Bohuslav Balbín v *Bohemia Sancta* (Svatých Čechách).³⁷³ Šlechtici se jich individuálně účastnili před významnými křesťanskými svátky, jako například mladý Lev Vilém z Kounic před Velikonocemi roku 1636 v Římě, kam zavítal během své kavalírské cesty. Kounic je tehdy zakončil generální zpovědí a dle deníkových zápisů prováděl volbu, zda nemá vstoupit do jezuitského řádu.³⁷⁴ V listopadu roku 1667 zval P. Jan Tanner Jana

³⁶⁹ Takto se střídali například dominikáni na madridském dvoře: P.-F. PIRLET, *Le confesseur*, s. 78–81.

³⁷⁰ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*.

³⁷¹ Martin ELBEL, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*, Olomouc 2001, s. 42 a 51.

³⁷² Pokud se nejednalo o šlechtice, který by vstoupil do řádu, nezdá se mi to příliš pravděpodobné. Při psaní této práce jsem žádný takový příklad nenašla.

³⁷³ J. MIKULEC, *Barokní zbožnost v Balbínově době a díle*, s. 44; J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 343; Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae, decadis I. liber IV. hagiographicus, seu Bohemia Sancta...*, Pragae, Typis Georgii Czernoch, 1682, pars secunda, s. 132.

³⁷⁴ Což si však, zdá se, přál více zpovědník P. Ferrario než sám mladý kavalír. Jiří KUBEŠ, *Dějiny každodennosti II (1500–1750). Díl I*, Pardubice 2007–2012, s. 102; František HRUBÝ – Libuše URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír. Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550–1650*, Brno 1987, s. 133.

Norberta ze Šternberka: „připravuji se na exercicie několik dní před nadcházejícími Vánoce. Nechtěl byste je dělat se mnou?“³⁷⁵ Pravděpodobně je konala i jeho matka Ludmila Benigna.³⁷⁶ Korespondence mezi ní a jejími duchovními rádci přinejmenším dokládá, že s různými prvky ze cvičení a druhy duchovních úkonů pracovali. Také se tento motiv se nachází v idealizovaných charakteristikách řádových mecenášů: „zvláště ráda rozjímalá o pravdách náboženských dle navedení sv. Ignáce“ třeba chlumecká fundátorka Marie Maxmiliána Hýzřlová.³⁷⁷

Ignaciánská cvičení by měla věřícího vést k uspořádání vlastního života tak, aby směřoval ke spáse duše. Pomocí rozličných duchovních úkonů, jako jsou ústní a vnitřní modlitby, zpytování svědomí, rozjímáním, nazírání a další, má člověk hledat své pravé místo na světě (své poslání, správný stav a povolání) a hledat a nacházet ve všech věcech Boha. Touha správně sloužit Bohu má být nadřazena vlastním zájmům a sobeckým tužbám duše. Takovýchto špatných, neuspořádaných náklonností, se má věřící pomocí cvičení zbavovat. Zároveň má být veden k tomu, aby se zlepšoval v rozlišování duchů – myšlenek a citových záchvěvů, signálů, od Krista a od ďábla, kteří svádějí souboj v hlubinách lidského srdce.

Podle Ignácových rad by duchovní průvodce měl svému svěřenci radit a vysvětlovat mu nadcházející úkony, ale jen stručně, „neboť nenasycuje a neuspokojuje duši, jestliže mnoho ví, nýbrž pocítuje-li a zakouší-li věci vnitřně.“³⁷⁸ Nesmí během exercicií duševně rozrušeného člověka nijak ovlivňovat, ale „nechat přímo jednat Stvořitele s tvorem a tvora se svým Stvořitelem a Pánem.“³⁷⁹ Jeho důležitým úkolem je sledovat, jestli a jaká hnutí jeho svěřenec v duši zaznamenává a případně mu dodávat sílu a pomáhat mu překonávat různé překážky, „jako námahy, stud, strach o světskou čest.“³⁸⁰ Během cvičení by se „toho, kdo je dostává“ neměl přímo „vyptávat ... na myšlenky a hříchy,“ ale přesto by měl být „věrně informován o rozličných hnutích a myšlenkách, které v něm vyvolávají rozliční duchové,“ aby mu podle toho volil vhodná další cvičení.³⁸¹

³⁷⁵ „Ego me dispono ad exercitia aliquot diebus ante festa Natalitia inchoanda. Placetne facere una mecum?“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 89.

³⁷⁶ O jakési pobožnosti v Praze v rámci níž konali „cvičení náboženských [...] nejvyšší purkrabí, jeho manželka a hraběnka ze Šternberků“ se zmiňuje v jednom z dopisů Františka Slavatová. (K jejím dopisům vydaným zpovědníkem níže.) J. E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 219. Mohla by zde být myšlena také Ludmilina tchyně Marie Maxmiliána (†1649), které by, protože pocházela z rodu Hohenzollernů, příslušelo označení hraběnka ještě před rokem 1661, kdy byli Šternberkové povýšeni.

³⁷⁷ Podle jezuitského historika Ivánka V. OLIVA, *Z minulosti Chlumku*, s. 212; M. SKŘIVÁNEK, *K počátkům*, s. 93. U podporovatelky telčských jezuitů Františky Slavatové píše o exerciciích např. B. BALBÍN, *Bohemia Sancta II*, s. 164.

³⁷⁸ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 8.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 13.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 10.

³⁸¹ Tamtéž, s. 110.

Měl by mu být oporou ve chvílích duchovní neútěchy a při pokoušení duše ďáblem, který chce, aby jeho našeptávání bylo „přijato a uchováno v tajnosti.“ „Odhalí-li to však [cvičící se] svému dobrému zpovědníkovi nebo jiné duchovní osobě, která zná jeho [tj. ďáblov] klamání a zloby, velice ho to souží, neboť je mu jasné, že svou započatou zlobu nemůže dokončit, poněvadž jeho zřejmé podvody byly odhaleny.“³⁸²

Knižka *Duchovních cvičení*, stejně jako celé učení sv. Ignáce, zastává individuální zbožnost i individuální přístup k věřícím. (I dnes, kdy již exercicie pro laiky probíhají převážně jako skupinový kurz, je osobní doprovázení jejich nedílnou součástí.)³⁸³ Proto sv. Ignác nabádá zpovědníky, aby průběh, rozsah a obtížnost úkonů upravili podle postavení, věku, vzdělání, schopností i podle času, který může jimi vedená osoba exerciciím věnovat. Například u „lidí prostších a ne mnoho vzdělaných“ doporučuje raději jen několik lehčích základních cvičení zejména z prvního týdne a od duchovního očekává spíše katechetickou práci.

To rozvíjí pozdější podrobný soubor doplňujících nařízení z roku 1599, vydaný za generála Claudia Aquavivy, kde se v kapitole „O různých druzích lidí, kterým se mohou dávat cvičení“³⁸⁴ upřesňuje, jak vést přímo ženy: „má se s nimi zachovávat tentýž způsob, jako s [lidmi] prostými, leda by byla některá tak dobrého úsudku, a tak schopná duchovních věcí, a měla by doma tolik volného času, aby mohla důkladně dělat [cvičení] celá nebo z větší části.“ Z obav před podezřením z příliš důvěrného kontaktu nabádá nařízení k opatrnosti a radí, „aby se rozjímání nezádávala písemně, ale slovně, aby si lidé nemysleli, že jsou to nějaké dopisy. Pokud bude užito psaní, nechť se tak stane zcela diskrétně.“³⁸⁵

V případě šlechtice nebo jiného výše postaveného člověka Ignácova příručka radí, aby se v ideálním případě po dobu exercicií vzdálil od světských starostí a od přátel do ústraní, kde by „mohl chodit denně na mši svatou a na nešpory bez obav, že by mu v tom jeho známí překáželi.“³⁸⁶ Nejen zámožnému člověku se ve druhém týdnu exercicií nabízí návod, jak by

³⁸² Tamtéž, s. 110.

³⁸³ Kolínský klášter. Centrum spirituality a duchovních cvičení, <https://www.kolinskyklaster.org/kurzy>, 26. 2. 2024.

³⁸⁴ *De variis hominum generibus, quibus dari possint Exercitia* je 9. hlavou souboru pokynů s názvem *Directorium in Exerctia...* (Směrnice ke cvičení), které jsou součástí dvoudílného *Institutum Societatis Iesu, ex Decreto Congregationis Generalis decimae quartae meliorem in ordinem digestum, auctum, ac denuo recusum*, Praeae, Typis Univesitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Iesu ad S[anctum] Clementem, 1705, Volumen secundum, s. 319–321.

³⁸⁵ „...atque ideo cum iis idem modus servari debet, qui cum rudibus, nisi esset aliqua tam bono iudicio, et ita capax rerum spiritualium, tantumque otii domi haberet, ut exacte omnia, aut majorem partem facere possit...“; „...ut non dentur meditationes in scriptis, sed voce, ne homines existiment aliquas esse epistolas. Quod si scripto utendum erit, fiat omnino discrete.“ *Institutum II*, s. 321.

³⁸⁶ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 15.

mohl „pomocí mnoha cvičení a způsobů volby, [...], uvažovat a přemýšlet o tom, jak veliký má mít dům, kolik služebnictva, jak je řídit a vést, jak je vzdělávat slovem a příkladem. Stejně tak o svém jmění, kolik z toho rozdat chudým a na jiné zbožné účely.“³⁸⁷

Kompletní *Duchovní cvičení* jsou rozdělena do čtyř částí odpovídajícím přibližně týdnům. Zjednodušeně řečeno je první část věnována očistě duše a další tři rozjímání o životě Krista, jeho utrpení, vzkříšení a nanebevstoupení ve vztahu k sobě samému. V prvním týdnu má věřící konat pokání tím, že zpytuje své svědomí – uvažuje o desateru přikázání i o svých zvláštních nedokonalostech s cílem se polepšit. V ideálním případě by měla být první část exercicií zakončena generální zpovědí s přijímáním. Pokání se v exerciciích rozlišuje na vnitřní, které znamená „lítost nad svými hříchy s pevným předsevzetím“ se žádných už nedopustit, a vnější, „jež je plodem vnitřního, vede k tomu, že se trestám za spáchané hříchy“³⁸⁸ odříkáním v jídle, spánku a pohodlí nebo nějakým tělesným trestem.

6.1.3. Vztah šlechtice a zpovědníka v jezuitských řádových ustanoveních a v praxi

Působení jezuitských kněží jako dvorních zpovědníků urozených začalo velmi brzy po vzniku řádu, protože podle jeho zakladatele sv. Ignáce má Tovaryšstvo „sloužit celé církvi – chudým i bohatým.“³⁸⁹ Jako šlechtický nebo přímo panovnický zpovědník se tak jezuita dostával do dvorského prostředí a spolu se svým svěřencem ke světským a dokonce i k politickým záležitostem pro řádového příslušníka nepřiliš vhodným. Jeho působení bylo stručně vymezeno v *Konstitucích* (Constitutiones). Přestože to předpisy nedovolovaly, světským otázkám se u dvora úplně vyhýbat nedalo. Potřeba detailněji vymezit konání duchovního rádce urozených zaznívala v řádu po celou druhou polovinu 16. století. Instrukci *O zpovědnících knížat* (De Confessariis Principum) pak vydal roku 1602 řádový generál Claudio Aquaviva.³⁹⁰

Instrukce zdůrazňuje poslušnost zpovědníka vůči Tovaryšstvu – má ideálně bydlet dál v řádovém domě a účastnit se povinností vycházejících z poslání řádu i jeho vlastních individuálních úkolů, na dvůr má chodit jen na vyzvání svým svěřencem. Dále se zde nařizuje, aby se zpovědník věnoval pouze záležitostem, „které se týkají svědomí knížete“,

³⁸⁷ Tamtéž, s. 62–63.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 35.

³⁸⁹ Citace podle: J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 372.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 372–373.

a nebyly mu jím svěřovány úkoly z veřejné sféry. To má urozený kajícíník akceptovat. Aby se předešlo nedorozumění, má se nejprve instrukce knížeti předložit a jasně vysvětlit.³⁹¹

V případě, kdy by toho vyžadovala „zbožná nutnost“, je však dovoleno některá nastavená pravidla překročit. Nařízení se také zabývá výběrem zpovědníka – podle normy si šlechtic svého zpovědníka sice vybírá podle vlastního uvážení, ale teprve ze seznamu navrženého řádovými představenými.³⁹² Kromě povolání *confessaria* mohl jezuita působit u šlechtice i jako dvorní kaplan, kazatel, nebo misionář na jeho panství. Často se tyto úlohy prolínaly.³⁹³

Neměl-li šlechtic svého stálého zpovědníka, který by ho navštěvoval na panském sídle, dojížděl ke svátosti smíření někam jinam. Například Marie Maxmiliána Hýzrllová se zpovídala v Hradci Králové při jezuitské koleji asi rok a půl mezitím, co byl její dřívější duchovní otec P. Jiří Harmann povolán do Vídně, a než roku 1668 přišli na košumberské panství misionáři P. Mikuláš Kozel, který se stal zámeckým kaplanem, spolu s P. Janem Křížulkou.³⁹⁴

V praxi samozřejmě někdy docházelo k porušování nebo obcházení řádových instrukcí. Například zpovědníci Adama Pavla Slavaty a misionáři na slavatovském dominiu, P. Wenceslaus Wrotaeus a P. Laurentius Molitor, nebyli členy telčské koleje a častěji pobývali s rodinou na telčském a jindřichohradeckém zámku nebo urozenou rodinu doprovázeli na cestách. (Z funkce misionářů však byli od stálého pobytu v řádovém domě osvobozeni.) Také si někdy mohl šlechtic „svého“ duchovního vyžádat sám nezávisle na návrhu představených – podobně na žádost Františky Slavatové udělil řádový generál dispens P. Pavlu Podhorskému, kterého si hraběnka vybrala za dvorního kazatele.³⁹⁵

Také jsou známi jezuitští diplomaté a muži politicky vlivní, jako byl například zpovědník císaře Ferdinanda II. Vilém Lamormain.³⁹⁶ V případě zpovědníků ovdovělých šlechticů se přímo o pronikání do politických záležitostí mluvit nedá. Známý jsou však případy, kdy byl zpovědník osočován z ovládnutí celého dvora vdovy, jako byl jezuita P. Josef Mayr působící u markraběnky Sibily Augusty Bádenské (1675–1733) v Rastattu nebo kapucín P. Jan Maria doprovázející hraběnku Marii Markétu z Valdštejna (1687–1728)

³⁹¹ „...quae in Principis conscientiam pertinent...“ O záležitosti politického charakteru se měl zpovědník zajímat jen jako o věci, o kterých kníže přemítá ve svém svědomí. *Institutum II*, s. 141–143. J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 373–374.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 117–118.

³⁹⁴ P. Vojtěch Haď, známý z románu Jiřího Šotoly, nahradil P. Kozla až po jeho smrti roku 1675.

M. SKŘIVÁNEK, *K počátkům*, s. 87–88, s. 92; srov. V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, s. 87–88.

³⁹⁵ J. M. HAVLÍK, *Kazatelé*, passim.

³⁹⁶ Blíže J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 374–375. Zde i další literatura.

a zasahující do chodu celé hraběcí rodiny.³⁹⁷ Na šternberském dvoře je k zamyšlení třeba Tannerův nápaditý ideový základ univerzitní teze synů Ludmily Benigny. Alegorické doporučení služeb mladých Šternberků samotnému císaři přeci jen možná až příliš přesahuje do světské sféry.³⁹⁸

6.1.4. Zpovědníci (urozených) žen v jezuitských řádových ustanoveních

Vztah členů Tovaryšstva, jak vysvěcených kněží tak laických bratrů, k ženám upřesňují různé dílčí předpisy i delší instrukce obsažené v souborné knize pokynů pro fungování řádu s názvem *Institutum Societatis Iesu* (Ustanovení Tovaryšstva Ježíšova) sestávající z textů sv. Ignáce z Loyoly a z pozdějších doplnění schválených řádovými generály.³⁹⁹ Toho, jak ženy zpovídat, rozmlouvat s nimi mimo zpověď a případně je navštěvovat, se dotýkají především *Pravidla kněží*,⁴⁰⁰ pravidla *O rozmlouvání s osobami mimo řád a o vděčnosti k fundátorům a dobrodincům*⁴⁰¹ a dvě pozdější instrukce: *Pro zpovědníky Tovaryšstva* a mladší *Pro zpovědníky a všechny kněze*, jejíž celá II. část je přímo *O navštěvování žen* (*De visitandis mulieribus*).⁴⁰² Ta upřesňuje, znovu potvrzuje a doplňuje starší pokyny.

Původní učení sv. Ignáce v přístupu k ženám nečinilo oproti mužům nijak zvláštní rozdíl a nacházelo u nich velkou odezvu, sám zakladatel řádu mnohé duchovně doprovázel a dával jim cvičení. Přesto se nakonec rozhodl ponechat Tovaryšstvo bez ženské větve, což bývá vysvětlováno nejen náročným posláním řádu a (s tím souvisejícím) nesouhlasem církve, ale i jeho vlastními „nelehkými zkušenostmi“ s vedením slabšího pohlaví.⁴⁰³ První ženskou kongregaci v duchu ignaciánské spirituality, známou jako anglické panny, prosazovala od roku 1609 dcera anglického šlechtice Marie Wardová.⁴⁰⁴

³⁹⁷ Blíže H. G. KAACK, *Markgräfin Sibylla Augusta*, s. 195–196; J. HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, s. 340–341.

³⁹⁸ P. ZELEŇKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 327–342.

³⁹⁹ *Institutum Societatis Iesu, ex Decreto Congregationis Generalis decimae quartae meliorem in ordinem digestum, auctum, ac denuo recusum. Volumen primum et secundum*, Pragae, Typis Univesitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Iesu ad S[anctum] Clementem, 1705. K jezuitským normativním textům I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo*, s. 50.

⁴⁰⁰ Uvádím rovnou překlady. *Regulae Sacerdotum*, in: *Institutum II*, s. 372–374, zde odstavce 15–19 na s. 373.

⁴⁰¹ *De communicatione cum externis et gratitudine erga Fundatores et Benefactores*, in: *Institutum I*, s. 330.

Jedná se o 7. kapitulu *Pravidel představených profesních domů* (*Regulae Praepositi Domus Professae*).

⁴⁰² *Pro Confessariis Societatis* a *Pro Confessariis et omnibus Sacerdotibus*, in: *Institutum II*, s. 186–189 a s. 208–210.

⁴⁰³ *Charakteristika řádu*, in: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, <http://www.jesuit.cz/charakteristika.php>, 23. 2. 2024; K tématu *Tovaryšstvo a ženy I*. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo*, s. 24, 220–221.

⁴⁰⁴ Tehdy kanonické právo vnímalo kongregaci jako společenství s menší závazností a přísností oproti řádu. Smělým cílem zakladatelky bylo působení řeholnic mezi lidmi, zejména ve školství, tedy mimo klauzuru; také chtěla, aby v jeho čele mohla stát žena a aby kongregace byla podřízena až přímo papeži. Obojí neuniklo

Podle Ignácových *Konstitucí*, řádové ústavy, je samozřejmě nepřijatelná jakákoli péče žen o členy Tovaryšstva; též jim není, stejně jako všem osobám z vnějšku, dovolen vstup do řádových domů a to od doby Pia V. (papežem 1566–1572) dokonce již ani s dispensem získaným od superiora.⁴⁰⁵ O povolení narušit pravidla klausury pak bylo třeba žádat samotného generála v Římě. Teprve v pozdějších ustanoveních je na ženu čím dál zřetelněji nahlíženo perspektivou dobového smýšlení jako na tvora slabšího těla i ducha a také jako na potenciální nebezpečí – ženy mohou být jak pokušením pro muže žijící zasvěceným životem tak mnohem více i příčinou nejrůznějších pomluv. Těm však ani přese všechnu opatrnost zabránit nešlo.⁴⁰⁶

Nově vysvěcení kněží proto dle instrukcí mají nejprve nejméně dva roky sbírat zkušenosti ve slyšení mužů, dříve než budou „vystaveni zpovědím žen“.⁴⁰⁷ Ty mají probíhat nejlépe v kostele ve zpovědnících s hustou mřížkou mezi knězem a kajícími. Řádová pravidla se také zaměřují na délku ušní zpovědi (*confessio*) a na její rozdíl od duchovního rozhovoru (*colloquium*): „Ti, kteří se zpovídají častěji, zvláště ženy, by se měli stručně dobrat konce a neměli by ve zpovědi mluvit o věcech, které se zpovědí nesouvisejí...“⁴⁰⁸ Je-li toho třeba pro útěchu duše, mohou pokračovat v hovoru již „ne na ohnutých kolenou“ nýbrž pohodlněji vestoje nebo vsedě někde mimo zpovědnici.⁴⁰⁹ Potřebuje-li kněz s osobou ženského pohlaví promluvit mimo svátost, má se tak stát někde na otevřeném místě, stručně a se skromně sklopenýma očima.⁴¹⁰

Členům řádu není dovoleno „ženy navštěvovat nebo jim psát, [...] leda v nutném případě nebo s nadějí velkého užitku, to ať se však nedovoluje nikomu než mužům velmi zkušeným a obezřetným.“⁴¹¹ Takové pro tuto zvláštní službu určuje jejich představený, superior. Žádný kněz se nemá na návštěvu ženy k ní domů vypravit sám, měl by ho doprovázet *socius*, nevysvěcený tovaryš. Tento společník má za úkol setrvat, „dokud bude kněz mluvit se ženami, [...] na takovém místě, odkud na ně uvidí, ale neuslyší [věci], které se

pozornosti inkvizice. Do Českých zemí se anglické panny dostaly až v polovině 18. století. Na literaturu odkazuje Martina KODÝDKOVÁ, *Česká provincie Congregatio Jesu a její proměny ve 20. století se zaměřením na její působení ve Štětí*, Brno 2005.

⁴⁰⁵ *Institutum II*, s. 266; heslo *Feminae*, in: Index Generelis in omnes partes Instituti Societatis Iesu, tamtéž, nestránkováno. Papežovo nařízení se týkalo i jiných řádů, usiloval o přísnější kontrolu řeholí potridentské církve.

⁴⁰⁶ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo*, s. 220–221.

⁴⁰⁷ „antequam ad mulierum Confessiones exponantur, occupentur virorum Confessionibus audiendis“, *Institutum II*, s. 186.

⁴⁰⁸ „Eos, qui crebrius confitentur, maxime feminas, breviter expediant, nec de rebus ad Confessionem non pertinentibus in Confessione loquantur.“ *Institutum I*, s. 373.

⁴⁰⁹ „non flexis genibus“, *Institutum II*, s. 186.

⁴¹⁰ *Institutum I*, s. 373; srov. *Institutum II*, s. 209.

⁴¹¹ „Mulieres invisere, aut ad eas scribere, nisi in necessitate, aut cum spe magni fructus, Nostros non sinat: nec hoc quidem permittat nisi viris valde probatis et prudentibus.“ *Institutum I*, s. 330.

sluší, aby zůstaly tajné.“ Kdyby to však dispozice místa nedovolovala, může zpověď či duchovní rozhovor probíhat v soukromí v jiné místnosti, zpovědník má v takovém případě ovšem dbát, „aby dveře nebyly zavřené ani místo tmavé.“⁴¹² Přítomnost *socia* se doporučuje při návštěvách všeho druhu, tedy i mužů, leda by v tom bránilo kajícího povolání vyžadující zachovat tajemství nebo jen „samotná zdvořilost“, což asi mohl být i případ urozených dobrodinek řádu.⁴¹³

To, že pravidlo o přítomnosti druha možná nebylo vždy důsledně zachovááno, naznačují opakovaně vydávané předpisy vyzývající k jeho dodržování.⁴¹⁴ Podle nich má o jakémkoliv porušení spravit superiora jako svědek návštěvy *socius* a nedůsledný kněz má být z posláni zpovídat ženy odvolán. Dokonce mu hrozí posouzení, zda bude vůbec v Tovaryšstvu nadále ponechán.⁴¹⁵

Možnost návštěv věřících žen u nich doma neplatí rovnou měrou pro všechny, pro tuto zvláštní službu (*officium*) mají být splněny tři podmínky: mělo by se jednat zaprvé o „osobu urozenou a přední“, zadruhé o osobu „neobyčejně zasloužilou o Tovaryšstvo“ – takovým totiž návštěvy ani nelze bez urážky odeprít – a naposledy je také třeba, aby manžel a příbuzní navštěvované osoby věřili, že je jí tato služba „spíše milá než odporná.“⁴¹⁶ Tyto privilegované dámy má určovat provinciál po poradě s konzultory a po vizitaci jednotlivých kolejí a uvážení zásluh jejich dobrodinek. Nadbytečné návštěvy žen, které pro učené teology mohou znamenat akorát „ztrátu času i ducha“ má provinciál zakázat.⁴¹⁷

Jezuitské fundátorky Františka Slavatová, Ludmila Benigna ze Šternberka a Marie Maxmiliána Hýzřlová tyto podmínky splňují. Zvýhodňování na první pohled majetných aristokratek a „naděje na velký užitek“ (kde se nabízí otázka jestli pro svědomí duchovní dcery nebo spíše pro stavební záměry Tovaryšstva) mohou při určité intepretaci vést

⁴¹² „...quamdiu cum feminis Sacerdos loquetur, eo in loco erit, unde videre eos, sed non quae secreta esse oportet audire possit...“; „...curet omnino Sacerdos, ne ostium sit clausum, nec locus obscurus.“ Tak nařizuje 18. z *Pravidel kněží* (*Regulae Sacerdotum*), na které se odkazují všechna pozdější doplnění. *Institutum I*, s. 373; srov. *Institutum II*, s. 131, 187 a 210.

⁴¹³ „urbanitas ipsa“ *Institutum II*, s. 210. Tovaryš doprovázel všechny jezuitské kněží při posláni mimo koleje. O košumberském *sociovi exeuntium* Janu Křížulkovi Jiří M. HAVLÍK, *Šotolovo Tovaryšstvo Ježíšovo. Několik nesmělých poznámek historika k jednomu románu*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Jiří M. Havlík – Zdeněk Hojda (edd.), *Amicitiae vinculum potens et praevalidum. Vějíř pohledů do náboženského a kulturního života barokní společnosti k počtě Ivany Čornejové a Marie-Élizabeth Ducreux*, Praha 2022, s. 317–325, zde s. 319.

⁴¹⁴ Např. úvodní odstavec pokynů *O navštěvování žen*. *Institutum II*, s. 208.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 187. O vzájemném dohledu a podávání zpráv představeným I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo*, s. 55, 58.

⁴¹⁶ „...persona Nobilis et primaria, ...bene merita non vulgariter de Societate, ...gratum potius quam odiosum...“ *Institutum II*, s. 122, 187–188.

⁴¹⁷ „magna temporis et spiritus iactura“, tamtéž.

k představě zpovědníka tajně pověřeného využíváním bohaté vdovy ve prospěch řádu podobně jako v Šotolově románovém zpracování.⁴¹⁸

Ostatním, níže postaveným, se má dostat duchovních služeb v kostele.⁴¹⁹ Zřetel na sociální gradus kajícníků a na pověst a dobré jméno Tovaryšstva zaznívá v *Institutu* na více místech. Nařízení, aby kněží nenavazovali „větší důvěrnost, než se sluší“, platí především pro zpovědníky žen chudých.⁴²⁰ Instrukce *O navštěvování žen* zdůrazňuje právo každého věřícího vyznávat se i jiným zpovědníkům nebo svého duchovního průvodce změnit. Samotný zpovědník by se měl vyvarovat „lpící náklonnosti“ ke své svěřenkyni, v případě, že by se tak dělo, „bude třeba určit jí jiného [...] a postarat se, aby ji od sebe ten předchozí pustil.“⁴²¹

Jezuitský kněz má dbát „nedotknutelné pečeti“ svátosti smíření a poznatky nabyté skrze zpověď nemá využívat mimo ni, a to ani k duchovního vedení svého svěřence, přestože to někteří jiní teologové naopak doporučují. Ledaže by si to kajícník sám přál.⁴²²

6.1.5. Ideál katolické vdovy v době baroka

Jedním z úkolů osobního zpovědníka je vedení svého svěřence k dokonalosti v duchovních hodnotách odpovídající jeho stavu. Jaký byl ideál ovdovělé ženy a matky v českém i v celoevropském prostoru 17. století?

Katoličtí i reformě smýšlející intelektuálové se od středověku shodují na tom, že křesťanská vdova by měla být střídmá a zdrženlivá vůči světským radovánkám, měla by dbát na duchovní i mravní čistotu a sloužit Bohu více, než mohla dříve v manželství. Vyzdvihovaná vdovská čistota je však podle Erasma Rotterdamského pravou ctností teprve tehdy, je-li dodržována dobrovolně.⁴²³ Zatímco dříve byl vdovský stav oproti panenskému považován za nevratně poskvrněný předchozím životem v manželství,⁴²⁴ Erasmus počátkem

⁴¹⁸ O různých pomluvách a očerňování jezuitů I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo*, s. 216–234, zde s. 219.

⁴¹⁹ *Institutum II*, s. 187–188.

⁴²⁰ „Ne Confessarii [...] majorem quam deceat familiaritatem contrahant.“ *Institutum II*, s. 209; srov. *Institutum I*, s. 373.

⁴²¹ „adhaerens affectus“; „... alium ei Confessarium designare oportebit; curareque, ut prior illam a se dimittat.“ *Institutum II*, s. 209. Možnost změny zpovědníka je také ve výše zmiňované instrukci *Pro zpovědníky knížat*. Tamtéž, s. 143.

⁴²² „huius Sacramenti inviolabile sigillum“. K tomu vydal generál P. Claudius Aquaviva instrukci *De notitia habita per Confessionem* (O poznatcích nabytých skrze zpověď), *Institutum II*, s. s. 190–191; s. 126.

⁴²³ Blíže P. KRÁL, *Vdovy*, s. 142–145.

⁴²⁴ K pohledu církve 11. století na vdovy na příkladu listů italského kardinála Petra Damianioho: Kateřina ČADKOVÁ, *Žena v rukou kazatelových*, in: K. Čadková – M. Lenderová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 451–456, zde zejména s. 456.

raného novověku oceňuje právě zdrženlivost vdov, která se po poznaných světských rozkoších zachovává obtížněji než předtím ve stavu panenském.⁴²⁵

Podobné pohledy na vdovu se však nachází již u antických autorů a v Bibli, z níž pozdější evropští myslitelé vycházeli.⁴²⁶ Ve Starém zákoně samotný Bůh vystupuje jako „ochránce vdov, otec sirotků,⁴²⁷ kteří jsou ještě společně s přistěhovalci těmi nejzranitelnějšími.⁴²⁸ Kromě prikazování jejich ochrany hmotné a právní se objevuje i motiv poskytování nehmotné útěchy vdovám v jejich bídném stavu.⁴²⁹ Nový zákon navíc popisuje, jak by se taková žena měla ideálně chovat a smýšlet: „Skutečně opuštěná vdova spoléhá na Boha a dnem i nocí setrvává v prosbách a modlitbách. Ta, která si užívá, je ale mrtvá zaživa.“⁴³⁰

Zatímco ve středověkém českojazyčném prostředí se užívá termín *věrné vdovství*,⁴³¹ v raně novověkých textech se objevuje kontrast vdovy pravé a nepravé – té, která využívá nabytou svobodu po ztrátě hlavy rodiny ke světským radovánkám. Tak je tomu i ve spisku pražského faráře Jana Hertvicia *Vdovství křesťanské ku potěšení všech ovdovělých...* z roku 1619.⁴³² Hertvicius připomíná mnohé vzory biblických žen, jako třeba prorokyni Annu, jenž podle Nového zákona po celý vdovský život „nevycházela z chrámu a dnem i nocí sloužila Bohu posty a modlitbami.“⁴³³

Katolická religiozita potridentské doby navíc zdůrazňovala také příklady současných zbožných žen, které měly stát vzorem druhým. Autory glorifikujících životopisů často bývali jezuité popisující příkladný život svých patronek. V prostředí zemí Koruny české mezi ně patřily například zakladatelka pražské novoměstské koleje Marie Maxmiliána ze Šternberka (tchyně Ludmily Benigny) nebo podporovatelka telčských jezuitů Františka Slavatová, které P. Bohuslav Balbín zahrnul do svého spisu *Bohemia Sancta* (Svaté Čechy) mezi osobnosti

⁴²⁵ P. KRÁL, *Vdovy*, s. 143.

⁴²⁶ S vnímáním ženy nejen u církevních otců, ale i v římském a židovském světě pracovala Linda BENDOVIČOVÁ, *Žena v dobách pozdní antiky a raného křesťanství. Panna, manželka, vdova*, Praha 2021.

⁴²⁷ Žalm 68, 6. Na tomto místě se nesnažím o důkladný rozbor Bible, chtěla bych jen poukázat na tradici některých motivů, které prostupují i pozdější pohledy na ženy-vdovy v 17. století.

⁴²⁸ Jen pro příklad: Exodus 22, 21–23; Deuteronomium 10, 17–19; Tamtéž 24, 17–22; Tamtéž 26, 5–10; ale i jinde napříč textem.

⁴²⁹ „Snášela se na mě žehnání umírajících, vdově jsem vrátil radost do srdce.“ Job 29, 13; také Job 30, 16.

⁴³⁰ 1. Timoteus 5, 5–6.

⁴³¹ Ke středověkému pojetí ideálu urozené vdovy Božena KOPIČKOVÁ, *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*, in: K. Čadková – M. Lenderová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 223–240.

⁴³² Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008, s. 310–382, 385 a 531–534.

⁴³³ Lukáš 3, 36–37. Srov. J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé*, s. 347–349. Literatura ke „katalogu exemplárních biblických vdov“ tamtéž, s. 532.

s pověstí svatosti, avšak oficiálně nekanonizované.⁴³⁴ O Františce Slavatové vzniklo po její smrti rovnou několik hagiografických děl, nejvýraznějším je o něco pozdější *Praecellens viduarum speculum* (Vynikající vdovské zrcadlo) z pera Františčina zpovědníka P. Bartholomaea Christelia.⁴³⁵

Zmiňované Balbínovy *Svaté Čechy* vyšly až roku 1682, tedy deset let po smrti Ludmily Benigny ze Šternberka, a Christeliovo zrcadlo ještě později, přesto však v katolickém prostředí zřejmě prostupovaly stejné myšlenky a nároky na ctnostný život celou druhou polovinu 17. století.⁴³⁶ Podobné morální zrcadlo patrně nastavoval Ludmile Benigně zpovědník P. Godefrid Schubert ve svých rukopisných dílech *Mater* (Matka) a *Vidua* (Vdova), jejich přesný obsah však bohužel neznám, protože se nejspíše nedochovala.⁴³⁷

Barokní autoři chválí – nejen u vdov, ale u všech příkladně žijících katolíků – velké množství vnějších pobožných úkonů, které však mají být konány s upřímností a mají svědčit o hlubokém vnitřním zanícení. Mezi ně patří časté modlitby, návštěva mší, častá zpověď a přijímání. Dále je vyzdvihována duchovní četba, úcta ke kultům katolických světců, účast v náboženských bratrstvech, pokora, štedrost spojená s rozdáváním almužen a s podporou církve, katolická výchova dětí a příprava k tzv. dobré smrti.⁴³⁸ *Ars moriendi* by mělo prostupovat celý život člověka, u vdov je však tento prvek poněkud zesílen apelem na věčné vdovství, kdy se smrt stává již jen jedinou možnou změnou stavu.

Druhý sňatek po smrti manžela nebyl z duchovního hlediska výslovně odmítán, zejména v případě mladých žen. Zachování čistoty sice bylo již v antickém myšlenkovém prostředí více ceněno, podle apoštola Pavla ale ještě záleží na tom, jakými dary (například jak silnou vůlí) byl člověk od Boha obdařen. Vdovám slabým doporučuje uzavřít další sňatek, který by je uchránil před hříchem a před následným trápením v pekelných plamenech. Pro vdovy, které se rozhodly zasvětit Bohu, však již další sňatek možný není.⁴³⁹

⁴³⁴ Jiří MIKULEC, *Barokní zbožnost v Balbínově době a díle*, in: Václav Chroust – Zdeňka Buršíková – Karel Viták (edd.), *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti. Bohuslav Balbín a jeho doba. Barokní jezuitské Klatovy 2014 – sborník příspěvků*, Klatovy 2014, s. 34–47, zde s. 42–43.

⁴³⁵ Bartholomeus CHRISTELIUS, *Praecellens viduarum speculum. Fürtrefflicher Wittiv-Spiegel*, zu Brünn bei Franz Ignatio Sinapi, 1694. O významu a rozšíření tohoto životopisu svědčí český zestručněný překlad z 19. století: J. E. KYPTA, *Zrcadlo*. Originální pramen rozebírá Jiří M. HAVLÍK, *Das Buch „Praecellens viduarum speculum“ von Bartolomäus Christelius*, in: Jiří M. Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollermann (Hgg.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter. Referate der gleichnamigen Tagung in Telč vom 24. bis 26. September 2018*, Prag und St. Pölten 2019, s. 186–212.

⁴³⁶ K evropské raně novověké literatuře o vdovách J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ s. 532.

⁴³⁷ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 56. K osudům Ludmiliných knih více v kap. 5.7.

⁴³⁸ J. MIKULEC, *Barokní zbožnost*, s. 43–46.

⁴³⁹ Pohledy na manželství, tedy i na otázku dalších manželství vdov, v antické, starozákonní, novozákonní i patristické tradici popisuje Pavel KORONTHÁLY, *Klement Alexandrijský a Tertullianus. Výzva k čistotě*, Praha 2013, s. 8–22.

O tom, že by Ludmila Benigna ze Šternberka měla skládat slib věčné vdovské čistoty či naopak uvažovala o dalším sňatku, se mi v pramenech nepodařilo nic dohledat. Nový sňatek však s velkou pravděpodobností z materiálních i společenských důvodů až do dospělosti synů nepřipadal v úvahu (viz kapitola 4). K takovému rozhodnutí mělo dojít až po náležité duchovní přípravě a důkladném rozvážení. Pro ilustraci cituji z Kypťova překladu, jak podle Bartoloměje Christelia probíhalo rozhodování o složení vdovského slibu čistoty u jeho svěřenkyně Františky Slavatové, jejíž příběh vnímám jako určitou paralelu k osudu Ludmily Benigny:

„Chceme-li něco důležitého podniknouti, vždy dobře jest s přítelem, nebo s nějakým moudrým člověkem o tom se poraditi, proto také Františka, majíc důvěru ve svého zpovědníka, napsala [...] příčiny, pro které by vdovou ostati měla a odevzdala mu je se žádostí, že by ráda slib vdovské čistoty složila. Tento, ačkoli úmysl Františčin v duchu schvaloval [...] předce tomu nesvolil, obávaje se, aby Františka později toho nelitovala...“⁴⁴⁰ Duchovní rádce chtěl dopřát dosud „mladé a přitom bohaté“, šestatřicetileté ženě více času na rozmyšlenou a chtěl vyzkoušet, jak ob stojí v pochybách a různých pokušeních.⁴⁴¹ Ke slibu neposkvrněného vdovství tak došlo teprve druhý rok po manželově smrti, jak víme z Christeliova idealizovaného životopisu hraběnky.⁴⁴²

K poněkud kvapnému a potom nějakou dobu želenému zaslíbení se Bohu mělo dojít u košumberské paní Marie Maxmiliány Hýzrlové. V jejím případě to podle jedné z verzí přispělo k odměřenosti a následnému rozloučení se se zpovědníkem P. Jiřím Harmanem, který jí takové rozhodnutí radil.⁴⁴³ Pro složení slibu věčné čistoty máme ale také mnohé doklady ze dřívějších dob; složila a druhým sňatkem s Přemyslem Otakarem II. ho porušila například Markéta Babenberská (asi 1204–1266).⁴⁴⁴

Přestože byly oslavné životopisy vydány jen o několika výjimečných ženách, patrně se v jezuitském prostředí podobně uctivě mluvilo o všech významnějších řádových dobrodinkách,⁴⁴⁵ a to i za jejich života. „Nejjasnější paní Ludmila se nemusí bát pekla, je

⁴⁴⁰ E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 82.

⁴⁴¹ Z dnešního pohledu se těžko posuzuje, jak mohli vnímat stáří ženy a vhodný věk pro druhý sňatek lidé kolem poloviny 17. století. Zde cituji ze *Zrcadla*, jak vidělo ovdovělou hraběnku Slavatovou její okolí. Tamtéž, s. 86.

⁴⁴² 31. července 1647. J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 89.

⁴⁴³ M. SKŘIVÁNEK, *K počátkům*, s. 87–88. Jednotlivé verze si protirečí, ačkoliv čerpají ze stejného pramene (z Jelínkových dějin košumberské rezidence). Podle V. Olivy složila hraběnka slib „na den narození Panny Marie roku 1667 po dlouhé úvaze a zrazování (!) svého zpovědníka Mikuláše Kozla (!)“. V. OLIVA, *Z minulosti Chlumku*, s. 74.

⁴⁴⁴ B. KOPIČKOVÁ, *Ideální modely*, s. 231.

⁴⁴⁵ „Ctnosti Kateřiny Zoubkové mi Vaše Ctihodnost popsala.“ („Katharinae Zoubkianae Virtutes R[everentia] V[estra] mihi perscribat.“), vyjmenovává P. Tanner v jednom z bodů dopisu o různých historických faktech, knihách a jejich dostupnosti adresovaném jakémusi jezuitskému historikovi [?]. Zmiňuje zde též životopis Marie

vyvolená. [...] [Za ni] se nemodlím, neboť jsou v Praze jiní, kteří to potřebují více než ona“, napsal údajně o paní ze Šternberka její zповědník P. Nicolas Lancicius svému budoucímu nástupci v této službě.⁴⁴⁶ (Mluvit o někom jako o „vyvoleném“ je v jezuitském prostředí, odmítajícím predestinaci, zvláštní).⁴⁴⁷ Podobně si jezuité psali o příkladných vlastnostech Františky Slavatové.⁴⁴⁸

Maxmiliány z Hohenzollernu od P. Nerichera [?]. NK Praha: XV. C. 18, Koncept dopisu Jana Tannera neznámému jezuitovi, nedatováno, fol. 32v–33v. Kateřina Alžběta Zoubková ze Zdětína a Habrovan odkázala jezuitům značné jmění pro stavbu koleje v Kroměříži. Kateřina DAŇKOVÁ, *Jezuité v Uherském Hradišti*, Praha 2011, s. 13.

⁴⁴⁶ „Illustrissima d[omina] Ludmilla non timeat infernum; est electa [...] Pro illustrissima d. Ludmilla non oro; sunt enim Pragae alii, qui magis indigent, quam illa.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 53.

⁴⁴⁷ I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 38.

⁴⁴⁸ Blíže: J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 91.

6.2. Ludmila Benigna ze Šternberka jako duchovní dcera jezuitů

6.2.1. Zpovědníci, důvěrníci, kaplani, misionáři a další jezuité v blízkosti bechyňských Šternberků. Představení osobností

Prvním doloženým a jménem známým Ludmiliným zpovědníkem byl polský misionář P. Mikołaj Łeczycký (1574–1653, latinizovaně Nicolas Lancicius, počeštěně Mikuláš Leczycký), který byl vyslán do české provincie roku 1635.⁴⁴⁹ Paní ze Šternberka si ho „vybrala [...] za otce své duše“ prý proto, že již tehdy byl „blízek pověsti svatosti a mnohá duchovní dobrodiní od něho [byla] přijata“.⁴⁵⁰ Leczycký byl také „vybrán [za] důvěrníka od těchto nejjasnější paní [příbuzných]: dcery, manžela, bratra, sester a potomků.“⁴⁵¹ Přesné rozmezí let, kdy Lancicius u rodin Šternberků a Kavků z Říčan působil, není známo,⁴⁵² spadá mezi roky 1635 a 1642, kdy odešel zpět na území Polsko-litevské unie. Tento konvertita od kalvinismu proslul jako uznávaný autor duchovních děl,⁴⁵³ která později využíval k formování Ludmily Benigny jeho žák a druhý známý šternberský zpovědník P. Schubert.

Jezuita slezského původu P. Godefrid Schubert (asi 1615–1661) je ve službách své vrstevnice doložen od druhé poloviny 40. let 17. století. K jeho výběru možná přispělo, že tou dobou působil v Praze v profesním domě na Malé Straně a není nemožné, že ho jako svého nástupce doporučil právě Lancicius.⁴⁵⁴ Pro rok 1646 mu byla v řádovém katalogu určena úloha zpovědníka několika osob vně řádu (*confessarius externorum*).⁴⁵⁵ Korespondence naznačuje, že kromě Ludmily Benigny a snad i její rodiny mohl mít na starost též svědomí knížete Gundakara z Lichtenštejna (1580–1658); přinejmenším jeho moravskokrumlovský

⁴⁴⁹ Blíže k němu: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Petra HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši. Katalog výstavy*, Praha a Telč 2020, s. 350, autorem medailonku Hedvika KUCHAROVÁ; srov. heslo *Lancicius, Nicolaus, SJ, 1574–1652*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000151301>, 4. 4. 2024.

⁴⁵⁰ Jak píše jeden z jeho nástupců v této službě Tanner. „...diligebit tampiam Patrem Animae suae...“; „...quod [?] propter opinionem sanctitatis, et multa ab eo spiritualia beneficia accepta...“ NK Praha: XV. C. 18, Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], fol. 62r–62v, zde fol. 62r.

⁴⁵¹ „...qui etiam diligebatus intimum ab eisdem Ill[ustrissi]mae D[omi]nae Herula [?] et Marito, Fratres [škrť] Sororibus et agnatibus“, tamtéž.

⁴⁵² Možná by více vypověděly řádové katalogy z římského archivu Tovaryšstva.

⁴⁵³ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč*, s. 350.

⁴⁵⁴ K Lanciciovu působení u Šternberků a jeho korespondenci se Schubertem: V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jezuitů*, s. 53. Měla-li Ludmila Benigna nějakého osobního zpovědníka mezitím prameny neosvětlují. Schubert byl sice vysvěcen na kněze již roku 1642, podle řádových předpisů však mohl zpovídat ženu až po dvou letech praxe (viz kap. 6.1.4.).

⁴⁵⁵ Heslo *Schubert, Godefridus, SJ, ?1615–1661*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000132589>, 15. 4. 2023; Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 28.

dvůr navštěvoval, získal zde třeba také exotické dary pro svou šternberskou duchovní dceru.⁴⁵⁶

S Ludmilou Benignou zůstal v písemném i osobním kontaktu po deset let, dokonce i poté, co byl přesunut do Znojma. K Lichtenštejnům do Krumlova to odtud bylo blízko, návštěvy Šternberků v Čechách však od té doby omezovala vzdálenost, možnosti cestování i to, že na delší cestu se zpovědník nemohl vypravit kdykoliv. Musel v koleji dostát svým povinnostem, zvláště, když třeba jeho spolubratry provinciál „poslal na misie [...] a není nikdo, kdo by mě zastupoval,“ jak vysvětloval Schubert roku 1654 paní Ludmile. Někdy se jezuité dostávali do rozporu mezi povinnostmi řeholníka a povinnostmi osobního zpovědníka, který v nutných případech nemohl nevyslyšet prosbu o setkání.⁴⁵⁷ Ve stejném listu se Schubert radil: „Je otázka, jestli mám přijet přímo ze Znojma do Bechyně dostavníkem nebo jestli mě bude chtít Vaše Milost dát vyzvednout s doprovodem. Dostavníkem bych jel až do Bechyně nerad, neboť se mu musí zaplatit za čekání.“⁴⁵⁸

Po roce 1655 mizí vzájemná korespondence. Možná na Schuberta čekala jiná povolání spojená s přesunem na nové místo. O tom, že „P. Godefrid, čehož jsám o sebe tajiti chce, do Brna se dostatí má, leč by ještě zatím nějaká proměna se stala,“ v předstihu informoval Ludmilu Benignu ze Šternberka rektor znojemské koleje.⁴⁵⁹ V Brně tento jezuita, podobně jako již dříve, nadále působil jako chrámový zpovědník a zpovědník svých spolubratrů.⁴⁶⁰

Jako šternberského duchovního průvodce ho nahrazuje P. Jan Bartoloměj Tanner (1623–1694). Jeho první doložený písemný kontakt s urozenou vdovou je z roku 1656, kdy jezuita ještě pobýval v Telči, kde skládal třetí řádové sliby.⁴⁶¹ Na tomto listu se Jan Tanner ještě podepisuje, v dalších listech se objevuje již jen „servus in Christo“ beze jména, což svědčí o důvěrnějším písemném styku. Na ztotožnění Tannera s „neznámým tím páterem“⁴⁶²

⁴⁵⁶ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 56 a 63.

⁴⁵⁷ K tomu viz Tannerův dopis z 2. září 1656, zejm. poslední odstavec. Tamtéž, s. 245–246.

⁴⁵⁸ „...auf die mission geschicket [...] vndt niemand ist, der meine stell vertrete...“; „Iz ist die frage, ob ich gerad zu von Znaim auss mitt ainem landkotschen auf Bechin soll kommen oder ob Ihr G[naden] mich mitt ainer fuhr von Neuhauss wollen ab hollen lassen. Ainen landkotschen bies auf Bechin wolt ich nicht gern haben, dan man müste ihm warttgelder geben; ...“ Tamtéž, s. 59. Do Jindřichova Hradce vedla linka, v Bechyni by na něj patrně dostavník musel čekat dokud nevykoná návštěvu. Přespat na zámku podle regulí bez dispensu nemohl. Předpokládám, že přenocoval v jindřichohradecké koleji.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 60. Byl jím tehdy P. David Steidelman. Jeho přípisek poukazuje na rektorovu kontrolu nad korespondencí šlechtice se svým zpovědníkem z koleje.

⁴⁶⁰ „confessarius templi“; „confessarius secundus nostrorum“. Heslo *Schubert, Godefridus, SJ*.

⁴⁶¹ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 245–247.

⁴⁶² Tamtéž, s. 73.

z anonymních dopisů se badatelé shodují,⁴⁶³ jeho autorství věrně usvědčuje i rukopis (viz obrazová příloha).

O tomto plzeňském rodákovi je sice známo více životopisných údajů,⁴⁶⁴ v popředí však stojí zatím jeho literární činnost sestávající především z hagiografických a historicko-panegyrických děl. Řádové prameny zachycují funkce, které v životě zastával, ale jejich náplň není vždy úplně objasněna.⁴⁶⁵ V jeho případě se v pramenech neobjevuje přímo funkce zpovědníka (*confessarius*) Ludmily Benigny; v jednom z dopisů z pozdější doby je označen jen jako „největší důvěrník“ (*consciis*) hraběňčiných ctností,⁴⁶⁶ sám sebe jejím důvěrníkem jmenuje též (avšak jiným termínem: *intimus*).⁴⁶⁷

K navázání užších vazeb mezi Šternberky a P. Tannerem došlo následujícího roku 1657, kdy se dva starší Ludmilini synové, Václav Vojtěch a Jan Norbert, přihlásili ke studiu filozofie na pražské univerzitě.⁴⁶⁸ I čtyřiatřicetiletý Jan Tanner byl přesunut do Prahy, kde měl působit jako profesor etiky. Tehdy mu také řádoví představení určili pro následující rok zvláštní poslání nazvané jako „Missio Sternbergica“.⁴⁶⁹ Krom toho mu byla svěřena úloha vychovatele šternberských bratrů i jejich spolužáka, pozdějšího pražského arcibiskupa Jana Fridricha z Valdštejna. Tanner tak působil jako jakýsi průvodce chlapců univerzitním studiem.⁴⁷⁰ Po skončení studií zůstali Tannerovi svěřenci se svým učitelem a zpovědníkem v kontaktu celý život.⁴⁷¹

Sepětí se šternberskou rodinou narušilo Tannerovo přesunutí do Olomouce, kde působil v letech 1664–1672. Dvakrát ještě urozenou rodinu navštívil o prázdninách, ale od té doby, od roku 1666, jak sám píše: „samotnou paní Ludmilu, která mi neřekla, že se [ke] smrti změnila, jsem již více neviděl.“⁴⁷² Z tohoto období se dochovaly jen dopisy adresované jejím

⁴⁶³ J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 118–119, poznámky 8 a 10; P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 340, poznámka 10.

⁴⁶⁴ J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 28–34 a passim.

⁴⁶⁵ Týž, *Zpovědníci*, s. 381.

⁴⁶⁶ „...magnarum ipsium virtutum [...] maxime consciis“, ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95, Dopis Jana Norberta ze Šternberka Janu Tannerovi z 20. července 1672 (1. strana).

⁴⁶⁷ ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95, Dopis Jana Tannera bratrům ze Šternberka, nedatovaný opis, tužkou připsáno jako jméno odesílatele Jiří Weiss (1. strana).

⁴⁶⁸ Rok 1657 uvádí J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 118. Chlapci, kteří končili studium roku 1661, by tak tříletou filosofii studovali pět let, což však nebylo nijak neobvyklé.

⁴⁶⁹ Heslo *Tanner; Joannes Bartholomaeus, SJ, 1623–1694*, in:

<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000099798>, 10. 6. 2023.

⁴⁷⁰ Badatelům však zatím není úplně jasné, co všechno přesně tato úloha obnášela: J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 378–379.

⁴⁷¹ J. M. HAVLÍK, *Česká katolická šlechta*, s. 119–120.

⁴⁷² „...ipsam Illmam D[ominam] Ludmillam, quae mihi non dixit se mortem mutasse: postea autem eam amplius non vidi.“ NK Praha: XV. C. 18, Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], in: fol. 62r–62v, zde fol. 62v.

synům.⁴⁷³ Ačkoli se o něho jako o *confessaria* šlechtici ucházeli, sám dal přednost působení na olomoucké univerzitě.⁴⁷⁴

Již koncem 50. let na sebe v Praze upoutával mladý profesor pozornost svými přednáškami a zájmem o nové až kontroverzní myšlenky v teologii. Později, od léta roku 1672, mu dokonce spolu s dalšími dvěma olomouckými profesory hrozilo nařčení z hereze. (Hloubání a diskutování o věroučných otázkách k univerzitnímu vzdělávání patřilo, záleželo však na vyvozovaných závěrech.) Zajímavou roli v případě sehráli aristokraté, kteří se snažili svým jezuitským přátelům pomoci tím, že žádali samotného generála řádu o jejich přidělení jako osobního zpovědníka či misionáře.⁴⁷⁵ Valdštejnovým arcibiskupským zpovědníkem (*confessarius Archiepiscopi Pragensis*) se P. Tanner stal ale až roku 1675, kdy byl jeho bývalý student intronizován. Stejněho roku byl také všech podezření z hereze zproštěn.⁴⁷⁶

S Ludmilou Benignou byli v kontaktu i jiní jezuité, než jen její dvorní zpovědníci. Pobývala-li v Praze, docházel zřejmě do šternberského paláce jeden z jezuitských kněží jako kaplan.⁴⁷⁷ Po jednom dopisu se dochovalo od anonyma s iniciálami B. C.⁴⁷⁸ nebo od P. Ondřeje Schambogena (1610–1665), který byl v 50. letech 17. století nejprve českým provinciálem a později rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity.⁴⁷⁹ Zájem tohoto Ludmilina „přimlouve u Pána Boha“⁴⁸⁰ o duši šternberské vdovy může souviset se snahou hlavy provincie udržovat dobré vztahy s rodinou řádových *benefactorů*.

Jedním dopisem a jedním přípiskem je s Ludmilou Benignou doložena interakce P. Davida Steidelmana (asi 1612–1685), znojemského představeného jejího *confessaria* Schuberta. P. Steidelmana jako rektora ve Znojmě evidují řádové prameny od roku 1652.⁴⁸¹

⁴⁷³ S korespondencí zasloupanou Tannerem Janu Norbertovi ze Šternberka (†1678) z let 1661–1677 z RA Paar pracoval J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 28 a passim; pár Tannerových dopisů Ludmiliným synům je uloženo v RA Š-M, z toho tři adresované Václavu Vojtěchovi z let 1667–1681 editoval V. Schulz (blíže v kap. 3.1.).

⁴⁷⁴ Odmítl Jana Fridricha Valdštejna i Jana Norberta ze Šternberka. J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 62.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 28–29 a 63–70.

⁴⁷⁶ Tamtéž. Funkce *confessaria archiepiscopi* se však v řádových katalozích objevuje až k pozdějším rokům: J. Týž, *Česká katolická šlechta*, s. 119; Heslo *Tanner, Joannes Bartholomaeus, SJ, 1623–1694*; Korespondence Tannera Valdštejnovi se skoro žádná nedochovala: J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 379.

⁴⁷⁷ Usuzuji tak z ujišťování neznámého jezuitu. Ačkoli je tento anonym spjat se šternberským dvorem, univerzitním prostředím i Starou Boleslaví, nemohu ho ztotožnit s Tannerem pro o odlišný rukopis originálu (i v latinské pasáži) a pro odlišný, zdvořilejší, tón dopisu i způsob oslovení. V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 81–83, zde s. 82.

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 50–51.

⁴⁷⁹ Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, Praha 1986, s. 388; Heslo *Schambogen, Andreas, SJ, Phil. Dr., theologiae doctor, 1610–1665*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dil?hal~1000100532>, 8. 4. 2024.

⁴⁸⁰ „...verbleibe ein trewer Fürbitter bey Gott dem Herrn.“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 55.

⁴⁸¹ Heslo *Steidelman, David, SJ, cca 1612–1685*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dil?hal~1000103901>, 8. 4. 2024.

V jednom z dopisů vzkazuje Tanner šlechtičně pozdrav od P. Geblera (zřejmě Tobiase Geblera, 1612–1695, tehdy nejspíše již rektora pražské novoměstské koleje).⁴⁸² Jiří Havlík zmiňuje Ludmilinu vazbu na nevysvěceného člena řádu Joanna Heinricha (1624–1679).⁴⁸³ Na opisu Tannerovy nepodepsané kondolence Ludmiliným synům je – nejspíše rukou editora Schulze – připsáno jméno P. Jiřího Weise (1636–1687), profesora a postupně rektora několika kolejí (na Novém Městě pražském v letech 1672–1676). Jeho kontakt přímo s Ludmilou Benignou z prostudovaných pramenů nemohu doložit, nejpozději od roku 1672 přátelsky a zdvořile vycházel s jejími dvěma staršími syny.⁴⁸⁴ Ludmila Benigna byla též – podobně jako její otec Kavka z Říčan – nakloněna působení jezuitských misionářů na panstvích ve své správě.⁴⁸⁵

V pramenech se objevují různé termíny: *confessarius*, *pater animae*, *consci*, *intimus*. Takovéto rozlišování úloh by mohlo dokládat praxi naznačenou v instrukci *De Confessariis Principum* o jednom hlavním zpovědníkovi a několika dalších duchovních rádcích; pravděpodobněji jen v používání pojmů nepanovala přesná shoda a jedná se o synonyma. V literatuře se označení Tannera jako Ludmilina zpovědníka nevyhýbá Petra Oulíková,⁴⁸⁶ jiní badatelé jeho úlohu raději opisují a zdůrazňují spíše stránku duchovního vedení. Myslím, že jej vzhledem k významné roli u šternberského dvora *zpovědníkem* označovat můžeme. Jako „vedlejší“ rádce zde vystupuje spíše provinciál Schambogen zadávající šlechtičně dvojí duchovní cvičení v době, kdy patřila do péče P. Schuberta.

6.2.2. Kontakt mezi šlechtičnou a jezuitu a úvaha o dochování korespondence

Téma kontaktu a vztahu mezi konkrétní urozenou ženou a zpovědníky v 17. století je pramenně podložené velmi omezeně, jak už interakce probíhající během osobních setkání bývají. Jak už zde bylo výše napsáno, samotná svátost smíření se odehrávala tak, že buď šlechtic dojížděl do jezuitské koleje nebo ho osobní zpovědník navštěvoval na jeho sídle. To, jak měla taková návštěva probíhat, nařizují jezuitská ustanovení, praxe však mohla být jiná.

⁴⁸² V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 78; Heslo *Gebler, Tobias, SJ, 1612–1695*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000101644>, 9. 4. 2024.

⁴⁸³ J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 28. Jezuita je k roku 1663 uveden jako člen olomoucké koleje: Heslo *Heinrich, Joannes, SJ, 1624–1679*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000133419>, 9. 4. 2024.

⁴⁸⁴ ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95, Dopis Václava Vojtěcha ze Šternberka Jiřímu Weisovi z 18. září 1672, opis. Originál: NK Praha: XV. C. 18 (3. dopis odzadu). Heslo *Weis, Georgius, SJ, 1636–1687*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000100566>, 11. 6. 2023.

⁴⁸⁵ To dokládají rozkazy hejtmanovi, jak ubytovat dva misionáře na zámku vyslané na libochovické panství v souvislosti s nadcházejícími Velikonocemi roku 1671. V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 100.

⁴⁸⁶ P. OULÍKOVÁ, *Die Sternberger*, s. 84.

Konkrétní obsah hraběčniných vyznání neznáme a ani znát nemůžeme, kněze stejně jako dnes zavazovalo zpovědní tajemství. S poznatky nabytými během zpovědi neměl kněz pracovat ani při duchovním formování kajícíka. V něm jde o napravování různých nedokonalostí, nikoliv hříchů.

Ze souboru dochovaných dopisů adresovaných Ludmile Benigně ze Šternberka se zdá, že si adresátka uchovávala hlavně ta psaní, k jejichž obsahu se chtěla nebo dle zpovědníkova vedení i měla vracet, jako jsou například zadání duchovních cvičení.⁴⁸⁷ Dopisy z druhé strany, tedy ty zaslané Ludmilou Benignou jejím zpovědníkům, jsem nedohledala a zvláště v případě těch týkajících se niterných záležitostí její duše ani nepovažuji jejich dochování za pravděpodobné.

Řádová ustanovení navíc přímo nabádají k diskrétnosti v případech, kdy duchovní průvodce dává ženě meditaci nebo jiné cvičení písemně (viz kapitola 6.1.2).⁴⁸⁸ Patrně proto v korespondenci není zachyceno vše. Zadané úkoly duchovní průvodci slibují podrobněji vysvětlit při příštím setkání, některé záležitosti chtěli vyjevit raději „oustně“ než „na papír“.⁴⁸⁹ Možná právě z důvodů ochrany Tovaryšstva i urozené svěřenkyně aby se mnohoznačný text nedostal do rukou nepovolaného čtenáře, vybízí zpovědník Ludmilu Benignu na konci jednoho psaní: „Ať je tento list roztrhán.“⁴⁹⁰ A možná se záměrně z těchto důvodů dochovaly některé dopisy jen částečně, jejich zbytek byl „odstřižen“ nebo „utržen a ztracen“.⁴⁹¹

Jinak tomu bylo v případě dopisů se zpovědníkem, které neměly ryze duchovní a soukromý charakter, ale byly zdvořilostního rázu, reagovaly na kondolenci nebo blahopřání k narození potomků nebo se týkaly fundací a zbožných darů Tovaryšstvu.⁴⁹²

Slib chudoby jezuitům nedovoloval vlastnit soukromý majetek, pouze užívali a zodpovídali za věci nezbytné k vykonávání svěřených úkolů.⁴⁹³ Proto si ani nemohli ponechávat už zodpovězenou a dále pro řád nebo pro jejich další práci nedůležitou korespondenci. Pečlivě si však uchovávali a pilně sháněli korespondenci a další písemné prameny k osobnostem příkladných vlastností a zásluh pro Tovaryšstvo i pro katolickou víru.

⁴⁸⁷ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 45 a 55.

⁴⁸⁸ *Institutum II*, s. 321.

⁴⁸⁹ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 83, s. 55 a passim.

⁴⁹⁰ „Laceret hanc schedam.“ Tamtéž, s. 75.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 46 a 83.

⁴⁹² Proto se dochovalo pět dopisů psaných jezuitům Ludmilinými syny a jeden jejím manželem (ten nebyl určen zpovědníkovi, snad jeho superiorovi) v Tannerově šternberské složce. NK Praha: XV. C. 18, přibližně fol. 56r–56v a fol. 63r–71v (skoro na konci).

⁴⁹³ Zde se odkazuji na písemné sdělení Jiřího M. Havlíka z 2. 11. 2023.

Materiály potom sloužily k sepsání životopisů, někdy i jako podklady v kanonizačním procesu. Například P. Godefrid Schubert si uchovával dopisy od P. Nicolase Lancicia.⁴⁹⁴

Drobnou „barokní edici“ dopisů duchovního charakteru obsahuje hagiografický životopis hraběnky Františky Slavatové, rozené z Meggau, *Vynikající vdovského zrcadlo* sepsané P. Bartolomějem Christeliem. Je však nutno zdůraznit, že se jedná jen o zповědníkem vybrané – a je otázkou do jaké míry i upravené – úryvky z korespondence postrádající širší kontext a sloužící jako doklad Františtiny příkladné zbožnosti.⁴⁹⁵ V takových případech diskretnost ustupovala stranou, jezuité ale nejspíš mohli rozhodnout, co zveřejní.⁴⁹⁶

V konceptech dopisů adresovaných urozeným ženám, archivovaných v listáři klementinské koleje, se jedná jen o záležitosti hospodářského charakteru, jezuité zde vystupují jako pozemková vrchnost. (Takto se například obracejí bernartičtí jezuité na svou sousedku Marii Maxmiliánu ze Šternberka v žádostech o propouštění lidí z poddanství.)⁴⁹⁷ Z uvedených důvodů považují dopisy adresované Ludmile Benigně týkající se jejího duchovního vedení za výjimečné.

K jazykové stránce korespondence – v dopisech psaných vernakulárními jazyky jezuité němčinu a češtinu prokládají latinou tam, kde slovní zásoba nestačí pro určitý termín nebo kde čerpají odjinud (např. uvádějí exempla, citují z breviáře a z různých autorů). Někdy jsou citáty graficky odlišeny. V německo-latinském dopisu z roku 1652 se místy zdá, že P. Schubert myšlenkově zůstal v latině i když už navazuje svými slovy.⁴⁹⁸ Také oslovení urozené svěřenkyně se někdy i v rámci jednoho dopisu různí: ve všech třech jazycích se střídá onkání (3. osoba sg.) se zdvořilejším onikáním (3. osoba pl.) v němčině a češtině a s vykáním (2. osoba pl.) v latině.

6.2.3. Duchovní vedení Ludmily Benigny ze Šternberka jezuity

Jezuitské duchovní doprovázení Ludmily Benigny ze Šternberka, které sami nazývali poskytováním „duchovní útěchy“, spočívalo z velké části v zadávání různých úkolů

⁴⁹⁴ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 52–53.

⁴⁹⁵ B. CHRISTELIUS, *Praecellens viduarum speculum*. s. 420–431. Jedná se o úryvky z dopisů adresovaných jezuitům i světským osobám; komu však byly konkrétně určeny i jejich dataci Christelius záměrně vypouští.

⁴⁹⁶ Ze stejných důvodů měl ukazovat jeden z Valdštejnových zповědníků zbožné dopisy budoucího arcibiskupa jeho bratru Karlu Ferdinandovi. Dodnes se však tento svazek nejspíš nedochoval. Viz J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 378.

⁴⁹⁷ Václav SCHULZ, *Listář koleje jezuitské u sv. Klimenta na Starém Městě pražském z let 1628–1632*, Praha 1899, s. 53, 58–59, 86–87.

⁴⁹⁸ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 44–45.

vycházejících z řádové spirituality, často přímo z učení sv. Ignáce (exercicií).⁴⁹⁹ Podobně tomu nejspíše bylo i u ostatních šlechticů v jejich duchovní péči. Dochované dopisy psané jezuitu paní Ludmile naznačují, že vedená osoba měla svému průvodci (často totožnému se zpovědníkem) dávat vědět, jak se jí dané cvičení dařilo a dělit se s ním o dojmy a pohnutky zaznamenané ve své duši – nejen o ty související se zadaným úkolem, ale také o věci, které jí zrovna leží na srdci. Duchovní otec pak doporučoval další vhodné cvičení, při neúspěchu v jeho konání svěřenou osobu povzbuzoval, odpovídal na jeho otázky, zvláště v těžkých životních situacích poskytoval útěšlivá slova. (Srov. s kap. 6.2.2.)

Ve formování šternberské šlechtičny se odráží pro jezuitu typické ignaciánské „magis“, více – tedy snaha více milovat Boha, více se snažit dosahovat stále větší duchovní a mravní dokonalosti a tím více se Bohu přibližovat. A čím více, tím lépe.⁵⁰⁰ „Je takové rčení svatého otce Ignáce, které nám v jednom pravidle zanechal: Opravdový Bůh nám dá často něco navíc, když vidí, že jsme tedy nebyli skoupi.“⁵⁰¹ To v jednom z dopisů – který vybírám i pro následující delší citace – připomíná Ludmile Benigně její zpovědník P. Godefrid Schubert, poněkud rozhořčen nepříliš horlivou snahou své duchovní dcery, a vytýká ji, že pro Boha i pro svou duši koná méně, než by mohla: „Vaše Milosti, ve [svém] psaní [...] neuvádíte vůbec nic k tomu, jaký štědrý závazek vůči Bohu dodržujete, protože ho vnímáte jako štědrého vůči sobě samé.“⁵⁰²

Místo aby psala o takovém závazku, se Ludmila Benigna svému duchovnímu mentorovi prý svěřila: „Zoufám si nad svou dokonalostí, [...] ještě hodně věcí mi přísluší [vykonat] a čas mého života je příliš krátký, když si před ostatním připomínám, že jí nikdy nedosáhnu.“⁵⁰³ Schubert ji v odpovědi napomíná: „Tato slova dopisu se mi nelíbila [...]. Z pokusu poslední bylo učiněno první. Taková bezvýznamná a všední pochybování. [Na to] je

⁴⁹⁹ „Geistlich Trost“; „solatium spiritualis“. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, např. s. 55 a 76. Jmenovitě se na „ignaciánského ducha“ („Ignatianus spiritus“) odkazuje Tanner, tamtéž, s. 75. Rozpoznávání dvou vnitřních hnutí mysli, duchovní útěchy (klid v duši, láska k Bohu v srdci) a neútěchy (zmatek v duši, pocit beznaděje, sklon podléhat pokušení), je podstatnou součástí Ignácova učení. V tom má věřícímu pomáhat jeho průvodce. Sv. Ignác tyto termíny vysvětluje v *Pravidlech*: T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 106–111.

⁵⁰⁰ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 129, poznámka 10.

⁵⁰¹ „Haec est phrasis [ancti] Patris Ignatii, welchen er vns in ainer regell hinterlassen. Warhaftig, gott wird vns oft etwas mehrers geben, wan er seh, das wir nicht also karig weren.“ Dopis je datovaný editorem do roku 1652. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 44–45.

⁵⁰² „Ihr Gnaden setzen in ihrem d[atierten] 5 Septembris zu mihr gegebenem schreiben gar nicht, dass sie sich gegen Gott freigebig halten soll, weil sie ihn freigebig gegen ihr empfindet.“ Tamtéž.

⁵⁰³ P. Schubert cituje Ludmilina slova, na která reaguje. „An meiner vollkommenheit thue ich verzweiflen. dan gar vieil sachen darzu gehören vnnnd die zeitt meines lebens ist sehr kurtz, als das ich mihr vor gewiess gedencck, die selbe nimmer zuersteigen.“ Tamtéž. Pro srovnání – podobné pochyby o sobě měla i Františka Slavatová: „Vaší Velebnosti milostivé psaní povzbudilo mne k pokoře a lásce. Já svéhlavec a pyšný páv měla bych ráda takovou býti, jak psáti ráčíte; ale schází mi ještě mnoho.“ E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 221.

snad den *mého* života krátký.“⁵⁰⁴ Oceňuje však upřímnost a sebereflexi svěřené ženy: „Vím dobře, že jste to napsala z dobrého srdce. [...] Jestli je to říkáno z pokory a s úmyslem se snažit, jsem spokojen.“⁵⁰⁵

Dalším výrazným prvkem ignaciánského učení aplikovaného nejen P. Schubertem na paní Ludmilu je „agere contra“, jednat proti, ve smyslu asketického přemáhání sebe samého a jednání „proti své smyslnosti a proti lásce k tělu a světu“.⁵⁰⁶ Proti touze po světských zážitcích brojí Schubert slovy: „Diví se a domnívá se, že nic neviděl, kdo ve všem zakusil odříkání. Ó jak veliká je nevědomost ve škole ctnosti.“⁵⁰⁷ Ve stejném psaní pak rozohněný duchovní průvodce pokračuje stále ostřejším tónem:

„A nikdo, nikdo, dočista nikdo, nebude v tomto životě dokonalý, kdo nedá na svého zpovědníka. Za všechny mé [svěřené], mezi kterými je Nejjasnější, které vedu k Bohu, přijímám před ostatními odpovědnost, aby věděli, jak dalece si odpírat svou vůli, aby vykonávali vůli mou a Boží. Kdo tomuto nerozumí, nerozumí ničemu. Dobrý Bože! Kolik překážek si sami vytváříme na cestě ctnosti [...]. Tak se stává, když v případě naší nedokonalosti dělá obhájce sebeláska. Ať si Nejjasnější obstará tmavší inkoust. Ničím si oči mezi tak bledými písmeny. A pero a duch ať se hrozí. V tomto listu upřímný bič, v jiném cukr.“⁵⁰⁸

Příkrý způsob, kterým P. Schubert, jezuita neurozeného původu, mluví s dámou z předního aristokratického rodu, se zdá zvláštní jen na první pohled. Otázce, jak napomínat urozenou osobu, se věnuje jeden z bodů již vícekrát zmíněné instrukce *O zpovědnících knížat*.⁵⁰⁹ Tím, že dvorní zpovědník svého svěřence napomíná, odlehčuje jeho svědomí. Přísností mu prokazuje dobrou službu. Proto „se sluší, aby byla otcí dovolena náboženská svoboda vyjádřit k větší poslušnosti Boha i samotného knížete [vše], co v Pánu usoudí“.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ [Tj. den Schubertova života.] „...ultimum ex conatu fuisse factum primum. Haec uilis et abiecta cogitatio: die tag meines lebens sein vielleicht kurz.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, 44–45.

⁵⁰⁵ „...weis doch wohl, das sie aus einem gutten hertz geschrieben.“; „Si tamen haec ex humilitate dicantur cum animo conandi, sum contentus.“ Tamtéž.

⁵⁰⁶ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 40 a s. 131, poznámka 10.

⁵⁰⁷ „Miratur et putat se nullum uidisse, qui se in omnibus nouit abnegare. quanta est haec ignorantia in schola uirtutis.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 45.

⁵⁰⁸ „Et nemo, nemo, omnino nemo in hac uita perfectus erit, qui hoc non erga confessarium obseruabit. Ego meis omnibus, inter quos est Illustrissima, quos ad Deum duco, prae caeteris accipio caput, ut sciant se quoad suam voluntatem abnegare, ut meam voluntatem faciant et Dei. Cui hoc non sapit, nihil sapit. Deus bone! quot fingimus in via virtutis difficultates, [...] Ita fit, quando causae nostrae imperfectae. causicum proprius amor agit. Curet sibi Illustrissima nigrius atramentum. Ego mihi destruo oculos in tam pallidis literis. Et calamus et spiritus pallet. In diesem brief sein lautter ruten. in dem anderen zucker.“ Tamtéž.

⁵⁰⁹ *Quomodo Principem monere debeat* (Jakým způsobem má [zpovědník] knížete napomínat), Institutum II, s. 142.

⁵¹⁰ „...conuenit, ut Patri religiosa libertate expromere liceat, quod ad majus Dei ac Principis ipsius obsequium in Domino iudicauerit...“ Tamtéž.

Přílišná zdvořilost by byla účinnému duchovnímu vedení překážkou. A „kníže má [jeho rady] s klidnou myslí a trpělivě poslouchat“.⁵¹¹ Autoritu zpovědníka posiluje i to, že během samotné svátosti smíření skrze něho podle katolického smýšlení promlouvá sám Kristus.

Podle těchto zásad vedl Ludmilu Benignu i P. Jan Tanner, například když ji kolem roku 1658 přísně vytýkal, terminologií exercicií, neuspořádanou náklonnost k jakési osobě.⁵¹² Ta totiž stála v cestě tomu, aby se vedená žena stala indiferentní vůči věcem, které „jsou považovány za škodlivé nebo [naopak] prospěšné pro její duši“.⁵¹³ Indiferencí se myslí stav ducha, kdy je svobodný a není předem pro nic z veškerých stvořených věcí rozhodnut. Jedině tehdy si může přát a volit správný prostředek cesty k Bohu.⁵¹⁴ Tanner ji tehdy psal:

„Kdybyste nebyla tolik ovlivněna náklonností, nestarala byste se, kdykoli byste viděla, že chci, abyste opustila kteroukoli osobu, protože, není-li k ní cit, tak co to pro vás [znamená]?“⁵¹⁵ Prostředkem, jak se takové náklonnosti zbavit, je podle sv. Ignáce snaha toužit po jejím přesném opaku.⁵¹⁶ Zpovědník si v dopisu uvědomuje, že svým nárokem šlechtičně působí žal, proto ji vzápětí ujišťuje, že je to pro dobro její duše a vysvětluje: „Já lépe rozumím, co Vám prospěje. [...] Chtěl bych, abyste byla indiferentní a připravená k těm [věcem], které považuji za užitečné k Vaší spáse.“⁵¹⁷

Tento list, jako i mnohé další ze souboru, není úplně jasný. Zřejmě zde tolik nejde o nežádoucí náklonnost či lásku k určité osobě, jako především o to, že samotný „neuspořádaný“ cit je překážkou v duchovním vedení – doprovázená osoba nemá „lpět na žádné věci, člověku, činnosti“, aby lépe naslouchala svému učiteli, jak Tanner dokládá příkladem palestinského mnicha sv. Dorothea, autora *Duchovních poučení*, a jeho svěřence sv. Dosithea, kterého přivedl ke svatosti svou péčí.⁵¹⁸ I ve vedení urozeného laika se tak objevuje motiv poslušnosti (zde vůči zpovědníkovi), tolik charakteristický pro Tovaryšstvo.

⁵¹¹ Zpovědník se zase při vedení šlechtice má řídit tím, co mu diktuje jeho vlastní svědomí. „Debet Princeps aequo animo et patienter audire, quidquid Confessarius dictante sibi conscientia suggerendum in dies pro re nata censuerit...“ Tamtéž.

⁵¹² Na originálu datace chybí, rok 1658 určen editorem. Tamtéž, s. 75.

⁵¹³ „...sit resolute indifferens ad ea, quaecunque iudicantur esse animae eius noxia uel proficua.“ Tamtéž.

⁵¹⁴ Indiference je třeba, koná-li člověk nějakou volbu. T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 18 a 129, poznámka 9.

⁵¹⁵ „Et si uos nulli fuissetis sic affecta, tunc nihil curassetis, quando me uidebatis uelle, ut personam quamcunque desereretis, quia, si non est ad eam affectus, quid ad uos?“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 75.

⁵¹⁶ K tomu Tanner vybízí Ludmilu v jiném dopisu: Tamtéž, s. 245, 2. odstavec.

⁵¹⁷ „Ego melius intelligo, quid uobis expediat. [...] uellem uos esse indifferentem et paratam ad ea, quae ego iudico ad salutem uestram esse utilia.“ Tamtéž, s. 75.

⁵¹⁸ „...cuipiam rei uel personae uel actioni adhaerere“. Tamtéž; blíže: Edita Miriam MENDELOVÁ, *Duchovní život podle učení Abba Dorothea z Gazy*, Praha 2015. Schubert se v dopisech odkazuje na podobnou dvojici, sv. Jeronýma a jeho posluchačku ze římské patricijské rodiny sv. Paulu s dcerami. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 45 a 50.

Přes Tannerovo ujišťování paní Ludmily, že ji tyto duchovní léky poslal „upřímně bez hněvu a rozčilení vůči Vaší náklonnosti“⁵¹⁹ se šlechtice měla urazit a nějakou dobu zpovědníkovi neodpovídala.⁵²⁰ Na to P. Tanner reagoval s ironií i humorem: „že mi nepsala,⁵²¹ si vykládám [tím], [...] že touží být více usebraná a s Bohem a raduji se.⁵²² [...] Chtěl jsem obšírně psát o velikém účtu z dílčí zkoušky z pokory, což jsem uložil v posledních dopisech a důvody i způsob [konání zkoušky] jsem oznámil, ale neodvažuji se, když nevím, žije-li nebo zemřela.“⁵²³ V souladu s nařizovanou diskrétností při vedení druhého se jakoby neodvažoval psát o něčem tak soukromém, když na oko nevěděl, komu se dopis dostane do rukou.⁵²⁴ Uvažování o třech způsobech pokory (respektive stupních, z nichž ten třetí je největší a nejlepší), o nichž se má uvažovat po celý den společně s konáním rozmluv je cvičením z konce druhého týdne Ignácových exercicií – tedy již pokročilejším.⁵²⁵ Pokora je dalším z ústředních motivů rozebírané korespondence.⁵²⁶

Součástí zpovědníkovy péče o šlechtice byla i katechetická práce. „Chcete-li, až se vrátíte [do Prahy], vyložím Vám konečně některé hlubší záležitosti Písma“, nabízel například paní Ludmile v jednom z dopisů P. Tanner.⁵²⁷ Ludmila Benigna se projevuje jako zvědavá posluchačka, na jejíž dotaz ohledně dobrých skutků v korespondenci odpovídá P. Schubert a vysvětluje jejich dvojí teologické pojetí: jako skutků zvětšujících milost a slávu Boží a jako skutků zadostiučinění vykupujících hříchy.⁵²⁸ Na rozdíl od učení o predestinaci považoval sv. Ignác úsilí konat dobro za důležitou součást cesty ke spáse.⁵²⁹ Tanner proto připomínal

⁵¹⁹ „...sincere sine ira et turbato erga uos affectu...“ Tamtéž, s. 75.

⁵²⁰ Tak to interpretuje Václav Schulz, tamtéž, s. 79. Není vyloučené, že se urazila pro jiný dopis podobného rázu či z jiných důvodů, není pro to dochován dostatek pramenů. (Podle Schulzových datací by s Tannerem rok nemluvila.)

⁵²¹ V latinských dopisech se střídá vykání a onkání, Tanner Ludmile Benigně častěji vyká. Zde má 3. os. sg. nejspíš svou funkci – uražený zpovědník se na oko ptá na svou světenkyni, jako by neočekával odpověď od ní samé. Těžko říct, nakolik se hněvá a nakolik si ji dobírá. Ve druhé části dopisu, kdy pokračuje vážnějším tónem, již zase vyká.

⁵²² Zde se Tanner odkazuje na svou vlastní dřívější omluvu: „A také proto vám píšu jen zřídka, protože se chci zcela usebrat ke svému Pánu a zapomínat na všechno kromě svého Boha, ...“ („Et propterea etiam uobis raro scribo, quia cupio me totum colligere ad Dominum meum et obliuisci omnium praeter Deum meum, ...“) Tamtéž, s. 78.

⁵²³ „Quod mihi non scribat, interpretor esse ideo, quia cupit esse quam collectissima et cum Deo et gaudeo.“; „Volebam fuse scribere maxime ratione examinis particularis de humilitate, quod nuper ultimis literis praescripsi et causas modum indicare: sed non audeo, quia nihil scio, uiuatne, an mortua est.“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 75.

⁵²⁴ *Institutum II*, s. 321 (viz kap. 6.1.2.).

⁵²⁵ T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 56–57.

⁵²⁶ Viz zejména Schubertovy úvahy: V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 45–46.

⁵²⁷ „Si uolueritis, quando redibitis, exponam tandem uobis causas aliquas profundiores scripto...“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 75.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 50.

⁵²⁹ K dobrým skutkům I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 38.

Ludmile Benigně, že je daleko záslušnější dobro konat, než se o něm od svého zpovědníka jen teoreticky učit.⁵³⁰

Z dalších duchovních úkonů podle sv. Ignáce zadával například roku 1653 tehdejší provinciál P. Ondřej Schambogen paní ze Šternberka „nejprve [...] nějaké krátké půvabné nabádání⁵³¹ [příkladem] bolestné Matky Boží, potom také nějaké krátké nazírání v bodech⁵³² o svatém Kříži a o svatých ranách Kristových“.⁵³³ Jedná se o náměty ze třetího týdne exercicií. Obě cvičení dostala šlechtična jako dobrovolnou „duševní potravu“ na jakousi cestu.⁵³⁴

Jak mohly vypadat reakce urozené ženy na úkoly zadávané zpovědníkem? „Cvičení v mrtvení sebe, které jste mi navrhnul, nepřišlo mi za těžko; neboť jsem již mnohých soužení přetrpěla,“ odepsala údajně jednou Františka Slavatová jednomu ze svých průvodců. Díky Christeliovu *Vdovskému zrcadlu* je alespoň znám ideál urozené duchovní dcery, která neúnavně zápolí se světskými nectnostmi i různými duchovními nedokonalostmi, jež upřímně vyznává například takto:

„Uznávám bohužel srdečně, že jsem příliš citlivá, neráda trpím a neumím se jak patří přemáhati. [...] jsem sama sobě největším nepřítelem, nemohouc se opravdově polepšiti, a napadá mi [...], aby jiní o mně dobře smejšleli a mne milovali. Ó můj Bože! jak mohou tyto dvě protivné věci ve mně býti, uznávajíc se za zlou a žádajíc milována býti?“⁵³⁵

Dva dopisy zachycují jeden z těžších úkolů duchovních průvodců – poskytnout šternberské svěřenkyni oporu poté, co ji v chlapeckém věku nenadále zemřel nejstarší syn Jan Adam,⁵³⁶ dědic rodu, do něhož byly jistě vkládány naděje na převzetí správy panství. Ač jezuité soucítí s její bolestí, utěšují matku v duchu tehdejšího smýšlení a křesťanské nauky tím, že si Bůh vzal k sobě Jana Adama ještě nezatíženého hříchy: „Jak málo je těch, kteří v takovém věku a ještě v takových botách odcházejí do nebe.“⁵³⁷ Krutou ztrátu vnímají jako zkoušku hodnou ženy se ctnostmi „křesťanské hrdinky“.⁵³⁸ Anonymní pisatel jednoho

⁵³⁰ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 246.

⁵³¹ „die Ermahnungen“ (napomenutí, nabádání), zde spíše ve smyslu připomínání si, přemítání, rozjímání.

⁵³² Ignaciánská cvičení jsou rozdělena na jednotlivé části – průpravy a body. V dnešních překladech do němčiny se používá „der Punkt der Betrachtung“ (bod nazírání).

⁵³³ „...erstlich [...] etliche kurze anmüttige Ermahnungen von der schmerzhaften Mutter Gottes, hernacher auch etliche kurtze betrachtungspunctel vom h[eilige] Kreütz vnd h. h. Wunden Christi.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 55.

⁵³⁴ „zu einer geistlichen Wegzehrung“, Tamtéž.

⁵³⁵ E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 221.

⁵³⁶ Jan Adam zemřel podle kontextu po jakési nemoci (zmiňována dlouhotrvající bolest) někdy před 20. červencem nebo přímo toho dne (kdy měl mít zpovědník jakési zvláštní tušení). Tamtéž, s. 49.

⁵³⁷ „...wie wenig sein dern, die in solchem alter auch mit solchen schuhen in himmell gehen.“ Tamtéž, s. 49.

⁵³⁸ „Christliche Heldin“ Toto přirovnání se v korespondenci opakuje. Tamtéž, s. 50, s. 246.

z těchto listů v něm rozvíjí téma Boží vůle, proti které člověk nic nezmůže a do které se má sám s láskou odevzdat a nelpět na ničem, co si Pán Bůh „již vzal nebo by si ještě chtěl vzít“.⁵³⁹ Doporučuje v té souvislosti zarmoucené matce modlitbu. Zpovědník Schubert vkládá v paní Ludmilu důvěru, píše, že se nedomnívá, „že duše lidí, kteří byli [jako ona] tak dlouho v Kristově škole, potřebují útěchy“.⁵⁴⁰ Připojuje jen útěšlivá slova církevních otců o životě věčném a o tom, že „ti, kteří se líbí Bohu, jsou [... z tohoto hříšného světa] vysvobozeni dříve.“ V závěru dopisu dodává: „Tato slova [...] pečlivě zvažte, a pokud jim nerozumíte správně, nechte si je někým vyložit, protože mají velký význam a sílu pro matku, která neuspořádaně oplakává smrt svých dětí.“⁵⁴¹

Jak dopisy ukazují, i v duchovním vedení „na dálku“ vystupují zpovědníci (Schubert a Tanner) v trojí roli – jako laskavý a trpělivý otec, někdy jako přísný avšak spravedlivý soudce jindy jako starostlivý lékař, podle toho, který přístup byl jim svěřené šlechtičně zrovna zapotřebí.⁵⁴²

6.2.4. Doporučování četby a posílání knih

Součástí duchovního vedení Ludmily Benigny ze Šternberka bylo také doporučování vhodné náboženské literatury a morálních zrcadel, jak by měla vést život dle svého společenského postavení a stavu.⁵⁴³ Jednalo se jak o vydané svazky různých autorů a častěji jejich opisy, tak také o díla napsaná či nadiktovaná zpovědníky konkrétně pro potřeby jim svěřené šlechtičny. Podle instrukcí v korespondenci si někdy měla Ludmila Benigna originál doručený poštou „nechat opsat a svázat“ a s odpovědí ho vrátit zpovědníkovi, který své dílo možná zamýšlel uplatnit u jiného šlechtického dvora či poskytnout svým spolubratrům.⁵⁴⁴

P. Godefrid Schubert pro ovdovělou paní ze Šternberka sepsal na jaře roku 1654 již zmíněná zrcadla *Vidua* a *Mater*,⁵⁴⁵ k níž zamýšlel brzy doplnit ještě čtyřarchový návod „jak

⁵³⁹ „...wass er schon genommen oder noch nemen möchte.“ Tamtéž, s. 51. K tématu Boží vůle a poslušnosti k Bohu i k představeným také dlouhý Tannerův dopis, tamtéž, s. 245–246. Pro srovnání: o tom, kolik má člověk Bohu odevzdat T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 56–57.

⁵⁴⁰ „... das ein seil menschen trosts bedürft, die so lang in Christi schull gewesen.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 49.

⁵⁴¹ „Qui deo placent, [...] citius liberantur...“; „... diese wortt [...] bedencke sie woll vndt wo sie dieselben nicht recht verstehn, lassen sie iemanden auslegen, dan sie haben vor ain mutter, die vnordentlich den todt ihrer kinder bewaint, ain grossen nachdruck vnndt neruum.“, Tamtéž, s. 50.

⁵⁴² P.-F. PIRLET, *Le confesseur*, s. 42–43.

⁵⁴³ Pro srovnání: knihy posílal zpovědník například také Františka Slavatové. E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 233.

⁵⁴⁴ „...binden vndt schreiben liessen.“ Nejlépe tuto praxi dokládá dopis Godefrida Schuberta z 18. dubna roku 1654. Podobně se poštou vracely i jiné materiály, jako například Ludmile Benigně Tannerem přeposlaný dopis P. Daniela Krupského. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 56 a 76.

⁵⁴⁵ Ač mají latinský název, předpokládám u děl sepsaných Schubertem němčinu.

vychovávat slečnu“ – což byl jeden z úkolů správné matky a poručnice.⁵⁴⁶ Jako vzor duchovních ctností ji měly sloužit životy svatých, například „Život Marie Bonaventury“, nebo přehled jezuitských mučedníků „od počátku Tovaryšstva až po zesnulého P. Caraffu“.⁵⁴⁷ Podobnou připomínkou ji měl být také obraz florentské karmelitánské mystičky Marie Magdaleny de Pazzi, na jejíž hluboké zbožnosti měli podle některých verzí životopisu zásluhu i Magdalenini první zpovědníci z jezuitského řádu.⁵⁴⁸

Z dalších děl s duchovní tematikou obdržela Ludmila Benigna ze Šternberka od Schuberta „několik učení svaté Terezie“ z Avily, španělské reformátorky řádu karmelitánů,⁵⁴⁹ a jeden ze spisů P. Lancicia, rozděleného Schubertem do čtyř dílů.⁵⁵⁰ Jindy ji zpovědník poslal přímo tištěnou a patrně v němčině vydanou knihu „svatého Františka Saleského“, kterou „si dal přivést z Vídně. Její titul je: Čím déle, tím lépe. Je to o lásce Boží“.⁵⁵¹ Autorské texty „k úkolu duchovní útěchy“ šternberské vdovy sepisoval také provinciál Schambogen.⁵⁵² P. Jan Tanner doporučoval Ludmile Benigně četbu – patrně modlitebních knížek – „Šesti Spasitelových pramenů“ a „Pěti korálů“. Symbolika v názvech těchto knih se odkazuje na pět Kristových ran na kříži, ze kterých prýští prameny milosrdenství, moudrosti, zbožnosti, lásky a života.⁵⁵³

Z názvů děl nebo jmen jejich autorů vyplývá, že k formování své svěřenkyně používali duchovní rádcí nejen literaturu jezuitské provenience, ale také mystické autory, jejichž nauka měla doplňovat a prohlubovat některé prvky ignaciánského učení. Jezuité – patrně pro mnohé

⁵⁴⁶ „...wie man ain fräuell soll erziehen.“ Tamtéž, s. 55. Třináctiletá Marie Maxmiliána tehdy již byla nejstarším žijícím potomkem bechyňských Šternberků.

⁵⁴⁷ „das Leben Mariae Bonaenturae“; „...von anfang der Societet vies auf den verstorbenen P. Caraffa...“ Tamtéž, s. 65 a 63.

⁵⁴⁸ V korespondenci tvar jména „de Pattis“. Tamtéž. Řeholnice žijící v letech 1566–1607 byla blahoslavena roku 1626 a svatořečena 1669. Blíže: Heslo *Marie Magdalena de Pazzi*, in: Luigi Borriello – Edmondo Caruana – Maria Rosalia Del Genio – Nicolò Suffi (edd.), *Slovník křesťanských mystiků*, Kostelní Vydří 2012, s. 543–546.

⁵⁴⁹ Blíže: Heslo *Terezie od Ježíše*, tamtéž, s. 730–733, o jejích spisech na s. 731; „etliche lehren der h. Teresiae“, V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 56.

⁵⁵⁰ Tamtéž.

⁵⁵¹ „...welches ich von win lassen bringen. Sein tietell ist: Je länger, ie lieber, das ist von gottes liebe.“ Tamtéž, s. 55. František Saleský byl tou dobou (1654) teprve v kanonizačním procesu. Jedná se zřejmě o: Franz VON SALES, *Das geistlich je länger je lieber: das ist, ein fürtreffliche, hochnützliche Einleitung für alle und jede, so ein wahres, andächtiges und gottseliges Leben anstellen wollen, oder auch andere dahin anweisen unnd unterrichten*. Blíže k tomuto ženevskému biskupovi a autorovi mystických spisů: Heslo *František Saleský*, in: Luigi Borriello – Edmondo Caruana – Maria Rosalia Del Genio – Nicolò Suffi (edd.), *Slovník křesťanských mystiků*, Kostelní Vydří 2012, s. 310–313.

⁵⁵² Jeho vydaná literární tvorba: Heslo *Schambogen, Andreas, SJ, Phil. Dr., theologiae doctor, 1610–1665*, <https://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dlf?h~A=Schambogen,%20Andreas,%20SJ,%20Phil.%20Dr.,%20theologiae%20doctor,%201610-1665>, 18. 4. 2024. V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 46.

⁵⁵³ „...juxta praxim 6 fontium Salvatoris et juxta corollarium 5, quae duo, quae so, legat...“ Tanner Spasitelovy prameny zmiňuje třikrát ve dvou dopisech. Tamtéž, s. 76 a 246.

jiné povinnosti v řádu – nestíhali vždy dokončit slíbené spisy včas, Godefrid Schubert proto vyzývá adresátku k trpělivosti různými úslovími jako například „čas růže přináší.“⁵⁵⁴

6.2.5. Duchovní vedení a výchova Ludmiliných dětí

Pravděpodobně byli kromě P. Lancicia též oba další známí Ludmilini zpovědníci duchovními učiteli a, nejdříve od sedmi let věku, i zpovědníky jejich dětí. Konání modliteb ze „Spasitelových pramenů [...] které jsou jádrem duchovních citů“ s přáním, aby si je zvykaly vykonávat „nakolik jsou schopné“, vzkazoval roku 1659 P. Tanner Ludmiliným dcerám, osmnáctileté Marii Maxmiliáně a mladší Marii Barboře.⁵⁵⁵

Rodinní zpovědníci bývali propojeni se dvorem, hofmistry, vychovateli a učiteli šlechtických potomků.⁵⁵⁶ P. Schubert byl s hofmistrem mladých Šternberků v písemném i osobním kontaktu. Například v červnu roku 1654, když se hofmistr již nějakou dobu dožadoval osobního setkání, prosil jezuita paní Ludmilu, jestli by mohla spolu s ním také onoho vychovatele „na pár dnů na Bechyni přijmout a mezitím nechala [v Praze] na jeho místě u mladého panstva štolmistra.“⁵⁵⁷ Šternberský hofmistr byl také tím, kdo Schubertovi napsal o smrti Jana Adama.⁵⁵⁸ Jindy poslal dvorní zpovědník kromě darů paní Ludmile také „knížku pro slečnu Maxmiliánu a pro hofmistra mladých pánů.“⁵⁵⁹

Jezuité někdy sami dle svého uvážení hofmistra či preceptora vybírali nebo si alespoň činili nárok se na jejich výběru podílet.⁵⁶⁰ Výchova a vzdělávání se totiž také odrážely na tom, jaký a jak zbožný člověk z jejich mladých svěřenců vyrostе. Vhodné kandidáty mohli doporučovat z absolventů svých škol. S tím souvisí Tannerova výtku urozené matce „proč [...] povolala tohoto učitele⁵⁶¹ a nic mi dříve nenaznačila?“ z roku 1659, kdy již byli

⁵⁵⁴ „...die Zeitt trägt rosen...“, tamtéž, s. 55, podobně na s. 56.

⁵⁵⁵ „Optarem, ut actibus fontium Saluatoris, quantum capaces sunt, assuescerent, quia sunt medulae spiritualium affectuum etc.“ Tamtéž, s. 76.

⁵⁵⁶ Pojem *hofmistr* se může překrývat s *preceptorem*, hlavním domácím učitelem, ale spíše znamená osobu, které byl svěřen dohled nad chlapci i nad jejich dalšími učiteli a péče o malý dvůr mladých aristokratů a jeho financování, jak na domácím sídle, tak během kavalírské cesty. M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 58–61.

⁵⁵⁷ „... mitt sich auf etliche wenig tag auf Bechin nehmen, vndt vntterdessen an sein statt bei der jungen herrschaft den stalmaister lassen...“, V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 59.

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 49.

⁵⁵⁹ „Item ain büchell vor die fräuell Maxelin vndt hofmaister der Jungen Herren.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 63. Ke kontaktu s hofmistrem též s. 82.

⁵⁶⁰ K doporučení zpovědníkem vybraného preceptora viz dopis z roku 1656 adresovaný Salomeně z Bubna P. Jiřím Kasparidem, jezuitou v jejich „duchovních službách“. Tamtéž, s. 67.

⁵⁶¹ Pojem *magister* může znamenat jak učitele, tak hofmistra.

Ludmilini synové zapsáni na pražské univerzitě.⁵⁶² Důležité události z dění v Klementinu byly součástí jezuitských dopisů Ludmile Benigně. Psali ji o smrti jednoho z profesorů mladých Šternberků, o „slavné disputaci z celý svý filozofije“ jejich spolužáka Jana Fridricha z Valdštejna,⁵⁶³ Tanner Ludmile Benigně lichotil tím, jak si při studiu filozofie vedou její vlastní synové: „Chlapci prospívají velice dobře [...]. Nedávno pan Václav veřejně dokonale vyřešil úlohu, kterou nikdo na celé škole vyřešit nedokázal (a ani pana Norberta řešení hned nenapadlo).“⁵⁶⁴

6.2.6. Další témata z korespondence: probační dům v Telči, snahy o glorifikaci P. Lancicia a jiné novinky ze života

Kromě duchovních témat obsahuje korespondence také hodně světských. Ve vztahu mezi Ludmilou Benignou a jejími zpovědníky můžeme předpokládat přátelství, jaké vzniká mezi lidmi, kteří jsou v osobním i písemném kontaktu po několik let. Navzájem si sdělovali, co je nového a psali si o svém zdraví (což je běžnou součástí korespondence té doby).⁵⁶⁵ Ke každodennosti jezuity, jako jsou například povinnosti v kanceláři nebo konání katechismu v okolí Telče, toho dochované dopisy sdělují málo.⁵⁶⁶ Spíše jezuité píší o nevšedních událostech, například P. Schubert sdílí různé dojmy, které v něm zanechaly jeho vlastní dvanáctidenní exercicie i úspěchy při jejich dávání jiným: „jedna z předních osob této země, které jsem v červnu cvičení dával, [stojí o to], aby je mohla konat znovu s větším nabídnutím sebe samé“.⁵⁶⁷

Také píší o událostech nadpřirozeného charakteru, o kterých se doslechli. P. Tanner se v jednom z dopisů s paní Ludmilou dělil o „hezkou příhodu“ spojenou se založením telčského domu třetí probace Františkou Slavatovou, jehož stavba tehdy teprve devátým rokem

⁵⁶² „... cur ... magistrum hunc advocet nihil mihi prius significando?“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 78–79.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 76 a 88.)

⁵⁶⁴ „Filiu optime valent et semper aurei. Nuper d[ominus] Wenceslaus dubium, quod nemo in tota schola solver potuit (et nec d[ominus] Norberto solatio occurrerat statim), publicae soluit perfecte.“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 78.

⁵⁶⁵ K tomu viz tamtéž, s. 81–83.

⁵⁶⁶ „tägliche arbeit auf der canzell“. Tamtéž, s. 53 a s 76.

⁵⁶⁷ „... aine aus den vornembsten personen dieses landes, welcher ich im Junio Exercitia geben; heit sie wieder mitt grossen bieten an, das sie dieselb kön machen.“ Tamtéž, s. 52.

probíhala.⁵⁶⁸ Slyšel ji čtenou z výroční zprávy.⁵⁶⁹ „Zatímco se ona kolej budovala, mnozí venkované [tj. poddaní] reptali, nemálo reptal také jakýsi starý sedlák ze vsi Studnice [...].“ Stala se však podivuhodná věc – nespokojeného sedláka jednoho večera cestou přes les obestoupily dvě neznámé postavy a jaly se mu domlouvat a vysvětlovat, jakou „útěchu, ovoce a duchovní užitek“ budovaný dům přinese nejen obyvatelům Telče a jejího okolí. Záhadné postavy zmizely, když se k nim přiblížil čeledín hledající svého hospodáře s lucernou. Prozřivší sedlák potom svůj zážitek vyprávěl celé vsi.⁵⁷⁰

Tanner k příběhu vzápětí dodává: „Jestli si Bůh tolik cení domu třetí probace, ve kterém přece ani nejsou cvičeni všichni, ani není semenem všeho dobra, které provincie činí [...], jaké [teprve] ohodnocení u Boha bude mít hlavní kořen všeho dobra, noviciát?“⁵⁷¹ Povzbuzuje tak Ludmilu Benignu v jejím zbožném úmyslu „založit noviciát Tovaryšstva Ježíšova na Novém Městě pražském, o kteréžto fundaci se [v minulosti podrobně] [...] radila s P. Nicolasem Lanciciem“.⁵⁷²

Snaha o svatořečení tohoto misionáře a šternberského „důvěrníka“ zesnulého 30. března 1653 je jedním z nejvýraznějších témat korespondence. Godefrid Schubert, který se s nebožtíkem osobně znal, při tom vynakládal velké úsilí. Pobývali spolu „v různých kolejích“ a udržovali písemný styk až do Lanciciovy smrti.⁵⁷³ Časté střídání kolejí Leczyckým souviselo s jeho posláním – byl instruktorem otců třetí probace, mezi nimi i Schuberta, které měl duchovně formovat.⁵⁷⁴

Godefrid Schubert později sepisoval jeho životopis, zdá se, že na tuto příležitost dlouho čekal a roky sbíral materiály. O různé detaily z nich i o úskalí ve svém postupu se dělil s Ludmilou Benignou. „Z mého starého [tj. staršího přítele Lancicia], [...] se nedá získat nic, co se týká jeho těla, neboť v Polsku stále panuje mor“, posteskl si v dubnu roku 1654 nad

⁵⁶⁸ „pulchra historia“ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 76. Samotná stavba probíhala od roku 1651 do 1670. Blíže k založení: J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 94–98.

⁵⁶⁹ *Litterae annuae* jsou výroční zprávy řádu, kde jsou zhodnoceny úspěchy a neúspěchy, také se v nich vzpomíná na toho roku zemřelé jezuity. Blíže: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623–1755)*, in: *Folia Historica Bohemica*, č. 1, Praha 2010, s. 23–49.

⁵⁷⁰ „Dum collegium illud aedificaretur et multi rustici ob robotas murmurarent, murmuravit etiam non parum quidam senex rusticus ex pago Studnice...“; „...solatii et fructus ac emolumenti spiritualis profecturum;...“ Jinde příhoda o neklidné duši zemřelého. V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 76–77 a 82.

⁵⁷¹ „Si Deus tanti aestimat domum tertiae probationis, in qua tarnen non omnes exercentur, nec est semen omnium bonorum, quae facit prouincia, [...], quid aestimationis apud Deum habebit primaria radix bonorum omnium, nouitiatus? Tamtéž, s. 77.

⁵⁷² „...fundandi Soc[ieta]ti Iesu Novitiatum Neopragae, de qua fundatione ipsa saepius et pluribus aute complures [annis?] kontulerit ad R. P. Nicolao Lancicio...“ NK Praha: XV. C. 18, Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], fol. 62r–62v, zde fol. 62r.

⁵⁷³ V. SCHULZ (ed.), *Korespondence Jesuitů*, s. 56.

⁵⁷⁴ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč*, s. 350.

nesnadností získat relikvii.⁵⁷⁵ Toto hagiografické úsilí vysvětluje, proč se dopisy Mikuláše Leczyckého zaslané Šternberkům nedochovaly v jejich rodinném archivu. Možná po jednom z nich se roku 1667 ptal hrabě Jan Norbert tehdejšího šternberského zpovědníka Tannera, který mu pak odpovídal: „Já dopis P. Lancicia nemám, ale doufám, že ho nalezu v Praze u P. Matěje nebo skrze něho u jeho excelence pana hraběte purkrabího.“⁵⁷⁶ Sám Tanner dříve podobně pracoval na životopisu P. Alberta Chanovského, o záměru zastavit se u jeho sestry a vyptat se na některé podrobnosti ze světcova života se zmínil Ludmile Benigně roku 1656.⁵⁷⁷

Zajímavé je sdílení vlastních duchovních prožitků zpovědníků se svou přítelkyní a žačkou. Schubert ji psal o prolínání myšlenek na Lancicia, uznávaného exercitátora, s vlastními konanými exerciciemi.⁵⁷⁸ Tanner v létě roku 1659 popisoval své rozpoložení slovy: „Nyní [...] žiji spokojeně jako král a dal jsem svolení všem tvorům, aby do mě vstupovali, jak chtějí, neboť se učím od jednoho svého žáka, že já a Bůh jsme sami v kořeni, kmeni a dřeni stromu, všechno ostatní jsou listy, které mohou spadnout, kdykoliv se jim zachce.“⁵⁷⁹ Jezuité se ve svých psaních dělili s Ludmilou Benignou o různé vlastní úvahy, o věci, které nedávno četli a které je nějak zasáhly, psali ji o svých kázáních k příležitostem významných svátků. To všechno mělo posloužit také k duchovnímu pozvednutí a poučení adresátky.

Za úvahu stojí také to, že kromě svého zpovědníka a příbuzných neměla šlechtična 17. století mnoho příležitostí si o duchovních tématech a různých svých vnitřních pohnutkách promluvit s mužským přítelem. Ač se v korespondenci ze strany zpovědníků projevuje určitá účelovost (povzbuzování zámožné aristokratky k fundování jezuitských staveb), ze strany jejich svěřenkyně se mohlo jednat o ryzejší náklonnost. Františka Slavatová měla na zprávu o smrti svého zpovědníka reagovat slovy „co jsem na něm ztratila, vím já nejlépe“.⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ „Von meinem alten, der den 30 Martii gestorben, kan man nichts haben, was sein leib berüret, dan di pest regiret noch in Polen, vnd sein die sachen in Polen vbell bestellt.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 56.

⁵⁷⁶ „Epistolam P[at]ri Lancicii non habeo, sed spero Pragae apud P[at]rem Matthiam inveniendam aut per illum apud excellentissimum d[ominum] c[omitum] burgraviium.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 56.

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 246.

⁵⁷⁸ Tamtéž, s. 51–53.

⁵⁷⁹ „Ego nunc, [...], uiuo contentus sicut rex et dedi licentiam omnibus creaturis me inuadendi, sicut uolunt, quia disco a quodam meo discipulo, ut Ego et Deus soli simus in radice, trunco et medula arboris; reliqua omnia sunt folia, quae cadere possunt, quando uolunt ...“ Tamtéž, s. 78.

⁵⁸⁰ E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 223.

7. Ludmila Benigna ze Šternberka jako „patronka na nebesích“. Aneb šlechtična a smrt

7.1. Příprava na smrt a setkávání s ní

Katolíci se v době raného novověku měli připravovat na smrt ideálně celý život, zejména barokní zbožnost kladla na tuto neustálou přípravu a na život ve smíru s Bohem velký důraz.⁵⁸¹ K *ars moriendi* (umění umírat) směřovaly také návody, jak se chovat těsně před smrtí. Konkrétní rady různých příruček se v detailech lišily, v zásadě se měl umírající naposledy vyzpovídat, přijmout Tělo Kristovo jako posilu pro svou duši na její nejobtížnější cestu (tzv. viaticum) a svátost posledního pomazání. To však byly spíše úkoly pro přítomného kněze nebo osobního zpovědníka. Umírající sám měl v poslední hodině upřímně litovat svých hříchů, setrvávat v modlitbách, rozjímáních a myšlenkách na Stvořitele a na Kristovu oběť a odolávat posledním pokoušením ďábla. Nežil-li vyloženě hříšně a stihl-li své poklesky napravit, neměl se smrti samotné bát a naopak měl s veselou myslí očekávat své setkání s Bohem a vykoupení ze strastiplného pozemského světa.⁵⁸²

Ideální příklad šťastné smrti uvádí hagiografický životopis Františky Slavatové: „ona očekávajíc smrt' beze strachu a s potěšením, nepozbyla mysle při poslední hodině, ano byla tako velikomyslná, že svého zpovědníka, který pro bolest srdce a slzení mluvíti nemohl, těšila, až ducha svého beze vši bázně v ruce Stvořitelovy odevzdala.“⁵⁸³ V případě vdov bývá zdůrazňována a doporučována „duchovní smrt“, kdy se žena po ztrátě manžela vzdá světských radovánek a zbožným a ctnostným životem se připravuje na pozdější smrt těla.⁵⁸⁴

Také učení sv. Ignáce připomíná věřícím, ať na smrt pamatují a celý svůj život vedou tak, aby se svými skutky byli ve své poslední hodině spokojeni – nikdo totiž neví, kdy ona hodina nastane. V rámci původních exercicií, sepsaných sv. Ignácem ve 20. letech 16. století, bylo rozjímání o smrti navrženo jen jako jejich dobrovolná součást.⁵⁸⁵ V pozdějším upraveném českém vydání z roku 1721 je již toto „cvičení o smrti“ spolu s rozjímáním

⁵⁸¹ Naopak dříve, ve středověku, se rady pro přípravu na odchod do věčného života vztahovaly až ke chvíli na smrtelném loži. J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 216.

⁵⁸² Blíže k tématu v kapitole „Umění umírat“ tentýž, s. 216–225.

⁵⁸³ J. E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 243. Zde také vylíčena – pro srovnání s ideálem zajímavá – Františčina příprava na smrt skrze různá (údajně její vlastní) předsevzetí, promluvy, poslední vůli duše a dobročinné záměry, s. 230–248.

⁵⁸⁴ Tento motiv například tamtéž, s. 244.

⁵⁸⁵ Záleží na individuální potřebě a schopnostech toho, kdo cvičením prochází. Současné vydání se drží originálu. T. ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, s. 114 a 130.

o soudu a o pekle zařazeno na konec prvního týdne mezi ostatní úkony. Jeho průběh je zde dokonce oproti originálu podrobně rozepsán v pěti bodech.⁵⁸⁶

Dá se předpokládat, že jezuitští duchovní průvodci Ludmily Benigny ze Šternberka svou svěřenkyni připravovali na smrt kromě jiných také na základě těchto cvičení. Vedle rozjímání se v hagiograficky laděných textech o jejích současnicích objevuje od mládí podstupované cvičení v umrtvování těla (*mortificatio*).⁵⁸⁷ Dochované prameny nezachycují, kdo byl Ludmiliným zpovědníkem v posledních deseti letech jejího života, ani kdo ji doprovázel na poslední cestě. Tato úloha náležela šlechticovu *confessariovi*, který však nemusel dorazit včas.⁵⁸⁸ Proto když se paní Ludmila počátkem ledna „léta Páně 1657 zdržovala na Libochovicích soužená jakousi nemocí“, povolala k sobě, zřejmě pro vážnost situace, šternberského zpovědníka P. Jana Tannera. Rozmlouvala s ním tehdy o svém přání fundovat novoměstský noviciát.⁵⁸⁹ Dobré skutky, zbožné odkazy a almužny patřily mezi činy, které bylo prospěšné konat před smrtí. Později Tanner podle svých vlastních slov velmi želel, že své „velmi milé přítelkyni v Pánu“ nemohl poskytnout útěchu v posledních chvílích, v což prý doufal, i když spolu tou dobou již několik let nebyli v kontaktu.⁵⁹⁰

Nemoc a soužení během ní mohla pro umírajícího představovat jisté polehčující okolnosti, pokud se trápením nedal zlomit a neodvrátil se od Boha. „To, že bolesti trvaly tak dlouho, mi dává útěchu, že buď přijde rovnou do nebe, nebo nebude mít zlý očištěc,“ napsal zpovědník P. Godefrid Schubert zarmoucené Ludmile Benigně, když jí nečekaně ve velmi mladém věku zemřel syn Jan Adam.⁵⁹¹ Katolíkova duše mohla po smrti skončit v nebi (což bylo spíše vzácné), v očištěci nebo v pekle. Většina duší šla podle tehdejšího smýšlení do očištěce, kde zakoušely různě dlouhé a různě intenzivní utrpení jako trest za své hříchy, po jeho

⁵⁸⁶ Ignác Z LOYOLY, *Duchovní cvičení svatého otce Ignácia z Loyoly, zakladatele Tovaryšstva Ježíšova*, Staré Město pražské, u Joachima Kamenického, 1721, s. 67–75.

⁵⁸⁷ J. E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 222. Podle jezuitského historika P. Jiřího Ivánka M. SKŘIVÁNEK, *K počátkům*, s. 87.

⁵⁸⁸ K roli dvorního zpovědníka u umírajícího J. M. HAVLÍK, *Zpovědníci*, s. 380–381.

⁵⁸⁹ „Ill[ustrissi]ma D[omina] D[omina] Ludmilla [...] de Sternberg A[nno] D[omini] 1657. ad Libochowicium valetudinae aliquantum afflictata detineret, evocavit me eo ad die Festo S[acro]s[anctum] Trium Regum...“ NK Praha: XV. C. 18, Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], fol. 62r–62v, zde fol. 62r. K roli zpovědníka u vážně nemocného také J. E. KYPTA, *Zrcadlo*, s. 243.

⁵⁹⁰ „mihi in Deo coniunctissima et dilectissima D[omina]“, NK Praha: XV. C. 18, Dopis [Jana Tannera] bratrům ze Šternberka, [nedatován, před 20. červencem 1672], fol. 50r.

⁵⁹¹ Pro srozumitelnost parafrázuji: „Vndt das die schmerzen so lang gewehret, machet mihr ainem trost, das er endweder gar nicht oder mitt ainem schlechten fegfeuer werd im himmell kommen.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 49.

odpykání však duše – na rozdíl od těch, které se dostaly do věčného pekla – mohla vystoupit na nebesa.⁵⁹²

Ostatní, žijící věřící, mohli duším v očištění pomáhat sloužením mší a modlitbami za zemřelé, mohli jim věnovat různé konané pobožnosti, své skutky pokání, odpustky či almužny tak, aby užitek z těchto skutků patřil zemřelým a přispělo to ke zkrácení jejich očištěvacích muk. Pomáhání duším bylo zasvěceno bratrstvo Věrných zemřelých založené Ludmilinou tchyní Marií Maxmiliánou ze Šternberka, které navíc mělo svým členům připomínat smrtelnost člověka a vést je k vzájemnému povzbuzování se k příkladnému životu. Není jisté, jestli byla také Ludmila Benigna jeho členkou, určitý její vztah k tomuto bratrstvu dokládá příspěvek 500 zlatých na stavbu Dušičkové kaple, ve které se měla konfraternita scházet, při malostranském jezuitském profesním domě.⁵⁹³

Součástí vlastní přípravy na smrt a překonávání strachu z ní byly některé ze skutků tělesného i duchovního milosrdenství, zejména navštěvování nemocných, pochovávaní mrtvých a modlení se za zemřelé. V případě urozených žen se to týkalo hlavně pomoci jejich blízkým a *ars moriendi* se zde propojuje s ideální představou věrné manželky a matky. Františka Slavatová si údajně do svého deníku zapsala svou poslední službu choti Jáchymu Oldřichovi: „Než zemřel, zpívali jsme s ním já a jeho zpovědník píseň o vůli Boží, [...] [a poté jsem pomáhala] mrtvolu svého manžela do rakve položit, což mě mnozí na zlou stránku vykládali.“ Aristokratka při tomto úkonu, na první pohled nepříslušejícímu jejímu stavu, prokázala další ctnost – pokoru.

To, že dobrá smrt nebyla jen pojmem z příruček, ale něčím, co lidé skutečně přáli sobě a svým bližním, i to, že doufali v přímluvu svatých patronů, dokládá jeden z dopisů z konce života Ludmily Benigny ze Šternberka: „Že paní Shleierová tak svatou smrtí skonala věřím, poněvadž nepochybně Matička zlatičká⁵⁹⁴ ji to v[y]prosila, kterou ona tak pilně v životě svým ctíla a milovala, popřejž nám Pán Bůh taky svatého skončení. Amen.“⁵⁹⁵

⁵⁹² Očištěc je jako třetí z míst „onoho světa“ křesťanskou církví přijímán od 12. století. Poté, co ho reformace odmítla, se stal jedním z motivů charakteristických pro katolickou konfesí. Blíže J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 225–243.

⁵⁹³ P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 101, poznámky 40 a 42.

⁵⁹⁴ Panna Maria, možná by se mohlo jednat i o konkrétní úctu ke staroboleslavskému Paládiu, jehož obliba během 17. století výrazně vzrůstala také u Šternberků (viz níže).

⁵⁹⁵ ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis LBŠ neznámému duchovnímu z 23. září 1671.

7.2. Smrt, pohřeb a elogium

Ludmila Benigna se dožila věku přibližně 60 let. Z pramenů není zřejmé, na co konkrétně hraběnka ze Šternberka zemřela, ani není známé přesné datum její smrti. V jednom z dopisů synovi z posledních let života si posteskla na svůj zhoršující se zdravotní stav: „[nedávno] sem tak na mý nohy mizerná byla, že sem se skoro hnouti nemohla [...] [a tak jsem se] Francimonovi ukázala. On se domnívá, že jest při mně jak větrná tak i druhá vodnatedlnost, naněžto [?] nětco od něho užívám.“⁵⁹⁶ Jmenovaný šternberský rodinný lékař Mikuláš Franchimont z Frankenfeldu byl při Ludmile nejspíše také tehdy, když umírala. V polovině května roku 1672 psal její syn Jan Norbert, zřejmě přítomný u matky stonající v pražském paláci,⁵⁹⁷ bratru Václavu Vojtěchovi: „Co se týká nemoci naší matky, není to chvála Bohu nic jiného než běžná horečka a pan Franchimont to nepokládá za vůbec nic nebezpečného.“ Ve stejném listu však zmiňuje opakující se záchvaty a je z něho patrné znepokojení obou starších synů.⁵⁹⁸ Ludmila Benigna, vědom si vážného stavu, tehdy také dávala do pořádku své majetkové záležitosti skrze dvě tržové smlouvy. Měsíc poté, 14. června, vložila do zemských desk svůj testament, aby již později „při poslední hodině smrti těmito časnými a pomíjejícími věcmi se neza[ne]prázdnovala“.⁵⁹⁹ Ten obě květnové smlouvy potvrzoval. O další měsíc později, 20. července, již odpovídal prostřední syn Jan Norbert na Tannerovu kondolenci.⁶⁰⁰

Přesná hraběnkina životní data nejsou známa ani z náhrobníku či nápisu na sarkofágu, není dochováno ani pohřební kázání.⁶⁰¹ Proto není známo, kdo obřad vedl. Ludmilina pohřbu se, podle svých vzpomínek, účastnil a „k hrobu [...] [ji] doprovázel“ vedle užší rodiny také vzdálený příbuzný Šebestián Říčanský z Řičan, který byl v mládí vychováván v její blízkosti

⁵⁹⁶ SOA Třeboň, odd. JH: RA Paar, kart. č. 55, Dopis LBŠ jejímu synu Janu Norbertovi, [1671?]; ANM Praha, RA Š-M, kart. č. 95, Dopis Jana Norberta ze Šternberka jeho bratru Václavu Vojtěchovi z 18. května 1672.

⁵⁹⁷ Usuzuji tak z datace níže citovaného dopisu a jeho obsahu.

⁵⁹⁸ „Ihn der Eurem Mutter Kranckheit ist gott lob nicht anderst als ein und tagliches fiber, Unt haltet es der h[err] Franchimont gahr nicht für gefährlich...“; „...paroximi [...] 4 Uhr nach mittag wieder mit der khelten [...] angefangen so 1 1/2 stundt gewehret...“ ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95, Dopis Jana Norberta ze Šternberka svému bratru Václavu Vojtěchovi, Praha, 18. května 1672.

⁵⁹⁹ Motiv připravování se na smrt a soustředění svých myšlenek ke Stvořiteli je od počátku 17. století běžnou součástí kšaftů. Srov.: P. KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech*, s. 164. NA: fond Desky zemské větší, Praha, inv. č. 264, *Kvatern tržový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672 (4. olivenfarber Kaufquatern der Testamente)*, fol. O14r–O19v, zde fol. O14v–O15v. Z testamentu vychází August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV. Litoměřicko a Žatecko*, Praha 1923, s. 23. Jednalo se o panství libochovické, budyňské, statek Krupku a díl panství karlštejnského. (Autor uvádí datum 7. místo 14. června.)

⁶⁰⁰ NK Praha: XV. C. 18, Dopis Jana Norberta ze Šternberka Janu Tannerovi z 20. července 1672, fol. 66r–66v.

⁶⁰¹ Šternberská hrobka pod kaplí sv. Františka Xaverského není přístupná, na náhrobníku, který na podlaze kryje vstup do hrobky, je jen datum smrti Vojtěcha Ignáce ze Šternberka.

u dvora Kavků z Říčan. Více toho však o průběhu obřadu neříká.⁶⁰² Ostatně sama Ludmila Benigna ve své poslední vůli uvedla, v souladu se skromností náležející vdovskému stavu, přání prostého pohřbu vedle svého manžela Františka a syna Jana Adama v jezuitském kostele Nejsv. Salvátora: „Tělo pak mé, chci, aby po smrti mé, [...] ne v cínové, ani [v] žádné jiné krom dubové dřevěné truhle pohřbeno bylo, při kterémžto pohřbu aby za duši mou co nejvíce možné mší svatých slouženo bylo, však žádné kázání aby učiněno nebylo, též dokonce nic s nějakým nákladem, prachtem⁶⁰³ neb slávou.“⁶⁰⁴ Je ale otázkou, jak rozloučení nakonec skutečně probíhalo.

Podobně skromně si přály být pochovány také například Marie Maxmiliána ze Šternberka nebo Marie Maxmiliána Hýzřlová.⁶⁰⁵ V případě druhé jmenované nebylo její vůli zcela vyhověno. Sice byla pochována v prosté dřevěné rakvi, košumberští jezuité však považovali „za svou povinnost“ vypravit této dobrodince, která jim před smrtí odkázala celé své panství, okázalý pohřeb.⁶⁰⁶ Podle análů košumberské rezidence vyprovázelo Marii Maxmiliánu roku 1690 procesí, v jehož čele kráčeli členové bratrstva Narození Panny Marie, které hraběnka sama založila, za nimi obyvatelé města Luže, hudebníci, jezuité – mezi nimi dva rektorové – a místní faráři. „Mezi 24 hořícími pochodněmi ozdobenými rodinnými znaky zakladatelčinými nesena byla rakev, za níž kráčela šlechta a ohromný zástup poddaných, paní svou oplakávajících.“ V kapli potom bylo recitováno „v choru officium defunctorum, zpíváno slavné requiem a mše.“⁶⁰⁷ Dokonce jeden z jezuitů namaloval Mariin posmrtný portrét.⁶⁰⁸

Ještě honosnější pohřební průvod za účasti i dalších řádů doprovázel roku 1676 rakev telčské dobrodinky Františky Slavatové.⁶⁰⁹ Pohřby v pražském prostředí musely být trochu jiné, Ludmilu Benignu zřejmě nevyprovázeli měšťané a poddaní, z prostých lidí spíše jen členové jejího dvora. Salvátorský chrám byl zato velmi prestižním místem. V jezuitské kryptě pod centrální částí chrámu později spočinul také přinejmenším jeden z jejích duchovních otců, Jan Tanner.⁶¹⁰ (Plánek hrobek je v obrazové příloze.)

⁶⁰² Slavný pohřeb s kázáním by možná býval více rozvedl. J. P. HILLE, *K rodopisu Kavků z Říčan*, s. 60.

⁶⁰³ Myšlena nádhera, krása, pompa.

⁶⁰⁴ NA: fond DZV, Praha, inv. č. 264, *Kvatern trhový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672*, fol. O15r–O15v.

⁶⁰⁵ P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 97; V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, s. 121–122.

⁶⁰⁶ Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku*, s. 42–43 a 154 a 201.

⁶⁰⁷ Přejímám citaci análů od V. Olivy. Tamtéž, s. 154.

⁶⁰⁸ Srov.: V. V. JENÍČEK, *Poslední Slavatovna*, s. 119–122. Zde i reprodukce portrétu.

⁶⁰⁹ Popisuje J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 103–104. V jejím případě však autor o přání pohřbu beze vší slávy nemluví.

⁶¹⁰ K pochovávání v tomto kostele P. OULÍKOVÁ, *Klementinum*, s. 155. Výčet a lokalizaci šlechtických a měšťanských hrobek na základě jezuitského rukopisu z roku 1762 podává A. PODLAHA, *Zprávy o chrámu sv. Salvátora*, s. 228–230.

Pochovávání laiků vedle členů řádu v jezuitských kostelích bylo možné pouze s povolením generála. Řádovým dobrodincům ho rád udělil, často se ale dispens vztahoval jen na osobu dobrodince a ne na celý rod. Privilegovaní šlechtici měli respektovat vzhled chrámového prostoru. Značným ústupkem vůči štedré fundátorce bylo například na přelomu 16. a 17. století svolení brněnských jezuitů dané Heleně z Tovarů (asi 1556–1610), aby mohla v kapli při kostele Nanebevzetí Panny Marie vystavit vojenské insignie svého zde pochovaného manžela. Předtím se jí marně snažili přesvědčit, aby tuto světskou symboliku rodové slávy nechala v kapli jen vytesat. Úspěchem paní Heleny bylo také to, že si vydobyla právo být zde pochována vedle manžela.⁶¹¹

Reprezentativní pohřeb s kázáním a funerální dekorativní architekturou byl vystrojen Ludmilině starší dceři Marii Maxmiliáně Aurelii provdané Lažanské. Mladá žena, známá ze slavného Škrétova portrétu v kostýmu pastýřky, zemřela v únoru roku 1665 jako čtyřiaadvacetiletá několik dní po porodu dítěte. Kázání od P. Václava Plevňovského, kazatele u Nejsv. Salvátora, vyšlo tiskem ještě téhož roku. Radmila Pavlíčková zdůrazňuje jeho pozoruhodnost – kázání vyšlo v českém jazyce,⁶¹² obsahuje celostránkovou rytinu *castra doloris* (viz obrazová příloha) a skrze symboliku zlaté hvězdy v něm převládá reprezentace šternberského rodu, zatímco odkaz na Mariina manžela Karla Maxmiliána Lažanského téměř chybí.⁶¹³ Motiv toho, že duše Ludmiliných zemřelých dětí, které odcházejí do nebe, na něm „budou zářit jako hvězdy na věky věků,“ což si vypůjčil ze Starého zákona, vyslovil její zpovědník v souvislosti se smrtí Jana Adama.⁶¹⁴

Na kázání Plevňovského je zajímavé ještě i to, že si podle něho Marie Maxmiliána přála být pochována ve šternberské rodinné hrobce u staroměstských jezuitů a ne v hrobce Lažanských na Strahově.⁶¹⁵ Kázání líčí mladou ženu téměř jako světici, vyjmenovává její ctnosti, dobré skutky, exaltované činy tělesného pokání, modlitby a duchovní cvičení a popisuje její dobrou smrt.⁶¹⁶ Jaká byla vazba Václava Plevňovského na Šternberky a nakolik

⁶¹¹ O pohřbívání mecenášů a jejich vlivu nejen na architektonickou podobu chrámu L. ČEŠKOVÁ, *Jezuité a jejich mecenáši*, 21–75, zejména s. 34.

⁶¹² Čeština mohla být zvolena na přání matky, která, ač ovládala i další jazyky, podporovala vydávání českých knih (více v kap. 6.3.).

⁶¹³ K tomu však R. Pavlíčková dodává: „Zdá se, že kazatel pouze využil motivicky bohatý motiv šternberské hvězdy, aniž by hodlal důsledněji oslavovat její rod...“. Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Jasná zlatá hvězda Šternbersko-Lažanská. Žena, muž a dítě v pohřebním kázání nad Marií Maxmiliánou Aurelií Lažanskou z roku 1665*, in: *Historica Olomucensia*, číslo 36, Olomouc 2009, s. 43–66, citace ze s. 48.

⁶¹⁴ „Fulgebunt sicut stellae in perpetuas aeternitates.“ V. SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů*, s. 49. Srov.: Daniel 1, 3.

⁶¹⁵ R. PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Jasná zlatá hvězda*, s. 48.

⁶¹⁶ V kázání dominují ctnosti křesťanské, avšak manželské nebo mateřské ctnosti skoro chybí. Rozvádí tatáž, *passim*.

nebožku osobně znal, zůstává nezodpovězeno. Během zádušních obřadů za Ludmilu Benignu o sedm let později určitě vystupovat nemohl, zemřel totiž v podobné době jako jako ona.⁶¹⁷

Také o Ludmile Benigně ze Šternberka se po její smrti mluvilo skoro jako o svaté. V kondolenci utěšoval její bývalý zpovědník a téměř až rodinný přítel P. Jan Tanner zarmoucené syny slovy: „ačkoliv [...] hluboce soucítím, přece nemohu než zároveň blahopřát, jelikož máme novou patronku na nebesích, kterou (jak mohu jako důvěrník jejích soukromých záležitostí jistě tvrdit) [nejjasnější hrabata] najdou povolanou na vysokém nebeském stupni, až sami přijdou k Bohu a budou uctíváni na věčnosti.“⁶¹⁸ Koncept kondolence, který si Tanner ponechal, je nadepsán jako „Elogium na nejjasnější paní hraběnkou ze Šternberka“.⁶¹⁹ Text možná znovu posloužil jako vzpomínka na jezuitskou dobrodínku, která se, spolu s elogií zemřelých členů Tovaryšstva, předčítala v kolejích.⁶²⁰

Tanner v elogiu vyzdvihuje veliké množství hraběňčiných ctností a dodává, že ne všechny byly zjevné – mnohé zůstaly skryty a ani on sám se neopovazuje je vyjevit. Líčí, jak byla jeho svěřenkyně oddána rozmlouvání s Bohem a jak se „nemohla nasytit kázání ani čtení.“⁶²¹ Připomíná, kolik křížů musela na tomto světě hrdinně nést, a utěšuje syny, že jejich matku, ač je to velikou ztrátou pro ostatní, „Bůh podivuhodně vyslyšel [...] a vytrhl ji z pozemského trápení.“⁶²² Zmiňuje její skutky pokory, jako úklid chrámu nebo mytí nohou žebrákům. Píše, že když měli synové a dcera takovou matku, nediví se, že sami vynikají ctnostmi. V závěru Tanner pozůstalé ujišťuje, že za duši Ludmily Benigny slouží mše již od

⁶¹⁷ Zemřel 7. července roku 1672. Heslo *Plevňovský, Václav, 1626–1672*,

http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000979489&local_base=AUT, 7. 5. 2024.

⁶¹⁸ „...etsi de amissa tali et amante Matre vehementer condoleam, non possum tamen quin simul congratuler, quia novam habemus patronam in coelis, quam (quantum ego omnium eius intimorum conscius certo affirmare possum) in alto coelesti grada collocatam ubi et ipsimet ad Deum venerint invenient et aeternum venerabuntur.“ Dopis [Jana Tannera] bratrům ze Šternberka, [nedatován, před 20. červencem 1672]. Koncept: NK Praha: XV. C. 18, fol. 50r–50v; opis: ANM Praha: RA Š-M, kart. č. 95. (K autorství listu více v kap. 3.1.)

⁶¹⁹ „Elogium illustrissima Ludmilla comitis de Sternberg“.

⁶²⁰ Bývala součástí *litterae annuae* (výročních zpráv) předčítaných při jídle. Například elogia sepsaná po smrti Františky Slavatové byla jedněmi z pramenů jejích pozdějších životopisů. Blíže Jiří M. HAVLÍK, *Das Buch „Praecellens viduarum speculum“ von Bartolomäus Christelius*, in: Jiří M. Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollermann (Hgg.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter. Referate der gleichnamigen Tagung in Telč vom 24. bis 26. September 2018, Prag und St. Pölten 2019*, s. 186–212, zde zejména s. 192–195.

Elogium jako „obširnější vypsání života, vlastností a činů zesnulých členů řádu“, které bychom dnes označili jako nekrology, představuje Martin SVATOŠ, *Jezuitská elogia jako historický pramen a elogia P. Martina Středy*, in: Jan Skutil (red.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Brno a Praha 1995. Řádoví historikové z nich často čerpali nebo přejímali celé pasáže. Rozdíl byl mezi elogií zahrnutými do výročních zpráv a básnickými literárními elogií plnými rétorických ozdob. Tamtéž. Stejně lze, myslím, charakterizovat elogium sepsané jezuitou o řádovém mecenáši.

Podobný text připomínající ctnosti a zásluhy Marie Maxmiliány Hýzrlové vepsal také jezuitský historik Ivánek do letopisů košumberské rezidence. M. SKŘIVÁNEK, *K počátkům*, s. 92.

⁶²¹ Například v elogiu Františky Slavatové se objevuje dokonce konkrétní výčet hraběnkou čtených knih a příruček k rozjímání. J. M. HAVLÍK, *Slavatové*, s. 106. „...sermonibus ac lectionibus non posset satiari...“ NK Praha: XV. C. 18, Dopis [Jana Tannera] bratrům ze Šternberka, [nedatován, před 20. červencem 1672], fol. 50r.

⁶²² „...quam mirabiliter, Deus eam exaudiverit, et cum quanto aliorum damno ex afflictione eripuerit.“ Tamtéž.

chvíle, kdy dostal zprávu o její smrti, v čemž chce pokračovat po několik následujících dnů a bude-li moci, i po celý rok. Také na ni bude na pamatovat „při všech svátostech“, stejně jako to dělával za jejího života.⁶²³ Teoreticky by z této kondolence-elogia bývalo mohlo vycházet také potenciální pohřební kázání. Šternberskou paní fundátorku vedl v patrnosti také sám generál řádu.⁶²⁴ Je zajímavé, že o ní nakonec nebyl sepsán (nebo se nedochoval?) obsáhlejší oslavný životopis od některého jezuitského autora, třeba právě Tannera. Možná Ludmila Benigna zůstala zastíněna svou tchyní s pověstí svatosti, Marií Maxmiliánou.

Bohuslav Balbín jen v místopisném díle svých *Miscellanei* (Rozmanitostí) zachytil zvláštní úkaz, který sám v Nepomuku slyšel vyprávět od nočních hlídačů: Krátce před smrtí Ludmily Benigny byl tamní kostel sv. Jakuba „v noci tak osvětlen, že se zdálo, že hoří, a proto přivolali kostelníky a spěchali vstoupit do chrámu, žádné světlo [vevnitř] však nenašli.“⁶²⁵ Toto předsmrtné znamení podle Balbína navazovalo na tradici šternberských zvěstujících zjevení v nepomuckém děkanském kostele – měl-li zemřít mužský příslušník rodu, rozžehly se samy od sebe louče po pravé straně, měla-li to být žena, tak po straně levé. Podobně pochodeň nebo padající předměty varovaly Bořity z Martinic, nebo například Rožmberkům se zjevovala legendární bílá paní.⁶²⁶

7.3. Testament a šternberské sanktuárium

S přípravou na smrt souvisí také včasné uvedení majetkových záležitostí do pořádku.⁶²⁷ Proto lidé během raného novověku sepisovali během života i několik závětí. Také v případě Ludmily Benigny vypovídají prameny o existenci dřívějšího kšaftu z roku 1658.⁶²⁸ Ve své poslední závěti ze 14. června roku 1672 odkázala Ludmila Benigna ze Šternberka, podle zásad stanovených *Obnoveným zřízením zemským*, polovinu svého majetku svým potomkům.⁶²⁹ Těmi byly její čtyři děti, Václav Vojtěch, Jan Norbert, Ignác Karel a Marie

⁶²³ „in omnibus sacris“, tamtéž, fol. 50v.

⁶²⁴ Který po její smrti pověřil Tannera sepsáním informací o Ludmilině fundaci noviciátu na Novém Městě pražském. Tamtéž, Deset bodů, fol. 62r.

⁶²⁵ „Paulo ante mortem Illustrissimae Ludmillae de Sternberg (quod ipsos Nepomuci vigiles narantes audivi) ita illustrata nocte Ecclesia illa fuit, ut ardere videretur, ideoque accitis Aedituis properarunt Tempum ingredi, nihil tamen lucis invenerunt.“ Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae, decadis I. liber III. topographicus et chorographicus...*, Praegae, Typis Georgii Czernoch, 1681, s. 221. Chrám Balbín konkrétně nejmenuje, ale zmínka o hrobkách Šternberků poukazuje na děkanský svatojakubský kostel. P. MAŤA, *Svět*, s. 105.

⁶²⁶ Blíže k rodovým zvěstujícím znamením tamtéž, s. 98–108.

⁶²⁷ J. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 217.

⁶²⁸ NK Praha: XV. C. 18, Kodícil LBŠ k závěti z roku 1658, fol. 5r–9v.

⁶²⁹ Protože svá vdovská panství předtím prodejem převedla na Václava Vojtěcha ze Šternberka, sestával rozdělovaný majetek nejspíše z jejího soukromého jmění (peněz z prodeje těchto statků a peněz z věna, obvěnění

Barbora ze Šternberka, a vnučka Marie Maxmiliána Lažanská (pojmenovaná po své nebožce matce).⁶³⁰ Z této poloviny jmění měly podle zemských zákonů připadnout dvě třetiny synům a třetina ženským dědičkám. S druhou polovinou již mohla v závěti nakládat libovolně.⁶³¹ „Nicméně ohlídejte se na obzvláštní respect a lásku, s kterouž se vždycky Václav a Norbert, syni můj milí, ke mně zachovali, též o rozličné mé [...] zaneprázdnění nemalou starost [...] jakož i také osobu mou stále na obzvláštním pozoru měli [...], tu polovici celý pozůstalosti a jmění mého [...] jim dvoum synům můj na rovný díly odkazují.“ Tito dva starší a oblíbenější (rozvedeno v kap. 5.5.) synové také byli pověřeni vyplacením podílů ostatním dědicům.⁶³²

V kšaftu Ludmila Benigna svým potomkům-dědicům mimo jiné připomíná, „jakou starost a péči v těch tak těžkých časech za poručenství [...] nelitujíc ani zdraví ani života [...], statek jejich rozmnožovala [...] a vskutku jim dobře platná byla.“ Poddaným odpustila všechny dluhy, které vůči ní měli mít. „Oni pak za dobrodiní tu Pána Boha za duši mou prositi věděti budou.“⁶³³ Na *pia legata* (zbožné odkazy) odkázala 7 000 zlatých. Na co konkrétně by měly být určeny, zamýšlela rozvést v kodicilu, dovětku závěti, což patrně už nestihla.⁶³⁴ Pro takový případ ustanovila, aby se těchto peněz ujali oblíbení synové Václav a Norbert, „majíce k nim tu důvěrnost, že dotčenou summu na chválu Boží dobře obrátí.“⁶³⁵ Protože sami nevěděli, co přesně matka zamýšlela, rozhodli se použít částku na stříbrnou mřížku věnovanou staroboleslavskému Paládiu.⁶³⁶

Tato mřížka se dodnes nachází na bočním oltáři, tzv. šternberském sanktuáriu, umístěném na levé straně presbytáře chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Boleslavi. Původně

a tzv. nad věna pojištěných na některém ze statků). Srov.: P. KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech*, s. 164–166.

⁶³⁰ Poručníkem vnučky Marie Maxmiliány Zuzany Josefy byl její otec a Ludmilin zet' Karel Maxmilián Lažanský z Bukové (1639–1695).

⁶³¹ K dědickým principům stanoveným OZZ blíže také M. RYANTOVÁ, *Život raně novověké šlechtičny*, s. 110–122.

⁶³² V případě své sestry Marie Barbory měli tito starší bratři navíc přidat ze svého podílu tolik, aby její dědictví dohromady vyneslo 30 000 zlatých rýnských. Ze zákona měla totiž nárok na stejné věno, jako její starší sestra Marie Maxmiliána (viz kap. 5.6.). NA: fond DZV, Praha, inv. č. 264, *Kvatern trhový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672*, zde fol. O16r–O16v. Srov.: P. KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech*, s. 164–166. Srov.: P. KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech*, s. 163.

⁶³³ NA: fond DZV, Praha, inv. č. 264, *Kvatern trhový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672*, fol. O16v–O17r a O18r.

⁶³⁴ Někteří šlechtici kodicil přikládali, třeba s pozdějším datem, k testamentu. V tomto případě jsou zde po stranách pouze připsána potvrzení dědiců o vyplacení jejich podílů ze září následujícího roku (1673). Tamtéž, *passim*.

⁶³⁵ Tamtéž, fol. O18v–O18r.

⁶³⁶ Přitom však zůstávali připraveni vyplnit přání, která by se mezitím ještě mohla někde mezi písemnostmi objevit. („...sed si scriptum aliquod ex quo quid simile colligi posset reperiretur speciale eius curam habituri sumus uti et argenteorum cratium pro B[eata] V[irgine] Boleslaviensi,...“) NK Praha: XV. C. 18, Dopis Jana Norberta ze Šternberka Janu Tannerovi z 20. července 1672, fol. 66r–66v.

zde kryla samotný milostný mariánský reliéf, který byl podle legendy právě na tomto místě vyoran. Jednalo se tak o nejprestižnější místo v celém kostele. Mřížka je otevírací, neboť se Paládium na velké svátky přenášelo na hlavní oltář, kde teprve po roce 1778 zůstalo již trvale umístěno. Dnes mosazný reliéf na jeho původním místě nahrazuje malovaný výjev jeho zázračného objevení na poli.⁶³⁷

Na samotné ozdobné mřížce je vročení 1672, kdy Ludmila Benigna zemřela, a výzdoba mřížky připomíná ji a její rodinu.⁶³⁸ Ve spodní části se nachází alianční erb Šternberků a Kavků z Říčan a jména Františka Karla ze Šternberka a jeho manželky Ludmily Kateřiny Benigny rozené Kavkové z Říčan. Uprostřed mřížky je mariánský monogram obklopený osmi hvězdami, které upomínají na Ludmiliny a Františkovy potomky. Zdola nahoru, zleva doprava – seřazeni podle stáří – jsou to František Ignác,⁶³⁹ Jan Adam, Marie Maxmiliána provdaná Lažanská, Václav Vojtěch, Jan Norbert, Ignác Karel, Marie Barbora⁶⁴⁰ a František Bohuslav.⁶⁴¹ V době, kdy bylo dílo zadáváno, již žili jen čtyři z nich. Mřížka je zajímavým genealogickým a demografickým pramenem, který dokládá další dva syny jinak v literatuře nezachycené a dokresluje častý osud raně novověké matky přeživší polovinu svých dětí.

Ve spodní části stříbrných dvířek je latinské zvolání ke staroboleslavské Madonně: „Tento přibýtek ti postavil náš rod. Skrze zlatou bránu nám budeš branou nebeskou, matko.“⁶⁴² (Obrázek je v příloze.) Samotná mřížka se váže k rodině bechyňských Šternberků, ale mramorový svatostánek nechal podle Bohuslava Balbína postavit jejich vzdálenější „strýc“ Adolf Vratislav ze Šternberka.⁶⁴³

Podobný motiv jako je na mřížce, staroboleslavský mariánský obraz obklopený – tentokrát jedenácti – hvězdami, je znázorněn také na dřívějším grafickém listu z roku 1670 nazývaném *Oslava staroboleslavského Paládia a rodu Šternberků* od rytce Philippa Kiliana

⁶³⁷ Štěpán VÁCHA, *Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. Oltářní výzdoba a fundace v 17. století*, in: Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky, roč. 58, č. 1, 2010, s. 17–41, zde s. 31. Autorem obrazu z konce 19. stol. je Josef Mathauser.

⁶³⁸ Zde vycházím ze samotného uměleckého díla v boleslavském kostele. U všech jmen uvádím počestěný tvar uvedený na mřížce. Bližší kunsthistorický popis v: Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém... XV. Politický okres Karlínský*, Praha 1901, s. 84–88.

⁶³⁹ Prvorozený syn šternberského páru zemřel asi tříletý. Je uveden v Tannerových genealogických podkladech rodokmenu: NK Praha: XV. C. 18, Popisy k rodokmenu („Inscriptiones Imaginum Sternbergicarum“) fol. 6r–8v, zde fol. 8v; Františka zachycuje dopis Jana Kavky z Říčan Františku Matyášovi ze Šternberka z [1.?] října roku 1639, tamtéž, fol. 58r–59r. Zmiňuje ho také P. OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka*, s. 94–95, poznámka 12.

⁶⁴⁰ Později provdaná z Pöttingu.

⁶⁴¹ Toto je snad jediná zmínka o posledním narozeném synkovi; prameny raného novověku často nezachycují všechny zemřelé nebo vůbec nenarozené děti. (O vnuka se podle mnou prostudovaných materiálů nejedná.)

⁶⁴² „Hanc tibi nostra domus posuit domus. Aurea portam tu nobis caeli ianua mater eris.“

⁶⁴³ Š. VÁCHA, *Šlechtické kaple*, s. 31.

podle návrhů Karla Škréty. Mědirytu předcházely dvě malířovy kresby. Jedná se o ilustraci, frontispis, k magisterské univerzitní tezi Jana Antonína Františka Binaga (1652–1676).⁶⁴⁴ Zde však hvězdy nepřipomínají jen děti Ludmily Benigny ze Šternberka, ale znázorňují všechny tehdy žijící mužské příslušníky šternberského rodu. Kromě tří Ludmiliných synů zde mají hvězdu se svou bustou také bratři Adolf Vratislav a Štěpán Jiří z Konopišťské větve (zmínění v této práci v souvislosti s restitucí hraběcího titulu) a z větve holické Václav Jiří se svými syny Jaroslavem, Ferdinandem Karlem a Janem Václavem. Kromě nich ještě tři hvězdy patří synkům nedávno narozeným do šternberského rodu – rytina je proto zachycuje jako kojence a batolata⁶⁴⁵ (viz obr. příloha).

Právě Adolf Vratislav a Václav Jiří Holický byli patrony mladého defendenta, kterým vzdával hold již ve své bakalářské tezi. Mezi historiky umění byla před objevením výsledného grafického listu Binagovy teze jedna ze Škrétových přípravných kreseb považována za návrh k budoucí rytině, zadané právě Ludmilou Benignou ze Šternberka někdy mezi roky 1654 a 1665, protože Škréta načrtl podobu tváří do pěti z jedenácti hvězd nesených anděly, což by odpovídalo připomínce pěti Ludmiliných žijících dětí.⁶⁴⁶

Pro podobnost motivu na Škrétových návrzích a na mřížce, kde hvězdy sice obklopují jen mariánský monogram, avšak skutečné Paládium se nacházelo za ní, považují dřívější domněnky za možné. Škrétovy návrhy zobrazují scénu zcela v oblacích, teprve výsledná rytina do spodní části kompozice zahrnuje světský prvek – postavu defendenta.⁶⁴⁷ Z pohledu historika (ne historika umění) se zamýšlím nad tím, jestli původní kresby nesouvisely s Ludmiliným záměrem darovat oblíbenému mariánskému zázračnému obrazu mříž, k jejímuž zhotovení však došlo až po její smrti.⁶⁴⁸ Návrh mohl být také vytvářen současně pro tezi i podobu umělecké mřížky. Donace oltáře Adolfem Vratislavem a mříže Ludmilinou rodinou poukazují na to, že sanktuárium je společným výrazem mariánské úcty konopišťské větve Šternberků. Připomínka také Holických v univerzitní tezi naznačuje oblibu Paládia celým rodem.

⁶⁴⁴ Rod Binagů měl na Paládium silnou vazbu, v jejich pražském domě přechovávali uloupený obraz Sasové. Rytinu i její předlohy a souvislosti představuje P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 332–337.

⁶⁴⁵ Srov.: transliterace jmen z grafiky tamtéž, s. 341, poznámka č. 341. K orientaci v genealogii rodu F. PALACKÝ (aut.) – Z. STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, s. 87–89.

⁶⁴⁶ Blíže P. ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“, s. 332–334.

⁶⁴⁷ P. Zelenková píše o náčrtu defendenta i na jedné z kreseb, já zde však nacházím pouze anděla. Tamtéž, s. 334.

⁶⁴⁸ Mezitím mohl Škréta návrhu využít pro zakázku Binagovy teze. Počet jedenácti hvězd mohl být původně zvolen pro starozákonní motiv (Genesis 37) a shoda s číslem žijících mužských příslušníků rodu mohla být využitou náhodou.

8. Závěr

Diplomová práce se ve svých třech hlavních kapitolách zabývala několika aspekty duchovního i světského života Ludmily Benigny ze Šternberka (okolo 1612–1672). Ve své stěžejní (šesté) kapitole se práce zaměřila na spirituální vedení ovdovělé šlechtičny kněžími z jezuitského řádu a na to, jakou roli v jejím životě mohl mít osobní zpovědník.

Ve své teoretičtější postavené části tato kapitola především na základě sekundární literatury ukazuje, že v raném novověku a zejména v potridentské době bylo duchovní doprovázení svěřence ve smyslu péče o jeho svědomí vedle vlastní zpovědi druhým neméně důležitým úkolem zpovědníka. Zvláště o svědomí svých dobrodinců pečovali jezuité s nemalou pílí. Pomocí jezuitských řádových ustanovení se práce pokusila nastínit, jak měl v ideálním případě probíhat kontakt mezi zpovědníkem a urozenou ženou. Na rozdíl od souboru nařízení s názvem *O zpovědnících knížat* (*De confessariis principum*) nebyla instrukce *O navštěvování žen* (*De visitandis mulieribus*) a jí předcházející výnosy v české historiografii podrobně rozebrány. Jejich rozbor v rámci této práce ukazuje, že přestože řádová nařízení vybízela k velké obezřetnosti v případě zpovídání žen a duchovních rozhovorů s nimi, vztahovaly se na ženy urozené a o řád zasloužilé (a byla-li též jejich rodina Tovaryšstvu příznivě nakloněna) výrazné výjimky – jako například to, že je mohl zpovědník navštěvovat přímo na jejich sídlech. Tak tomu bylo i v případě Ludmily Benigny. Především z komparace s Ludmilinými současnicemi vyplývá, že mezi privilegia fundátorek jezuitských staveb a institucí patřilo také oprávnění ke vstupu do klauzury nebo k pohřbu v řádovém chrámu.

O samotném zpovídání Ludmily Benigny nelze z pramenů zjistit nic konkrétního. Svátost totiž probíhala při osobním setkání, dalo by se říci „mezi čtyřma ušima“ (a nanejvýš šesti očima – měl-li s sebou zpovědník dohlížejícího druhu, jak pravidla nařizovala, což, zdá se, nemuselo být v případě urozených podporovatelek řádu striktně dodržováno). Kněze navíc zavazovalo zpovědní tajemství. Přestože bylo doporučováno, aby i druhotné doprovázení šlechtičny probíhalo raději osobně než skrze korespondenci, zachovalo se patnáct dopisů od dvou Ludmiliných zpovědníků (a čtyři od jiných jezuitů). Bylo tomu patrně pro zaneprázdněnost těchto mužů danou jejich různými dalšími řádovými úkoly a pro pobyt v kolejích vzdálených sídlů aristokratky (nejspíše hlavně Praze a Bechyni), které bránily vzájemnému osobnímu setkávání. Ukazuje se však, že se dopisy nedochovaly všechny a že některé věci, choulostivě se dotýkající Ludmilina svědomí, záměrně nebyly papíru svěřovány.

Přesto je dle mého názoru soubor dopisů od Ludmiliných zpovědníků P. Godefrida Schuberta a P. Jana Tannera pramenem velmi cenným k poznání jak duchovního vedení urozené vdovy, tak k poznání vztahu aristokratky v roli duchovní dcery a jejího jezuitského duchovního otce. (Badatele toužícího po faktografických poznatcích ze života Ludmily Benigny ze Šternberka nebo jejích zpovědníků korespondence na první pohled zklame, přesto jsem mohla dílčími poznatky nabytými jejím rozborem obohatit životopisné údaje aktérů.)

Na tomto prameni je postavená konkrétnější část šesté kapitoly. Dopisy z let 1652–1661 ukazují, že jezuité vedli Ludmilu Benignu k dobovému ideálu vdovy nejen jako zbožné ženy, ale také jako matky zodpovědné za výchovu svých dětí. Při její duchovní formaci vycházeli z obecně platných křesťanských a zejména katolických hodnot, především však z učení sv. Ignáce z Loyoly zachyceného v jeho *Duchovních cvičeních*. Vedli ji tedy podobným způsobem (jen zjednodušeným a upraveným pro potřeby aristokratky-vdovy), jaký se týkal i jich samotných v období noviciátu a po celou dobu jejich řádového života.

Dalším v této práci využívaným pramenem byla *Duchovní cvičení sv. Ignáce z Loyoly*. Přestože šlechtici běžně nebo spíš vůbec nepodstupovali kompletní čtyřtýdenní exercicie, konali, hlavně před velkými svátky, jejich zkrácenou verzi. Tento motiv proniká také do jejich idealizovaných životů řádových mecenášek. Dopisy adresované jezuitu Ludmile Benigně dokládají, že jí jednotlivé duchovní úkony, buď přímo podle ignaciánských cvičení nebo jiné, vycházející z ignaciánské spirituality, zadávali. Ludmila Benigna se bezpochyby v terminologii exercicií orientovala – a to v terminologii německé i latinské a pro nezasvěceného čtenáře složité. Bez porovnávání korespondence s příručkou exercicií by byl její výklad zavádějící.

Kromě modliteb, rozjímání, nazírání a dalších cvičení zadávali jezuité Ludmile Benigně také četbu (německé a latinské) náboženské literatury. Ta pocházela nejen od jezuitských autorů, ale z velké části také od karmelitských mystiků, jejichž spiritualita si je v mnohém s učením sv. Ignáce podobná. Některé texty zpovědníci sami sepisovali podle konkrétních Ludmiliných duchovních potřeb – i v tom se odráží individuální přístup jezuitů ke kajícím a svěřencům. Na souboru jezuitských dopisů zaslaných Ludmile Benigně ze Šternberka je hodnotná také ojedinělost dochování tohoto typu pramene. Krom toho korespondence ukazuje, že jezuité ve skutečnosti tuto ženu vedli pomocí duchovních úkonů a typů literárních děl zachycených jako ideál v dobových hagiografiích. Dokonce se mezi několika exempláři z Ludmiliny někdejší knižní sbírky takové spisy objevují.

Jedním z dílčích cílů této práce bylo také pokusit se zjistit něco o konkrétních jezuitech ve službách Ludmily Benigny ze Šternberka. Ačkoliv se této ženě adresované

jezuitské dopisy dochovaly až z vdovského období jejího života, ukázalo se, že se okolo ní členové Tovaryšstva pohybovali již od jejího dětství. Ludmilin otec Jan Kavka z Říčan (asi 1573–1645) spolupracoval s jezuitskými misionáři, mezi nimi například s P. Adamem Kravařským nebo „apoštolským mužem“ P. Albertem Chanovským, při rekatolizaci několika panství. Nedlouho poté, co byla Ludmila Benigna roku 1634 provdána za Františka Karla ze Šternberka (1612–1648), se zpovědníkem urozeného páru i jeho dětí stal misionář z litevské jezuitské provincie P. Mikuláš Leczycký (Lancicius). Tento muž současně duchovně doprovázel také rodinu Kavků z Říčan. S několikaletým odstupem – tentokrát však již v roli zpovědníka ovdovělé aristokratky – nahradil Lancicia jeden z jeho žáků, P. Godefrid Schubert. Toho po přibližně deseti letech vystřídal P. Jan Tanner. Oba poskytovali podobné duchovní služby také Ludmiliným dětem. (Tento jev může být pro dnešního katolíka zajímavý, neboť nyní je spíše tendence nemít stejného zpovědníka pro celou rodinu.)

O tom, jestli existovala vazba Ludmily Benigny na některého konkrétního člena mendikantských řádů na šternberských panstvích, který by vykonával například funkci zámeckého kaplana, jsem během svého výzkumu nic nezjistila. Ludmilin prostřední syn Jan Norbert však měl v dospělosti udržovat písemný kontakt s františkánem P. Theodorem Nomanusem.⁶⁴⁹ Za střídáním zpovědníků v duchovních službách Ludmily Benigny stály nejspíš jejich jiné řádové povinnosti a také s nimi spojený přesun do vzdálenějších kolejí či dokonce do jiné provincie. V literatuře o její současnici Marii Maxmiliáně Hýzrlové se v jednom případě píše o rozkmitření této hraběnky se zpovědníkem pro jeho (možná až nátlaková) doporučení složit slib věčné vdovské čistoty.

Co se týká vzájemného vztahu Ludmily Benigny a jejích průvodců, jak je naznačen v dopisech, ukazuje se, že i v druhotném doprovázení svěřené ženy vystupovali kněží v trojí roli zpovědníkovi určené – v roli otce, soudce a lékaře, podle toho, kterou z nich zrovna jejich svěřenec potřeboval. Zvláště v úloze soudců svědomí projevovali Schubert s Tannerem přísnost, vůči aristokratce na první pohled překvapující. Úloha osobního zpovědníka vedoucího svého svěřence ke spáse v sobě skrývala nemalou odpovědnost za jeho svědomí. Touto odpovědností si vysvětluji i snahy dvorních zpovědníků ovlivňovat výchovu aristokratických dětí a zasahovat do výběru domácích učitelů.

Interpretovat na základě zmíněných dopisů jejich vzájemný vztah v osobní rovině však může být zavádějící. Tannerovy dopisy, které jsou – podle mne – i literárně hodnotné, na

⁶⁴⁹ Kromě jezuitů a františkánů si tento muž dopisoval také s cisterciáky, kapucíny a premonstráty. Zde se odkazují na písemné sdělení archivářky Mgr. Stanislavy Novákové ze SOA Třeboň, odd. JH ze 3. listopadu 2021.

čtenáře dnešní doby místy působí jako až žertovné či ironické dobírání si svěřené aristokratky. Zvláštní je naprosté přerušení kontaktu mezi Ludmilou Benignou a Tannerem po jeho přesunu na olomouckou univerzitu, zatímco s jejími syny tento jezuita zůstával v písemném a příležitostně i osobním styku. Dvorní zpovědník byl patrně velmi důležitou osobou v životě všech členů urozené rodiny.

Při práci s prameny jsem se zamýšlela nad reciprocitou vztahu šlechtice a jeho osobního zpovědníka. Podporování Ludmily Benigny a jejích synů v jejich zbožných úmyslech se – dnešnímu čtenáři – může jevit jako účelové navádění k finanční podpoře Tovaryšstva a jeho institucí. V kontextu dobového myšlení je však třeba zdůraznit možnost, že tyto činy mohly být vnímány z obou stran jako vzájemná spolupráce na šíření katolické víry vedoucí ke spáse mnoha lidských duší. Hodnotit tento aspektu jejich vzájemného vztahu však mé úžeji zaměřené práci nepřísluší. Čím se své patronce odvděčili jezuité? Kromě duchovních dobrodiní plynoucích z úlohy dvorních zpovědníků, kaplanů a misionářů na šternberských panstvích považují za velmi cennou Tannerovu pomoc ovdovělé Ludmile Benigně a jejím dospívajícím synům v souvislosti s jednáním o povýšení Šternberků do hraběcího stavu. Díky Tannerově úsilí ve sběru historického materiálu mohli Šternberkové své nároky opřít o podrobný rodokmen a další podklady. Z literatury je známo například také jezuitské divadlo hrávané na počest řádových dobrodinek.

Jeden ze svých v úvodu vytýčených cílů však práce dostatečně nezodpověděla, a to roli Ludmily Benigny ze Šternberka jako patronky a fundátorky. Toto téma by vydalo na samostatnou závěrečnou práci. Během psaní jsem navíc zjistila, že tato problematika již byla v literatuře základním způsobem zpracována.⁶⁵⁰ O Ludmilině manželu Františku Karlu ze Šternberka toho prameny mnoho nevypovídají, zdá se však, že na jeho a jejich společné záměry Ludmila Benigna jako vdova v mnohém navazovala. Nejedná se tak o typ ženy-vdovy, která teprve po smrti manžela začíná realizovat svá přání. Zajímavým pramenem, který jsem k tématu objevila, jsou poznámky Ludmilina zpovědníka P. Tannera o některých jejích vnitřních motivacích, se kterými se mu roku 1657 svěřila. Plyne z nich, že se za představou Ludmily Benigny jako podporovatelky církve skrývá příběh ženy, která plní zbožná přání svých zemřelých příbuzných pro klid jejich duší a která se snaží odčinit staré hříchy šternberských předků, aby odvrátila nepřízeň osudu od svých předčasně umírajících

⁶⁵⁰ Výčet jejích stavebních a obecně mecenášských aktivit podává P. OULÍKOVÁ, *Die Sternberger*, s. 91–94.

blízkých – manžela, dětí a vnoučat.⁶⁵¹ Kromě jezuitů a mendikantů podporovali Šternberkové také kult Jana Nepomuckého, a to ještě dávno před jeho blahorečením. Iniciativou (nejspíš) samotné Ludmily Benigny byla výstavba Einsiedelské kaple při klášteře theatinů na Hradčanech, těsně vedle tamních šternberských domů.

Ze čtvrté kapitoly této práce a z dalších poznatků napříč celým textem vychází shrnutí zčásti úvahového charakteru. Záměry podpořit jezuitský noviciát na Novém Městě pražském a nechat vystavět tři svatyně (v Nepomuku, v Bechyni a v Horažďovicích), i rozhodnutí, kolik peněz na tyto fundace případně, vzešly od Ludmilina manžela. Na výběr prvního doloženého šternberského zpovědníka však měla mít vliv ona sama. Prameny také naznačují, že ženy provdané do šternberské rodiny (Marie Maxmiliána z Hohenzollernu a Ludmila Benigna Kavková) chovaly k jezuitskému řádu o něco silnější náklonnost než mužští příslušníci rodu, kteří podporovali také mendikantské řády (minority, františkány a hyberny). Do rodiny Kavků z Říčan vnesla oblibu Tovaryšstva patrně Ludmilina matka Benigna z Lobkovic, která dokonce přivedla nekatolíka Jana Kavku ke konverzi. (To by korespondovalo s obecně zažitou představou o vlivu senzitivnějších žen na duchovní život rodiny a vliv racionálnějších mužů na konkrétní rozhodnutí a činy.)

Pátá kapitola této práce se zejména na základě historicko-právní literatury a pramenů z pozůstalosti Ludmily Benigny ze šternberského archivu zabývala postavením ovdovělé aristokratky. Jako vdova a zvláště jako správkyně panství měla v raném novověku žena daleko lepší postavení ve společnosti, než tomu bylo dříve – z právního hlediska téměř stejné, jako měl muž. Přesto se ovdovělé šlechtičny setkávaly s menším respektem ze strany (nejen svých) úředníků i mužských příbuzných. Rozpor v nárocích kladených na vdovu a poručnici v duchovní a světské rovině (kdy by se vdova měla světu vyhýbat a zároveň hospodařit, reprezentovat rod a ve prospěch svých nezletilých synů působit i ve veřejné sféře) se nakonec neukázal zdaleka tak zásadní, jak jsem předpokládala. Tanner v elogiu na Ludmilu Benignu ze Šternberka mluví o těchto světských starostech jako o křížích, které vdovu nevytrhují ze zbožných myšlenek, ale jejichž přetrpěním se naopak přibližuje spáse. V úloze poručnice svých dětí se Ludmila Benigna ukazuje jako poměrně schopná hospodářka, která i přes finanční problémy udržela rodové dominium až do jeho předání synům, kterým předtím dokázala hmotně zajistit odpovídající výchovu. Může tak stát v protikladu k příkladu, byť krajnímu, známé „Máti kapucínů“ Marie Markéty z Valdštejna, která nerozvážně podporovala

⁶⁵¹ Tento pramen by si v kontextu psaní o šternberských fundacích zasloužil větší pozornost. *Deset bodů o okolnostech vztahujících se k fundaci novoměstského noviciátu*, Jan Tanner, nedatováno [1672 nebo po tomto roce], in: NK Praha: XV. C. 18, fol. 62r–62v.

řád na úkor majetku spravovaného za nezletilé syny. Podle všeho byla Ludmila Benigna ženou na tehdejší dobu poměrně vzdělanou a její doprovázení nemuselo být pro osobní zpovědníky „ztrátou času ani ducha“.⁶⁵²

Za závěry své práce bych ráda připojila ještě pár úvah a otázek, které se objevily během jejího psaní. Duchovní vedení Ludmily Benigny ze Šternberka zůstalo z části zachyceno v dopisech, ale jinak je dochování tohoto typu korespondence spíše vzácností. Kladu si proto otázku, jestli historiografie nepodceňuje Ludmiliny současnice jen pro nedostatek pramenů. Dvorní zpovědníci z různých řádů působili u mnoha, zřejmě většiny, urozených rodin i ovdovělých šlechticů té doby. Duchovní vedení ostatních aristokratických žen mohlo vypadat podobně a být podobně intelektuálně náročné jako to, které je doloženo u Ludmily Benigny ze Šternberka. Co se týká historiky vyzdvihované Ludmiliny znalosti latiny, přemýšlím nad tím, že čeština neměla pro všechny aspekty duchovního života dostatečnou slovní zásobu (překlady samotných ignaciánských cvičení do českého jazyka pocházejí až z přelomu 17. a 18. století), a znalost latiny nebo alespoň němčiny byla pro určitou úroveň duchovní formace nezbytná.

V literatuře jsem nenarazila na informaci, že by se v pozůstalosti některé urozené ženy 17. století dochovaly dopisy od jejich duchovních průvodců, natož odpovědi šlechticů na ně. Mohlo by být zajímavé pokusit se po tomto typu pramenů důsledně pátrat ve šlechtických archivech a posléze srovnat jezuitskou korespondenci zaslanou Ludmile Benigně s vedením jiné urozené ženy. Ke srovnání, které by bylo skutečně možné, se nabízí Tannerovy dopisy zaslané Ludmilinu synu Janu Norbertovi ze Šternberka v letech 1661–1677, ke kterým jsem se během této práce bohužel již nedostala. Napadá mne otázka, jestli bylo duchovní doprovázení muže (určeného pro politickou kariéru ve světě) výrazně jiné než vedení ženy, a navíc vdovy (chápané jako slabší stvoření a ideálně odváděné od světských záležitostí k těm duchovním)?

Část dopisů údajně psaných Františkou Slavatovou jezuitům zahrnul její zpovědník do hagiografického životopisu vzniklého po její smrti. Tím se dostávám k poslednímu poznatku svého bádání, který se týká samotných pramenů. Z korespondence jezuitů se Šternberky i z Tannerovy šternberské literární pozůstalosti vyplývá, že mezi jezuitskými spisovateli a urozenými rodinami (často zároveň svěřenými do jejich duchovní péče) probíhala – hlavně

⁶⁵² *Institutum II*, s. 187–188. Srov. kap. 6.1.4.

jednostranná – výměna archivních materiálů. Mnou prošlé prameny například naznačují, že existovala korespondence P. Mikuláše Leczyckého se Šternberky, která se nějaký čas po jeho smrti přesunula z rodinného archivu k jeho spolubratrům usilujícím o jeho svatořečení. Podobně se v Tannerově složce nacházejí materiály, které by badatel předpokládal ve šternberském rodinném archivu... Také by bylo možné tuto práci obohatit ještě výzkumem v římském archivu jezuitů (ARSI), který by však nejspíš jen vyvrátit kontakty Šternberků s generálem.

Seznam pramenů a literatury

Nevydané prameny:

Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec: RA Paar (kartony č. 55–61).

Archiv Národního muzea, Praha: RA Šternberk-Manderscheid (kartony č. 54 a 55).

Národní archiv, Praha: fond Desky zemské větší, inv. č. 264, *Kvatern trhový olivový kšaftův 4. od 1667 do 1672 (4. olivenfarber Kaufquatern der Testamente)*, fol. O14r–O19v, snímek č. 401–407.

Národní knihovna České republiky, Sběrka rukopisů, Praha: *Monumenta quaedam spectantia ad familiam comitum de Sternberg*, sign. XV. C. 18.

Národní knihovna České republiky, Sběrka starých tisků, Praha: sign. 65 F 001752; 65 E 005503; 65 E 006826; 21 J 000145; 65 E 008776; 65 E 005157/T.5. (Signatury knih z knižní sbírky Ludmily Benigny ze Šternberka.)

Staré tisky:

Institutum Societatis Iesu, ex Decreto Congregationis Generalis decimae quartae meliorem in ordinem digestum, auctum, ac denuo recusum. Volumen primum, Praegae, Typis Univesitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Iesu ad S[anctum] Clementem, 1705.

Institutum Societatis Iesu, ex Decreto Congregationis Generalis decimae quartae meliorem in ordinem digestum, auctum, ac denuo recusum. Volumen secundum, Praegae, Typis Univesitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Iesu ad S[anctum] Clementem, 1705.

Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae, decadis I. liber III. topographicus et chorographicus...*, Praegae, Typis Georgii Czernoch, 1681.

Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae, decadis I. liber IV. hagiographicus, seu Bohemia Sancta ...*, Praegae, Typis Georgii Czernoch, 1682.

Jiří FERUS, *Fama posthuma Ioannis Nepomuceni...*, Praegae, Typis Academicis, 1641.

Albert CHANOVSKÝ Z DLOUHÉ VSI – Jan TANNER, *Reverendi Patris Alberti Chanowsky e Societate Iesu Vestigium Boëmiae Piae. Seu: Res quedam memoratu dignae, quae in Boëmia, praesertim in districtu Prachensi et Pilsnensi, vel ab hominibus sunt pie erga Deum gestae, vel a Deo hominibus singulari favore, aut etiam in poenam acciderunt. Notis illustratae et auctae a P[at]re] Ioanne Tanner eiusdem Societatis Sacerdote*, Praegae apud Nicolaum Hosing, 1659.

Bartholomeus CHRISTELIUS, *Praecellens viduarum speculum. Fürtrefflicher Wittiv-Spiegel*, zu Brünn bei Franz Ignatio Sinapi, 1694.

Jan ml. KAVKA Z ŘÍČAN, *Parentalia parenti optimae illustrissimae heroinae dominae [...] Benignae Lobkoviciae*, Praegae typis Pavli Sessii, 1625.

Ignác Z LOYOLY, *Duchovní cvičení svatého otce Ignácia z Loyoly, zakládatele Tovaryšstva Ježíšova*, Staré Město pražské, u Joachima Kamenického, 1721.

Jan TANNER, *Geschichte derer Helden von Sternen*, zu Prag bei Carl Johann Hraba, 1732.

Jan TANNER, *Vestigia virtutis et nobilitatis Sternbergicae in regno Bohemiae*, Pragae typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1661.

Jan TANNER, *Vir apostolicus. Seu Vita et virtutes R[everendi] P[at]ri] Alberti Chanovsky e Societate Iesu in Provincia Boëmiae*, Coloniae Agrippinae, sumptibus Nicolai Hosing, bibliopolae Pragensis, 1660.

Matěj TANNER, *Societas Iesu Apostolorum imitarix, sive gesta praeclara et virtutes eorum, qui è Societate Iesu ... desudarunt. Pars prima Societatis Iesu Europaeae*, Pragae, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Societatis Iesu ad S[anctum] Clementem per Adalbertum Georgium Konias factorem, 1694.

Edice pramenů:

Bible, Praha 2009. (Tzv. překlad 21. století.)

Karel BERÁNEK (ed.), *Notata de proeliis cum Suecis... in diario collegii Clementini anno 1648. contenta. Zprávy o bojích se Švédy... roku 1648 v diáři koleje sv. Klimenta*, Praha 2002.

Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ – Václav BAHNÍK, *Česká touha cestovatelská, cestopisy, deníky, a listy ze 17. století*, Praha 1989.

Beda DUDÍK, *Schweden in Böhmen und Mähren 1640–1650*, Wien 1879.

Eliška FUČÍKOVÁ – Josef JANÁČEK (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989.

Jan Pavel HILLE, *K rodopisu Kavků z Říčan. Příspěvek k poznání staročeského života*, in: Sborník Historického kroužku 1903, ročník 4, číslo 4, s. 247–248, 1904, ročník 5, číslo 1, s. 59–60.

Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka od l. 1608 do 1619 I.*, Praha 1866

Zdeněk KALISTA, *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

Jan Evangelista KYPTA, *Zrcadlo nábožnosti a dobročinnosti hraběnky Františky Slavatové*, Jindřichův Hradec 1862.

Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

Václav SCHULZ (ed.), *Korrespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*, Praha 1898.

Václav SCHULZ (ed.), *Korrespondence Jesuitů provincie české z let 1584–1770*, Praha 1900.

Václav SCHULZ, *Listář kolleje jezuitské u sv. Klimenta na Starém Městě pražském z let 1628–1632*, Praha 1899.

Tomáš ŠPIDLÍK (ed.), *Ignác z Loyoly, Duchovní cvičení*, Velehrad 2002. (Druhé vydání.)

Slovníky a hesla v nich:

Luigi BORRIELLO – Edmondo CARUANA – Maria Rosalia DEL GENIO – Nicolò SUFFI (edd.), *Slovník křesťanských mystiků*, Kostelní Vydří 2012.

Heslo *Sternberg, Ludmilla Benigna*, in: Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Teil XXXVIII*, Wien 1879, s. 279.

Heslo *Z Říčan*, in: Jan Halada, *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1999, s. 484–485.

Heslo *Ze Šternberka*, in: Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl XXIV, Praha 1906, s. 777–788.

Odborná literatura a příručky:

Karel BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v Universitní a v Strahovské knihovně v Praze*, in: Sborník archivních prací, Praha 1971, roč. 21, č. 1, s. 185–234.

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Jesuitica – prameny k církevním dějinám raného novověku*, in: Ad fontes. Český historický ústav v Římě (1994–2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století, Praha a Řím 2014, s. 93–100.

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623–1755)*, in: Folia Historica Bohemica, č. 1, Praha 2010, s. 23–49.

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Petra HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši. Katalog výstavy*, Praha a Telč 2020.

Alena BOČKOVÁ, *Historia S. Joannis Nepomuceni. Zpráva historická o životě sv. Jana Nepomuckého aneb Podoby barokního překladu*, Praha 2015.

Marek BRČÁK, *Působení kapucínského řádu v Čechách a na Moravě 1599–1783*, Praha 2022.

Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995.

Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Josef HRDLIČKA a kol., *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši*, Praha 2020.

Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, Praha 1986.

Robert DANIELUK, *Archivum Romanum Societatis Iesu. Un luogo privilegiato per lo studio dell'attività evangelizzatrice dei gesuiti*, in *Archiva Ecclesiae*, roč. 53–55, 2010–12, s. 221–254.

Wietse DE BOER, *The Conquest of the Soul. Confessions, Discipline, and Public Order in Counter-Reformation Milan*, Leiden, Boston a Kolín nad Rýnem 2001.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Martin HOLÝ – Tomáš STERNECK – Jan ZELENKA a kol., *Děti a dětství. Od středověku na práh osvícenství*, Praha 2019.

Martin ELBEL, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*, Olomouc 2001.

Arlette FARGE – Natalie Zemon DAVIS – Georges DUBY – Michelle PERROT (edd.), *A History of Women in the West III. Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, London 1993.

Milena HAJNÁ, *Šaty chodící. Každodennost a symbolika ve šlechtickém šatníku raného novověku*, České Budějovice 2016.

Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby barokní*, Praha 2016.

Jiří M. HAVLÍK, *Šotolovo Tovaryšstvo Ježíšovo. Několik nespělých poznámek historika k jednomu románu*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Jiří M. Havlík – Zdeněk Hojda (edd.), *Amicitiae vinculum potens et praevalidum. Vějíř pohledů do náboženského a kulturního života barokní společnosti k počtě Ivany Čornejové a Marie-Élizabeth Ducreux*, Praha 2022, s. 317–325.

Jiří M. HAVLÍK, *Zpovědníci pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642–1694)*, in: Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007*, Praha 2008, s. 393–404.

Jiří M. HAVLÍK – Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Karl KOLLERMANN (Hgg.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter. Referate der gleichnamigen Tagung in Telč vom 24. bis 26. September 2018*, Prag und St. Pölten 2019.

Ondřej HNILICA, *Tváře Františky hraběnky Slavatové*, in: Ondřej Hnilica – Irena Tobiášková – Terezie Vohralíková – Miloslav Zášková (edd.), *Památky Vysočiny. Sborník NPÚ ÚOP v Telči*, sv. 9, Telč 2019, s. 45–64.

Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové*, Praha 2013.

František HRUBÝ – Libuše URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír. Jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550–1650*, Brno 1987.

Zdeněk HOJDA, *Zelená Hora pod šternberskou hvězdou*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 39, č. 8, Praha 2017, s. 26–27.

Zdeněk HOJDA (ed.) – Magdaléna JACKOVÁ (transl.), *Výjezd šťastný. Cestovní deníky z kavalírských cest Václava Vojtěcha, Jana Norberta a Ignáce Karla ze Šternberka z let 1662–1665*, Praha 2022.

- Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, Praha 2010.
- Mojmír HORYNA – Petra OULÍKOVÁ, *Kostel Nejsvětějšího Salvátora a Vlašská kaple*, Kostelní Vydří 2006.
- Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách. 1640–1740*, Praha 2013.
- Arnošt CHLEBORÁD, *Popis okresu bechyňského. Na oslavu 10let. výročí trvání Československé republiky a na paměť 80letého zrušení roboty*, Bechyně 1928.
- Václav CHROUST – Zdeňka BURŠÍKOVÁ – Karel VITÁK (edd.), *Dělám to k větší slávě Boží a chvále vlasti. Bohuslav Balbín a jeho doba. Barokní jezuitské Klatovy 2014 – sborník příspěvků*, Klatovy 2014.
- Václav Vladimír JENÍČEK, *Poslední Slavatovna Košumberská 1633–1690. Zakladatelka poutnického chrámu Panny Marie na Chlumku v Luži*, Praha 1940.
- Hana JORDÁNKOVÁ – Vladimír MAŇAS (edd.), *Jezuité a Brno. Sociální a kulturní interakce koleje a města (1578–1773)*, Brno 2013.
- Pavel JUŘÍK, *Šternberkové. Panský rod v Čechách a na Moravě*, Praha 2013.
- Hans Georg KAACK, *Markgräfin Sibylla Augusta. Die große badische Fürstin in der Barockzeit*, Konstanz 1983.
- Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941.
- Zdeněk KALISTA, *Století andělů a d'áblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994.
- Jan KAPRAS, *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*, Praha 1904.
- Stanislav KASÍK – Petr MAŠEK – Marie MŽYKOVÁ, *Lobkoviczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.
- Arnošt KAUBEK, *Děje města Libochovic nad Ohří s odvoláním na zemské desky a jiné původní prameny*, Litoměřice 1874.
- Pavel KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 157–167.
- Jan KILIÁN a kol., *Horáždovice v raném novověku*, České Budějovice 2019.
- Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.
- Jiří KUBEŠ, *Dějiny každodennosti II (1500–1750). Díl 1*, Pardubice 2007–2012. (Skripta pro studenty Fakulty filozofické Univerzity Pardubice.)
- Jan P. KUČERA – Jiří RAK (edd.), Helena BUSINSKÁ – Martin SVATOŠ (transl.), *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.
- Martina KULÍKOVÁ, *Šternberská knihovna*, in: Vlasta Faltysová (ed.), *Rukověť tištěných knihovnických fondů Národní knihovny České republiky*, Praha 2006, s. 206–209.
- Milena LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

- Tünde LENGYELOVÁ (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004.
- Bohumír LIFKA, *Zámecká knihovna v Bechyni*, in: Dobroslava Menclová – Václav Vilém Štech (edd.), *Státní zámek a město*, Praha 1953, s. 10.
- Václav LÍVA, *Obležení Prahy roku 1648*, Praha 1636.
- Marie MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, Pardubice 2007.
- Zuzana MACUROVÁ – Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS (eds.), *Tváří v tvář. Barokní portrét v zemích Koruny české*, Brno 2017.
- Petr MAŠEK, *Příspěvky k dějinám zámeckých knihoven západních Čech. (Chodová Planá, Lázeň, Merklín, Poběžovice, Zelená Hora)*, in: *Sborník archivních prací* 41, 1991, č. 2, s. 511–536.
- Petr MAŤA, *Svět české aristokracie 1500–1700*, Praha 2004.
- František MIKOLÁŠEK, *O lidech, cestách a návratech. Bernartická čítanka*, Bernartice 2005.
- Jiří MIKULEC, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*, Praha a Litomyšl 1997.
- Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- Marie MŽYKOVÁ (ed.), *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, Praha 1998, č. 3; 1999, č. 3.
- Miroslav OBADAL – Radim VRLA, *Hrad Brumov. Historie a stavební vývoj*, Brumov-Bylnice, 2013.
- Václav OLIVA, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Brno 1910.
- Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí. Miniaturní obraz z církevních dějin Čech*, Praha 1903.
- Václav OLIVA, *Z minulosti Chlumku u Luže a jeho okolí. Miniaturní obraz z církevních dějin českých*, in: *Sborník Historického kroužku 1903*, ročník 4, číslo 1, s. 32–50; číslo 2, s. 68–88; číslo 3, s. 149–166; číslo 4, s. 201–216.
- Petra OULÍKOVÁ, *Klementinum*, Praha 2019.
- Petra OULÍKOVÁ, *Marie Maxmiliána ze Šternberka, roz. z Hohenzollernu. Exemplum ctnosti a podporovatelka jezuitů v Čechách*, in: *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, sv. 31, č. 2, s. 92–104, Praha 2023.
- František PALACKÝ (aut.) – Zdeněk STERNBERG (ed.), *Dějiny rodu Sternbergů*, Moravský Beroun 2001.
- Antonín PODLAHA, *Zprávy o chrámu sv. Salvátora v Klementinu v Praze*, in: *Památky archeologické XXVII*, Praha 1915, s. 188–189; s. 224–230.
- Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém... XV. Politický okres Karlínský*, Praha 1901.
- Emanuel POCHE – Pavel PREISS, *Pražské paláce*, Praha 1973.

- Zdeněk POKLUDA, *Brumov. Osudy hradu a jeho držitelů*, Hýsly 2005.
- Pavel PREISS, *Patria mihi pro coelo est. Karel Maxmilián Lažanský, žák Bohuslava Balbína. Několik poznámek ke kulturnímu profilu barokního šlechtice*, in: Jiří Fák (ed.), *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného v Manětíně 15.–17. května 1996, Mariánská Týnice 1997, s. 29–41.
- Pavel PREISS – Mojmír HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK, *Zámek Trója u Prahy. Dějiny, stavba, plastika a malba*, Praha 2000.
- Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *Jasná zlatá hvězda Šternbersko-Lažanská. Žena, muž a dítě v pohřebním kázání nad Marií Maxmiliánou Aurelií Lažanskou z roku 1665*, in: *Historica Olomucensia*, číslo 36, Olomouc 2009, s. 43–66.
- Ladislav PROCHÁZKA, *Přehled měny v Českých zemích*, in: *Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze*, číslo 9, Praha 1970, s. 18–21.
- Jan ROYT, *Obrázek a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999.
- Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VII. Písecko*, Praha 1996. (Třetí vydání.)
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VIII. Rakovnicko a Slansko*, Praha 1891.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého IX. Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1893.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XI. Prácheňsko*, Praha 1897.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV. Litoměřicko a Žatecko*, Praha 1923.
- August SEDLÁČEK, *Staré svědectví o pospolitosti českomoravské a paměti o Říčanských na Moravě*, *Časopis Matice moravské* 1905, ročník 29, číslo 2, s. 142–150.
- Roman SEJK, *Urozenost, majetek a moc. Šternberkové v 16. a 17. století*, in: *Středočeský sborník historický* č. 28–29, Praha 2002–2003, s. 3–52.
- Milan SKŘIVÁNEK, *K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka. Epizoda z dějin protireformace*, in: Jindřich Francek (ed.), *Rekatolizace v českých zemích*. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, Jičín 1995, s. 85–94.
- Filip SROVNAL, *Ke stavebním proměnám interiéru kostela Nejsvětějšího Salvátora v pražském Klementinu*, in: *Staletá Praha*, ročník 39, číslo 1, Praha 2023, s. 76–91.
- Lenka STOLÁROVÁ – Kateřina HOLEČKOVÁ (edd.), *Karel Škréta (1610–1674). Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny*, Praha 2013.
- Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS (edd.), *Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo*, Praha 2010.

Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

Martin SVATOŠ, *Jezuitská elogia jako historický pramen a elogia P. Martina Středy*, in: Jan Skutil (red.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Brno a Praha 1995.

Milada SVOBODOVÁ, *Příspěvek k dějinám někdejší knihovny Ignáce Karla hraběte ze Šternberka († 1700). Pokus o rekonstrukci signaturového oddělení B na základě nově nalezeného katalogu*, *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum* 67, 2022, č. 1–2, s. 37–49.

Lenka SÝKOROVÁ, *Třicetiletá válka v Horažďovicích. Od požáru k plenění*, in: Marie Wasková (ed.), *Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*, Plzeň 2011, s. 114–124.

Jindřich ŠLECHTA, *Stavební a umělecká činnost Šternberků v Horažďovicích v letech 1622–1719*, in: *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy VIII*, Sušice 2014, s. 43–69.

Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur. Pars posterior*, Pragae 1905.

Štěpán VÁCHA, *Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. Oltářní výzdoba a fundace v 17. století*, in: *Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*, roč. 58, č. 1, 2010, s. 17–41, zde s. 31.

Josef VÁVRA, *Jan Kavka z Říčan*, in: *Sborník Historického kroužku 1904*, ročník 5, číslo 2, s. 79–82, číslo 3, s. 143–147.

Josef VÁVRA, *Paměti města Berouna*, Beroun 1899.

Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha a Litomyšl 2013. (Druhé vydání.)

Vít VLNAS, *Renesanční zbroj svatého Václava, Karel Škréta a Bechyně. Črta ikonografická*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král – Rostislav Smíšek, *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 266–275.

Emil VORÁČEL a kol., *Luže v dějinách. Díl 1, od počátků středověku do konce 17. století*, Luže 2010.

Zdeněk WIRTH, *Praga deperdita*, in: Jan Štenc (ed.), *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci XVI*, Praha 1944–1945, s. 291–310.

Jan ZDICHYNEC, *Prameny k lužickým klášterům v saských a českých archivech*, in: Marie Ryantová a kol., *Bohemia – Saxonia. Vybrané otázky dějin českých zemí a Saska a jejich prameny v archivech obou zemí. Ausgewählte Probleme der Geschichte Böhmens und Sachsens und ihre Quellen in den Archiven beider Länder*, Pelhřimov 2011, s. 17–28.

Jan ZDICHYNEC, „*Sindt beyde von Ostritz armer leudt Kinder...*“ *Osazenstvo ženských klášterů Horní Lužice v 16. a 17. století*, in: *Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století*, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2005, s. 435–474.

Petra ZELENKOVÁ, „*Vidi Stellas undecim...*“ *Šternberské alegorie na grafických listech podle Karla Škréty*, Umění 54, č. 4., Praha 2006, s. 327–342.

Kvalifikační práce:

Jana BÁBÍČKOVÁ, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi*, Praha 2018. (Diplomová práce.)

Linda BENDOVIÁ, *Žena v dobách pozdní antiky a raného křesťanství. Panna, manželka, vdova*, Praha 2021. (Bakalářská práce.)

Kateřina DAŇKOVÁ, *Jezuité v Uherském Hradišti*, Praha 2011. (Diplomová práce.)

Martina KODÝDKOVÁ, *Česká provincie Congregatio Jesu a její proměny ve 20. století se zaměřením na její působení ve Štěkni*, Brno 2005. (Bakalářská práce.)

Jindřich KOLDA, *Benediktinky u sv. Jiří na Pražském hradě v raném novověku*, Hradec Králové 2019. (Disertační práce.)

Pavel KORONTHÁLY, *Klement Alexandrijský a Tertullianus. Výzva k čistotě*, Praha 2013. (Licenciátní práce.)

Kamila Marie KŘEČKOVÁ, *Šternberkové, františkáni a jejich Bechyně jako barokní město zázraků*, Praha 2021. (bakalářská práce)

Michala KRÍŽKOVÁ, *Budování společenských vazeb v dopisech hraběte Jana z Rotálu knížatům Maxmiliánovi II. a Ferdinandovi z Ditrichštejna. Edice korespondence z let 1647–1666*, Pardubice 2013. (Diplomová práce.)

Edita Miriam MENDELOVÁ, *Duchovní život podle učení Abba Dorothea z Gazy*, Praha 2015. (Diplomová práce.)

Helena MORAVCOVÁ, *Dějiny Starého Sedliště v pramenech*, Staré Sedliště 2011. (Diplomová práce.)

Karel PACOVSKÝ, *Život v pražském klášteře sv. Jiří ve středověku*, Praha 2022. (Disertační práce.)

Ondřej PODAVKA, *Edice vybraných dopisů Bohuslava Balbína a Aloise Hackenschmidta s komentářem a úvodní studií*, Praha 2012. (diplomová práce)

Jan ŠTĚPÁNEK, *Rod Lažanských ve vztahu k uměleckému prostředí Českých zemí*, Praha 2017. (Disertační práce.)

Vladimír VANÍČEK, *Rodová strategie a kšafy rodiny Žďárských ze Žďáru*. Hradec Králové 2015. (Diplomová práce.)

Krásná literatura:

Jiří ŠOTOLA, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Praha 1969.

Elektronické zdroje:

Jan BOUKAL, *Páni z Říčan ve středověku. Díl 7. Cehnicové a Kavkové z Říčan*, <https://muzeumricany.cz/pani-z-rican-ve-stredoveku-dil-7-cehnicove-a-kavkove-z-rican/>, 28. 11. 2022.

Sternberg, in: Genealogy.eu (genealogie evropských panovnických a šlechtických rodů), <https://genealogy.euweb.cz/sternbg/sternbg4.html>, 11. 5. 2024.

Historie obce Zalužany, https://www.obeczaluzany.cz/images/upload/Historie_obce_Zalu%C5%BEany.pdf, 30. 4. 2024.

Charakteristika řádu, in: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, <http://www.jesuit.cz/charakteristika.php>, 23. 2. 2024.

Kolínský klášter. Centrum spirituality a duchovních cvičení, <https://www.kolinskyklaster.org/kurzy>, 26. 2. 2024.

Hesla:

Heslo *Plevňovský, Václav, 1626–1672*, http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000979489&local_base=AUT, 7. 5. 2024.

Heslo *Rziczian, Ludmilla (1612–1672)*, in: Kaiser und Höfe. Personendatenbank der Höflinge der österreichischen Habsburger in der Frühen Neuzeit, <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/18915>, 17. 1. 2023.

Heslo *Ze Šternberka, František Karel Matyáš, 1612–1648*, <https://provenio.cz/records/66d2583c-4a79-428d-8391-d7b24ff85154>, 9. 10. 2023.

Hesla z Bio-bibliografické databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku:

Heslo *Gebler, Tobias, SJ, 1612–1695*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000101644>, 9. 4. 2024.

Heslo *Heinrich, Joannes, SJ, 1624–1679*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000133419>, 9. 4. 2024.

Heslo *Chanowsky, Adalbertus, SJ, 1581–1643*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000100653>, 24. 4. 2024.

Heslo *Krawarsky, Adamus, SJ, 1589–1660*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000102254>, 19. 1. 2023.

Heslo *Lancicius, Nicolaus, SJ, 1574–1652*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000151301>, 4. 4. 2024.

Heslo *Schambogen, Andreas, SJ, Phil. Dr., theologiae doctor, 1610–1665*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000100532>, 8. 4. 2024.

Heslo *Schambogen, Andreas, SJ, Phil. Dr., theologiae doctor, 1610–1665 (Autor)*,
<https://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?h~A=Schambogen,%20Andreas,%20SJ,%20Phil.%20Dr.,%20theologiae%20doctor,%201610-1665>, 18. 4. 2024.

Heslo *Schubert, Godefridus, SJ, ?1615–1661*,
<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000132589>, 15. 4. 2023.

Heslo *Steidelman, David, SJ, cca 1612–1685*,
<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000103901>, 8. 4. 2024.

Heslo *Tanner, Joannes Bartholomaeus, SJ, 1623–1694*,
<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000099798>, 10. 6. 2023.

Heslo *Weis, Georgius, SJ, 1636–1687*,
<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000100566>, 11. 6. 2023.

Seznam zkratek

ANM – Archiv Národního muzea

aut. – autor

č. – číslo

DZV – Desky zemské větší

ed. – vydal (edidit)

edd. – vydali (ediderunt)

f. – folio (list)

inv. – inventární

JH – Jindřichův Hradec

kap. – kapitola

kart. – karton

kol. – kolektiv

LBŠ – Ludmila Benigna ze Šternberka

např – například

NK – Národní knihovna

odd. – oddělení

obr. – obrázek, obrazová

r. – recto, lícová strana

roč. – ročník

RA – rodinný archiv

red. – redigoval

resp. – respektive

roz. – rozená

tj. – to jest

transl. – přeložil

tzv. – takzvaný

s. – strana

sign. – signatura

Š-M – fond Šternberk-Manderscheid

SOA – Státní oblastní archiv

srov. – srovnej

st. – starší

stol. – století

v. – verso, rubová strana

Seznam a vysvětlení použitých edičních značek

[...] – vypuštění části textu

[] – hranaté závorky označují zásahy editora (doplnění jména či slov pro srozumitelnost úryvku, rozvedení zkratk)

[?] – nejisté čtení

[sic] – ujištění čtenáře, že „takto“ se tvar slova či informace v prameni skutečně nachází a nejde o chybu editora

[!] – zdůraznění chybných či protichůdných informací z pramenů

Seznam příloh

1. Portrét Ludmily Benigny ze Šternberka, rozené Kavkové z Říčan
2. Portrét Ludmily Benigny ze Šternberka, detail
3. Ludmiliny současnice. Františka Slavatová, roz. z Meggau, a Marie Maxmiliána Hýzrllová, roz. Žďárská ze Žďáru
4. Erb pánů z Říčan
5. Rodokmen Kavků z Říčan
6. Rodokmen „bechyňské“ větve pánů (Konopišťských) ze Šternberka
7. Slavní jezuité, kteří se pohybovali okolo rodiny Jana Kavky z Říčan
8. Šternberské domy na Hradčanech a kaple Panny Marie Einsiedelské
9. Erb pánů ze Šternberka
10. Portál kostela sv. Jana Nepomuckého v Nepomuku, detail
11. František Karel ze Šternberka s manželkou Ludmilou a dětmi jako fundátor kostela v Nepomuku
12. Pražská novoměstská kolej
13. Dětské portréty potomků Františka Karla a Ludmily Benigny ze Šternberka
14. Portrét Marie Maxmiliány Lažanské, rozené ze Šternberka

15. Alegorie podle uměleckého návrhu Karla Škréty a ideové koncepce P. Jana Tannera
16. Korespondence jezuitů se šlechtičnou
17. Porovnání rukopisu
18. Misionář, šternberský zpovědník a muž s pověstí svatosti P. Mikuláš Leczycky
19. Jezuitská spiritualita a úkony vycházející z *Duchovních cvičení*
20. Knižní sbírky šternberského manželského páru
21. Rodinné hrobky Šternberků a Kavků z Říčan
22. Kaple sv. Františka Xaverského v kostele Nejsvětějšího Salvátora na Starém Městě pražském a šternberský náhrobník
23. *Castrum doloris* (tzv. hrad bolesti) Marie Maxmiliány Lažanské, rozené ze Šternberka
24. *Oslava staroboleslavského Paládia a rodu Šternberků*
25. Šternberské mramorové sanktuárium ve Staré Boleslavi
26. Stříbrná mřížka pro staroboleslavské Paládium